

NHK Könyvtár
lelt. sz.:

MAGYARTANITÁS KÜLFÖLDÖN

AZ 1970. AUGUSZTUS 28-I LEKTORI ÉRTEKEZLET ANYAGÁBÓL
KÉZIRAT GYANÁNT

II.

utolsó!

MÜVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
BUDAPEST

1970

36888

Leitner
2007

809m

M18

MAGYARTANITÁS KÜLFÖLDÖN

II.

Az 1970. augusztus 28-i lektori értekezéslet anyagából

KEZIRAT GYANÁNT

MŰVELŐDESÜGYI MINISZTERIUM

Budapest

1970

A konferenciát szervezte:

Juhász János

Az anyagot szerkesztette:

Ginter Károly

Lektorálta:

Szépe György

66882

A kiadvány anyagának szerzői és működési helyük

O r b á n László, a művelődésügyi miniszter első helyettese

B a l á z s János, Budapest, ELTE

B e n d a Gyula, Strasbourg, egyetem

C s a p l á r o s István, Varsó, egyetem

B o d o l a y Géza, Varsó, egyetem

F á b i á n Pál, Budapest, ELTE

G i n t e r Károly, Nemzetközi előkészítő Intézet

K e r e s z t e s László, Helsinki, egyetem

K i s s Jenő, Göttinga, egyetem

K i s s Miklósné, Budapest, Műszaki Egyetem

N a g y János, Kijev, egyetem

N é m e t h Jenő, Párizs, egyetem

O l á h Tibor, Párizs, Élő Keleti Nyelvek Főiskolája

P a u k a Károlyné, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet

R ó n a i Béla, Maribor, pedagógiai főiskola

S e b e s t y é n András, Budapest, Rákóczi Ferenc Gimnázium

S o m o s Béla, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet

S z a u d e r József, Róma, egyetem

S z é p e György, Budapest, az MTA Nyelvtudományi Intézete

O r b á n László

Megnyitó

"Az idén másodszor rendezzük meg a külföldön dolgozó magyar vendégprofesszorok, oktatók, lektorok konferenciáját. A tavalyi, első konferencián igen sok értékes tanácsot kaptunk Önöktől és úgy gondolom, hogy a tapasztalatcsere az Önök számára is hasznos volt. Az 1969. évi találkozó anyagából készült kiadvány is bizonyára segítséget jelent munkájukhoz.

Mi eddig is tudtuk, hogy magyar oktatóink jó munkát végeznek külföldön, de ez a kiadvány sok-sok konkrétummal tanúskodik munkájuk gazdag tartalmáról, sokoldalúságáról, az Önök lelkiismeretességéről, lelkesedéséről, szakmai felkészültségéről és nem utolsósorban hazafiságáról.

Az idén több vendégoktatónk véglegesen hazatér a külföldi egyetemekről, és helyüket mások foglalják el. Ez utóbbiak számára a mai tanácskozás különösen tanulságos lehet. S ha ehhez hozzátesszük, hogy néhány olyan helyre is utazik ki oktató, ahol eddig nem folyt magyaroktatás, mint pl. Uj-Delhi, akkor az ilyen jellegű tapasztalatossere értéke még nyilvánvalóbbá válik.

A mai konferencia tematikáját szándékosan szűkítettük le három pontra:

- ① a magyar kultúra bemutatása külföldön;
- ② kontrasztív vizsgálatok a magyar és az idegen nyelvek viszonylatában;
- ③ tapasztalatossere.

Ez a szűkített tematika arra ad lehetőséget, hogy a magyaroktatásról ne csak általánosságban beszéljünk /mint a múlt évi konferencián tettük, ahol általános kultúrpolitikai és oktatásmódszertani tájékoztatást adtuk/, hanem konkrétan, részletesebben is vizsgáljunk meg egyes kérdéseket.

„In a három témakör közül az elsőről, a magyar kultúrának külföldön való terjesztéséről szeretném néhány gondolatomat Önöknek elmondani.”

A fentebbi bevezető szavak után Orbán elvtárs a következőkről beszélt.

A vendégoktatók munkáját rendkívül nagyra kell értékelnünk. Minden külföldön dolgozó professzorunk, lektorunk munkahelye ablak, amelyen át a külföldiek bepillanthatnak hazánkba, megismerhetik múltját és jelenét. - A külföldön működő tanárok oktatják és nevelik azokat az orosz, olasz, angol, francia stb. fordítókat, akik majd irodalmunkat saját népüknek tolmácsolni fogják, és az ő tanítványaik közül fognak kikerülni más magyar kulturális területek külföldi szakértői is.

Sajnos, be kell vallanunk, hogy erre eddig nem figyeltünk eléggé: a külföld felé irányuló propagandánkban, külpolitikánkban a magyar kultúra terjesztésének ügye nem kapta meg az őt megillető helyet. - Pedig nincs mit szégyenkeznünk: zenénk, zenekultúránk, költészetünk, színházi életünk, közoktatásunk, általában egész kultúránk világszínvonalon van. Kereskedelmi hasonlattal élve: kultúránk versenyképes.

Kultúránk magas színvonala egyrészt népünk tehetségét, teremtő erejét, másrészt a szocialista társadalmi rendszer előnyeit, fölényét bizonyítja. A szocializmus tette ugyanis lehetővé a tehetségek kibontakozását egyfelől, a kultúra szétáradását másfelől. Ez utóbbira, a kapitalista környezetben kell elsősorban a figyelmet felhívni. Joggal büszkék lehetünk arra, hogy míg az imperialista országokban a "kultúra" gyakran nem más, mint az erőszak, a háború, a pornográfia leplezett vagy nyílt propagálása, addig a szocialista kultúra mindig a humánus, a béke, a szépség szolgálata. Ezt már a külföld is tudja, ezért nő az érdeklődés a szocialista kultúra iránt szerte a világban.

Kulturális politikánk alapja a szocialista eszméiség, a lenini kulturális politika, amelyhez szervesen hozzátartozik a nép szolgálata, a nemzeti értékek megbecsülése és más népek eredményeinek elismerése, tisztelete.

A szocialista országokkal kulturális kapcsolataink sokrétűek, de nem lehetünk még elégedettek az eredményekkel. - Még

mindig nem ismerik eléggé kultúránkat; vannak esetek, hogy nem kultúránk igazi értékeit "exportáljuk", hanem baráti, személyes kapcsolatok döntik el, mi kerül ki külföldre; stb. - Számba kell venni a baráti országok igényeit, egyeztetni kell őket a mi elképzeléseinkkel, és így kell kulturális kapcsolatainkat kialakítani. Ez nem egyszerű munka: ezért fontos a rugalmasság.

Lényeges feladatunk, hogy megmagyarázzuk és megértessük kulturális politikánkat, népszorúsítsuk és közreadjuk azt, amit mi igazi értékünknek tartunk, és azt reméljük róla, hogy kedvező visszhangra fog találni egy másik országban is.

Kulturális politikánkban három tényező veendő számba: a szocialista társadalom követelménye, a szocialista eszmeiség; az alkotó munka szabadsága; a közönség igénye. A három tényező nem mindig hat ugyanabban az irányban, sokszor divergálnak. A mi feladatunk az, hogy a követelményeket egyeztessük, az optimális összhangot megteremtjük úgy, hogy a szocialista eszmeiség, a marxizmus hegemoniája a kulturális élet minden területén mindinkább erősödjék. Az elvi szilárdságot kellő rugalmassággal kell párosítani.

Pártunk kongresszusára készülünk. Változás, fordulat eddig követett politikánkban nem lesz, de a politika továbbfejlődik, gazdagodni fog. Kulturális téren is a kongresszus minden biztonnyal jóvá fogja hagyni az eddigi irányvonalat. - Kulturális politikánkat nem a változás, hanem a nagyobb következetesség, a nagyobb elvi szilárdság jegyében kívánjuk a jövőben folytatni.

A jogos, építő szándékú kritikát igyekszünk megszívlelni. Arra törekszünk, hogy a kulturális életünkben jelentkező, a szocialista eszmeiséggel össze nem férő jelenségeket leküzdjük.

Új problémaként jelentkezik a lektori munkában a külföldön élő magyarok ügye. A szocialista Magyarország iránt nem elengedhetetlen volt honfitársainknak készek vagyunk segítséget nyújtani ahhoz, hogy anyanyelvüket megőrizzék, a magyar nyelvre fiaikat, unokáikat is megtanítsák. A mai magyar kultúra iránti érdeklődésüket is ki óhajtjuk elégíteni. - Ebben a tevékenységünkben külföldön dolgozó lektorainkra is számítunk.

A lektoroknak sokat kell törődniük a fordítók nevelésével, Nyelvi elszigeteltségünk nagyon megnehezíti kultúránk külföldi terjesztését, ezért az idegen olvasóközönséghez eljutó fordításirodalomnak óriási jelentősége van.

A megnyitó beszéd a külföldön használandó tankönyvek, jegyzetek kérdésének érintésével zárult:

"A tavalyi konferencián sok olyan javaslat hangzott el, amelynek megvalósítása a magyar kulturális kormányzatra hárul. Szó esett például a tankönyvekről. Szeretném elmondani, hogy javaslataik közül néhány már meg is valósult, illetve megvalósulóban van.

Így például nyomdában van Fábrián Pál Magyar nyelvkönyve olaszok számára, készül néhány kiadvány a külföldön élő magyarok számára, a Tankönyvkiadó ki fog adni magyar nyelvkönyvet angolok számára. Minden kívánságot egy év alatt természetesen nem tudunk teljesíteni, de a jövőben - lehetőségeinkhez mérten - folytatni fogjuk a segítségnyújtást. A mi segítségünk azonban soha nem lesz, nem lehet!, olyan mértékű, hogy feleslegessé tenné az Önök egyéni kezdeményezéseit. Ezért kérem Önöket: továbbra is készítsenek saját használatra jegyzeteket, illetve tökéletesítsék a meglévőket. Ahogy az Önök beszámolóiból kitűnik, az elmúlt tanévben is számos jó kezdeményezés született a külföldi egyetemeken magyaroktatásában. Ezek közül most csak egyet emelek ki. Lille-ben a Magyar Miklóstól vezetett fordítókör sokszorcsítozott műfordítási antológiát adott ki magyar költők műveiből. Az ilyen tevékenységnek nagyon örülünk. Azt ajánljuk Önöknek, kövessék ezt a példát, ahol csak lehetőség van rá, illetőleg keressék meg azokat az utakat és módokat, hogy miképpen lehet a magyaroktatást színesebbé, vonzóbbá és - jó értelemben véve - politikusabbá tenni. Meg kell ragadniuk minden alkalmat arra, hogy a magyar nyelv és a magyar kultúra terjesztését, népszerűsítését elősegítsék.

A mai tanácskozáson nyilvánvalóan erről is lesz szó. Kívánok Önöknek sok sikert munkájukhoz és ennek jegyében nyitom meg a mai konferenciát."

L e n g y e l Irma:

A MAGYAR KULTÚRA BEMUTATÁSA KÜLFÖLDÖN

1. A magyar kultúra bemutatásának politikai célja

A külföldi egyetemeken, intézményekben működő vendég-tanárok, lektorok alapvető feladata a magyar nyelv oktatása, valamint a magyar nyelv és irodalom szakos hallgatók szakmai képzésének az ellátása. Ugyanakkor azonban a külföldön tevékenykedő oktatók a magyar kultúra hivatott népszerűsítői, követői is, kulturális ismeretterjesztő tevékenységet folytatnak. Ezúttal kizárólag erről a második munkaköri feladatról lesz szó.

Mi a célja kulturális tevékenységüknek? Általánosságban fogalmazva: az adott országban, az adott lehetőségek között megbecsülést szerezni hazánknak; felkelteni az érdeklődést a múlt és a jelen értékei, országunk múltja, jelene, történelme, irodalma, képzőművészete, zenéje, a magyar népművészet, népzene, a legújabb magyar kultúra alkotásai iránt. Kulturális ismeretterjesztő munkájukkal is hozzájárulnak ahhoz, hogy a magyar nyelvet tanuló hallgatók előítéletektől mentesen, tényszerű ismeretek és kulturális elemények birtokában reálisan értékeljék eredményeinket, és pozitív érdeklődéssel forduljanak szocializmust építő népünk, országunk felé. Úgy kell bemutatniok Magyarországot, hogy hallgatóikban barátokat, szimpatizánsokat nyerjenek hazánknak. Aki ismeri történelmünket, kultúránkat, jobban érti eszményeinket, jelenkori erőfeszítéseinket, céljainkat, gondjainkat. És ez - úgy érezzük - vitathatatlanul politikai cél, a nyugati országokban működők számára maximális, a szocialista országokban működő lektorok számára minimális politikai célkitűzés. Az aktív kulturális propaganda külföldön közvetett politikai munka, a pártosság elvének megvalósítása a mindennapi gyakorlatban.

2. Vannak-e bemutatható kulturális értékeink?

a/ A provincializmus problémája

Gyakran találkozunk azzal az ellenvetéssel, hogy Magyarország kis ország, évszázadokig nem volt szuverén állam; kultúrája a nemzetközi áramlatok perifériáján jött létre s jórészt provinciális, következésképpen eredményei nem mérhetők a nagy kultúrák mértékével, nem közelítik meg a világszínvonalat. Azonkívül állítják, hogy a felszabadulás utáni kultúránkból nem tudunk olyat mutatni, ami sajátosan magyar, szocialista és ugyanakkor világszínvonalú lenne.

Kulturális propagandamunkánkban tekintsük első lépésnek a magyar kultúra reális értékelésének kialakítását. Semmiképpen se a gyakran hangoztatott "kis nép, kis ország, provinciális kultúra" csigaházából, eleve defenzív helyzetből induljunk ki. A magyar kultúra egy-egy korszakára, jelenségére, egy-egy területére, konkrét időszakokra vonatkoztatva valóban helytálló lehet a "provinciális" megállapítás; ez azonban nem bátortalaníthat el bennünket, nem hathat akadályozó tényezőként a kulturális propagandamunkában, nem készíthet passzivitásra, kisebbségi érzésből fakadó visszavonulásra. A magyar kultúra eredményeit ugyanis nem a francia, olasz, angol vagy spanyol kultúra eredményeihez kell mérni, hanem a magyar lehetőségekhez. Erre kell megtanítanunk a hallgatóinkat!

Előfordulhat, hogy a külföldre utazót oly mértékben lenyűgözi a méretek, az arányok különbsége, a nagy országok nagy kultúrája, hogy elbizonytalanodik eddigi értékrendje, történelmietlen összehasonlításokba tévedve elhomályosulnak, eltörpülnek előtte a magyar kultúra értékei. Amilyen veszélyes a túlértékelés, az irreálisan megnövelt nemzeti öntudat, olyan káros saját népünk kultúrájának alábecsülése, mintegy leértékelése. E szemlélet mondatja némelyekkel, hogy nincs mit bemutatnunk a magyar kultúrából, e szemlélet szerint érdektelen a magyar kultúra az idegen számára, e szemlélet szerint nem tudunk világszínvonalú értékeket bemutatni a szocialista kultúrából sem. Engedjék meg, hogy hangsúlyozottan felhívjam a figyelmüket erre a veszélyre. Természetes például, hogy nem mérhetjük B a k f a r k Bálintot a korabeli Európa nagy, ma is ismert zeneszerzőihez, de értékesebb lesz a Lantfantázia hall-

gatóink előtt, ha tudják, hogy egy törökűlt ország viharos körülményei között szólalt meg. A magyar kultúrának nem a szegénysége, hanem legrosszabb esetben is a sajátossága, a mi szemünkben pedig mindenekelőtt érdeme, hogy szorosán kapcsolódik a mindenkori konkrét társadalmi, történelmi eseményekhez, problémákhoz. Íróink, művészeink mostoha körülmények között folytatott, nem egyszer magányos harca tiszteletet, megbecsülést kelthet még oly veretes kultúrájú, nagy országok fiaiban is.

b/ A történelmi megközelítés

Meggyőződésünk, hogy történelmi megközelítés útján juttatjuk el hallgatóinkat a magyar kultúra eredményeinek a reális értékeléséhez. A történelmi megközelítés nem azt jelenti, hogy történelmet tanítunk, sem azt, hogy csak a múltat, csak a régi magyar kultúra értékeit ismertetjük meg. Nem öncélú múltismertetést kívánunk, csak azt valljuk, hogy a jelen, a mai magyar kultúra a múlt ismeretében érthető meg és értékelhető igazán. Amikor népünk és kultúránk megbecsültetéséről mint egyik célkitűzésünkről beszélünk, ebbe beletartozik a múlt és a jelen egyaránt. Az osztálytársadalmak haladó és forradalmi hagyományainak, kulturális értékeinek a munkásosztály, a szocialista állam az örököse. Nem nélkülözhetjük tehát a felszabadulás előtti kultúra bemutatását sem. A történelmi megközelítést éppen a történelmietlen összehasonlítások elkerülése egyetlen hathatós eszközének tartjuk, s mint ilyet, kultúránk reális értékeléséhez vezető módszernek.

Az Önök hallgatói bizonyára mielőbb a valóságban is meg akarják ismerni fővárosunkat, országunkat. Ahhoz, hogy értékeljék műemlékeinket, hogy a Mátyás-templomot ne a Notre Dame-hoz vagy a reimsi katedrálishoz mérjék, a budai Várat ne Versailles-hez, tudniok kell, hogy miért nem tehetik ezt. Vagy ahhoz, hogy ne keressék a magyar Corneille-t, Racine-t, Molière-t vagy akár Balzac-ot, tudniok kell, hogy miért ne keressék. Ismerniök kell a magyar múlt történelmi-, társadalmi fejlődésének lényegét, népünk évszázados harcát belső és külső elnyomóival szemben.

A nyelvünk, irodalmunk fejlődését tanulmányozó idegeneknek hallaniok kell arról, hogy a magyarnyelvűség kialakulása, a magyar nyelv, a magyar nyelvű kultúra fejlesztése nálunk évszázadokig harc kérdése volt. Tudniuk kell, hogy olyan nyelvet tanulnak,

amelyet nincs másfél száz éve, hogy hivatalos nyelvként használhat-
nak ebben az országban. Olyan nyelvet tanulnak, amelyet több milli-
óan anyanyelvként beszélnek határainkon túl is, mert "kitántor-
gott Amerikába másfélmillió emberünk".

Váljék ismertté a nyelvünket, irodalmunkat tanulók előtt
az is, hogy a magyar nyelv, a magyar kultúra ügye gyakran a nemzeti
ellenállás egyetlen lehetséges útja volt hazánkban nemcsak a távo-
li múltban, hanem a XX. század antifasiszta mozgalmában is.

Kultúránk reális értékeléséhez hallgatóinknak tudniok kell,
hogy amíg Londonban, Párizsban az állandó színházakban nagyszerű
drámákat játszanak, Németországban a legnagyobb zenészek versenyez-
nek egymással, Itáliában világhírű szobrok és festmények születnek
a legnagyobb művészek vésője és ecsetje alól, addig Magyarországon
élet-halálharc folyik, addig a magyar költő "rettenetes bajvívó
szabályjával" hadakozik. Amíg másutt ünneplik a költőket, nálunk
még a XVIII. században is "tudós koldulás" a sorsuk. Nálunk a tör-
ténelmi operák, a történelmi festmények, a történelmi balladák a nem-
zeti ellenállást szolgálják a XIX. század második felében is. /Kul-
túránknek e sajátossága rokon vonásokat mutat a szomszédos népek
kultúrájával./ Pozitív érzelmi hatást kelthet és a reális nézőpont
kialakulását szolgálja, ha ostromverte váraink reprezentatív fény-
képalbumait kézbe adva elmondjuk, hogy nem trübadúrok énekeitől,
hanem ágyúgolyóktól visszhangzottak egykor. Nyelvemlékeink fakszi-
miléit megmutatva, megtudhatják a hallgatók, hogy ezek szerte szó-
ródva a világban, sokszor véletlenül kerültek vissza hozzánk, vagy
a kései utódok tudós munkája fedezte fel őket. Voltak korok, ami-
kor költőink versei íróasztalok fiókjában heverték életükben, vagy
a cenzurától megcsonkítva láthattak csak napvilágot.

Másként látja műkinoseinket az, aki tudja, miként mene-
kítették őket tatár, török, Habsburg, német elől. Másként hallgat-
ja a kuruc dalokat az, aki tudja, hogy egy szabadságáért küzdő nem-
zet győzelembe vetett hitét és reményvesztettség fájdalmát feje-
zik ki. Talán a Himnusz és a Szózat értő elemzése, tanítása,
K o d á l y : Psalms Hungaricusának elemző bemutatása vihet a leg-
közelebb mindezek megértéséhez.

A XX. század reprezentáns líráját, képzőművészetét, ze-
néjét ugyanosak történelmi helyzetünkből, a konzervatív tőkésnagybir-
tokos osztály és a munkásság és szegényparasztság osztályharcának

ismeretében értékelhetjük igazán. A felszabadulás előtti és utáni magyar kultúra tartalmaz olyan reprezentatív értékeket, amelyek kiállják a nemzetközi összehasonlítást. A reprezentatív alkotások és alkotók bemutatása képezheti alapját a kulturális ismeretterjesztő tevékenységnek. Hasznos lehet, ha külföldről visszatérve, mintegy újból számbavesszük kulturális értékeinket, újra megtekintjük múzeumaink kincseit, a kiállításokat, könyvtárakat, egyházi és világi gyűjteményeket, a szabadtéri játékokat, a restaurálásokat, ásatásokat, sokoldalúan tájékozódunk. Meglehet, hogy magunk értékeljük magunkban újjá saját kulturális értékeinket.

Reprezentatív értékeink minél szélesebb körű megismertetését szolgálják a MAFÉV és az IBUSZ egyes kiadványai, pl. a gyönyörű kivitelű, albumszerű művészeti naptárak színes reprodukciókkal, három nyelvű magyarázó szöveggel. /^Utvösművészeti naptár, Bartók-naptár, a Szépművészeti Múzeum kincseit, tájképi részleteit bemutató naptárak stb. /

c/ A magyar kultúra kapcsolata az európai fejlődés fő áramlataival

Helytálló-e az a megállapítás, hogy a magyar kultúra a nemzetközi áramlatok perifériáján jött létre, távol az európai fejlődés főáramától? Ha végigkísérjük a magyar irodalom, az építészet, képzőművészet, iparművészet, a műzene fejlődését, felfedezhetjük azt a törekvést, amely a legkülönbözőbb területen, a legkülönbözőbb korokban kontaktust keres és talál az európai fejlődéssel. A haladó európai eszmeáramlatok és az új meg új művészeti stílusirányok éltető közegre találtak Magyarországon, megtermékenyítették a magyar szellemi életet. A magyar kultúra évszázadok óta lépést tart az európai fejlődéssel, a történelem "zivatáros századaiban" is megtalálta a kapcsolatot az európai művészi fejlődés fő áramlataival.

Román és gótikus stílusú épületeink a XI-XIV. században az európai építészetet követik; híres miniátor művészeink, krónikásaink külföldet járt, Franciaországban, Itáliában, Németországban tanult mesterek. Névtelen művészeink legszebb, az ország akkori legészakibb és legkeletibb területeink, eldugott kis falusi templomokban fennmaradt, fából faragott szobrainak - a Szent Dorottya, Szlatvini Madonna - könnyed eleganciája, világias bája a legfej-

lettebb egykorú külföldi alkotásokhoz mérhető. /Ez egyébként az 1970-es budapesti Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszus neves résztvevőinek a megállapítása is./

A Képes Krónika miniatúráinak naiv realizmusa, művészi háttérábrázolása, élénk színkezelése már korántsem csak bizánci hatást mutat, hanem a természeti háttérábrázolás a magyar Trecento kezdeteit is, lépést tartva az európai művészi törekvésekkel. M.S. mester, K o l o z s v á r i Tamás, K o l o z s v á r i Márton és György művészete ugyancsak kiállja az európai összehasonlítást.

A magyar reneszánsz az a korszak, amelynek rendkívül szétágazó, sokoldalú művészete közvetlenül az olasz reneszánsz megtermékenyítő hatása nyomán virágzik ki. Tudatos törekvés a külföld fejlettebb, gazdagabb művészetének, az újjászületett klasszikus műveltségnek az átplántálása a Duna mellé. Milyen jó lenne, ha az irodalom szakos külföldi hallgatók megtanulnák, hogy első európai színvonalú, latin nyelvű költőnk azt tulajdonította önmaga legnagyobb érdemének, hogy "először hozta az Ister partjaihoz Helikon lombkoszorúzza szűzeit." A humanizmus eszmeáramlata korán áthatja a kor fogékony gondolkodóit. A reneszánsz ötvösművészet, a reneszánsz palotaépítészet maradványai, a Mátyás korabeli könyvművészet remekei, a világ számos könyvtárába szétszóródott Korvinák elismerten európai színvonalú művészetünk bizonyítékai.

A Corvina kiadó az utóbbi években nem utolsósorban a külföldi népszerűsítés, bemutatás céljából jelenteti meg - soknyelvű kommentárokkal ellátva - a régi magyar művészet emlékeit. A reprezentatív kiadványok - a Képes Krónika, a Magyar Kódexek, Magyar Miniatúrák, a Bibliotheca Corviniana - jól szolgálhatják a magyar kultúra ügyét az Önök munkájában is.

A magyar felvilágosodás a francia felvilágosodás eszmei hatásaként bontakozik ki; Voltaire, Rousseau, az enciklopédisták hatása nyomon követhető a magyar felvilágosodás íróinak, költőinek műveiben. A magyar jakobinus mozgalom az európai fejlődés élvonalához csatlakozik, hiszen 1789-ben, a forradalom évében már lírai visszhang köszönti nálunk a "franciaországi változásokat."

Ismertek a szentimentalizmus és a korai romantika külföldi inspirációi. Reformkori kultúránk egyik vezéreszményeként mutassuk be a nemzeti és egyetemes emberi, a hazai és haladás, a haza és

emberiség kapcsolatának a felismerését. Petőfinél ez a kapcsolat a plebejus forradalmiság talaján a világ valamennyi elnyomott népét felszabadítani kívánó, világforradalmi vízióvá szélesedik. Úgy érzem, feladatunk köztudottá tenni, hogy Petőfi költészete a maga korában az egyetemes emberi haladás főáramát is jelzi.

Ismeretes, hogy a modern európai művészet megismerése segíti hozzá a magyar irodalmat és képzőművészetet kifejező eszközeinek, a gazdagításához /Szimbolizmus, avantgarde, a Nyolcak mozgalma stb./.

Az I. világháborúval szemben kibontakozó antimilitarista irodalom, művészet, a magyar kultúra színe-javának állásfoglalása olyan tény, amely szintén összekapcsolt bennünket az európai progresszióval. József Attila helye a szocialista művészetben az évek folyamán nemzetközileg is elismertté magasodik. Radnóti képviselte antifasiszta líránk reprezentatív módon csatlakozik a haladó európai művészet és irodalom II. világháború ellen tiltakozó hullámba. A humanizmus és antifasizmus emöli túl a XX. század derekán létrejött magyar alkotások legjobbjait a nemzeti kereteken.

Legjelentősebb alkotóink filozófikus mélységgel és felelősséggel válaszolják meg Vörösmarty kérdését; "mi dolgunk a világon?" Mit tehet a költő a szédületesen fejlődő technika, az atomháború korában? Mit tehet a költő az emberiség, az emberi értékek megőrzése érdekében, mit tehet a költő az emberiségért? E vonatkozások kiemelése hozzájárulhat annak a tudatosításához, hogy nemcsak országunknak, népünknek, de kultúránknak is helye van Európában.

Régebbi, XX. századi és mai líránkat az egyre bővülő fordítási irodalom is segít megismertetni külföldön. Egy-egy lírai vagy prózai kötet, egy-egy antológia megjelenése a lektorok kulturális tájékoztató munkájához is segítséget adhat. Pl. az angol nyelven megjelent Ady-kötet vagy a franciául megjelent antológiák, vagy a nemzetközi költőtalálkozóra kiadott tíznyelvű Arion 3, a negyedévenként a külföld számára megjelentetett folyóiratok egy-egy új számának a kézbe adása hozzájárulhat annak a tudatosításához, hogy alkotó részesei vagyunk napjaink világkultúrájának.

Ugyanakkor szükséges annak ismertetése is, hogy mit és milyen mértékben, mióta fordítunk rendszeresen magyar nyelvre a

világirodalomból. Tudják-e hallgatónk, hogy úgyszólván a maguk korában fordították magyar nyelvre Puskind, Gogolyt, Tolsztojt, Gorkijt? Tudják-e, hogy a szocialista kultúrpolitika eredményeként ismerkedünk meg lassan a szomszéd népek kiemelkedő kulturális értékeivel? Itthon közhelyszámba megy, hogy Shakespeare vagy Molière házi szerzőink, - de tudják-e külföldön? Tudják-e, hogy színházaink rendszeresen játsszák O'Neill, Miller, Tennessee Williams, Anouilh, Dürrenmatt, Beckett műveit, az Osborn, Sillitoe regényeiből készült filmeket? Könyvkiadásunk nyugat felé is szélesre tárt ablakai tény-szerű cáfolatai a vasfüggönyelméletnek. Érdemes bemutatni a Nagyvilág c. folyóiratunkat, vagy a Világirodalmi Figyelőt is.

d/ A magyar kultúra és a világszínvonal

A "világszínvonal" problémájához csak annyit, hogy vajon pl. a nyugati országok kulturális termékei - múltban és jelenben - mind világszínvonalú alkotások? A kultúra csak csúcsteljesítményekből áll? Ha nem, jogos-e éppen a magyar kultúrától számon kérni unos-untalan a világszínvonalat? Vagy nyelvi izoláltságunk nem játszott-e szerepet abban, hogy a magyar kultúra számos produktuma nem válhatott az általános emberi kultúra közkincsévé? Mi a világszínvonal, ha a maga korában egy Janus Pannonius, egy Balassi nem az?

De maradjunk a kialakult realitásoknál. Líránk a XIX-XX. századi fő vonulata, Petőfi, Ady, József Attila költészete, Madách drámai költeménye, Liszt Ferenc zenéje, Munkácsy festészete, a XX. században Derkovits Gyula művészete, Bartók Béla zenéje vitathatatlanul nemcsak nemzeti, hanem európai, egyetemes emberi is. Helyesebb így megközelíteni a kérdést: ez a kis, évszázadokig elnyomott ország mennyi nagyszerű művészt adott a világnak! Külföldön az igazán európai színvonalú költőinket, művészeinket sem ismerik - az igen szűk szakmai körök kivételével - ; az egyetemeken tanuló fiatalok a legjobb esetben a nevüket tudják, de semmit nem ismernek tőlük. Nem az tehát az igazi probléma, hogy a magyar kultúra csak ritka, kimagasló egyedeiben világszínvonalú. Az a feladatunk, hogy megkeressük annak a módját, hogy az elismerten világszínvonalú kulturális értékeket minél szélesebb körben megismertessük.

e/ Kultúránk sajátosan magyar, eredeti rétegének bemutatása

Kultúránk legrégebb és eredetiségét mai napig megőrzött, jellegzetesen magyar, más népektől eltérő rétege a népművészet, népzene. A pentaton dallamok, az ezredév óta fennmaradt, a XX. században összegyűjtött, tudományosan rendszerezett és művészileg feldolgozott magyar népzene népi kultúránknak csak egyik ága, de a bemutatás kétségtelenül leghálásabb területe. Ugyanakkor gyakran mégis leszűkül az Állami Népi Együttes egy-egy műsordarabjának /legtöbbször az Ecséri lakodalmának/ vagy K o d á l y és B a r t ó k nevének az ismeretére.

Vajon elég differenciáltan mutatjuk-e be népdalkincsünket, feldolgozásainkat? Sokszor egy dal - előzetes szövegfeldolgozással - többet mond el a bemutatandó korról, mint a történelemkönyvek adatai. Egy-egy egyszerű szövegű béresdal, a szegénység és szolgaság, a kényszerű katonáskodás vagy a szabadságharok dalai, betyárdalok, balladák, szerelmi témájú dalok, virágénekek akár illusztratív anyagként bemutatva is hatásosak lehetnek. A Háry János és a Mátrai képek dalai, néhány virágének hálás anyagnak bizonyult a mi külföldi hallgatóink körében is. A Jeunesse Musicale rendezvényei, nyári zenei táborai, a hazánkban megrendezett nemzetközi kórusfesztiválok, a francia, olasz, angol városokban első díjakat nyert ifjúsági, egyetemi kórusok, a különböző, világszerte magyar énekkarok, táncegyüttesek, vonósnégyesek, a Magyar Rádió és Televízió Gyermekkórusának a sikerei, a Kodály-féle zeneoktatás iránti megnövekedett érdeklődés rendkívül kedvező körülmények a magyar népzene külföldi bemutatásához. A népszokások, néphagyományok összekötik a népeket, - még azokat is, amelyeket a múlt történelme szembeállított egymással. A népszokások iránt - tapasztalataim szerint - minden nemzetiségű hallgatóság körében nagy az érdeklődés. Az ezekhez kapcsolódó dalok, népi játékok /lakodalmak, sirató, vásáros, karácsonyi, húsvéti, új kenyér stb./ érdeklődésre tarthatnak számat. Gazdag és szép lemezanyag áll rendelkezésünkre eredeti, gyűjtött dalokból, zenekari, énekkari feldolgozásokból, kitűnő kórusok előadásában. Az Állami Népi Együttes Jeles Napok c. műsora végigkíséri egy esztendő, a négy évszak válogatott szokásait. Talán ezekből is be lehetne mutatni alkalom adtán néhányat felvételtől. A Röpülj Páva c. felszabadulási népdalverseny során felszínre került dalok legszebbjei is lejátszhatók lesznek lemezről. A Kodály

által kidolgozott zeneoktatási módszerről szóló tájékoztatáshoz számos külföldi méltató - világnyelveken megjelent - anyagát kézbe lehet adni. Érdeklődésre tarthat számot a Kodály-émléklemez, amelyen a mester idegen nyelveken is beszél életéről, pályájáról, művészi célkitűzéseiről. /A magyar nyelvű szöveg lassú beszédsebességű, jól artikulált, a nyelvet középfokon ismerők számára nagyrészt érthető./ Bartók: Cantata profana c. művének lemezfelvételén a szerző előadásában halljuk a román népballada szövegét. Bartók halálának 25. évfordulójára megindultak a teljes Bartók lemez-sorozat felvételei, nyáron készült el a három Bartók-táncjátékot bemutató film, reprezentatív albumok készülnek, Bartók-naptár kerül kiadásra. Az UNESCO magyar szekciója 30 országban rendez Bartók-émlékiállítást. A kiváló, nemzetközileg elismert zenetudósaink által összeállított Musica Hungarica és az Öt évszázad magyar dalai c. lemezsorozatból szinte minden korszakhoz, stílusirányhoz kiválasztható a történelmi-irodalmi anyagot kiegészítő zenei illusztráció. Szép francia nyelvű kiadvány mutatja be a magyar népi hangszereket, sok színes fotóval.

A népi táncművészet bemutatása - sajnos - a mindenkori rendelkezésre álló filmanyag függvénye.

Népdalainkkal egyidős, ha nem régebbi pásztorművészetünk, népi faragóművészetünk, népi iparművészetünk. A Néprajzi Múzeum, az Iparművészeti Múzeum reprezentatív kiadványainak a bemutatása, terjesztése, egy-egy kamara-kiállítás rendezése kulturális propaganda-tevékenységünk hálás területét képezheti. /Magyar népművészet címmel rendkívül tartalmas, gazdag képanyaggal rendelkező könyv jelent meg napjainkban e témakörhöz./ E látszólag leginkább politikamentes területnek is van politikai vetülete, ha a népművészet intézményes ápolásáról, a népművészet mestereiről, a népművészet helyéről beszélünk a szocialista kultúrán belül. Ugyanakkor mégis ez az a terület, amelyhez leginkább politikai előítélet nélkül hajlandó közeledni a nyugati hallgató is, éppen ezért kiindulási pont lehet a kulturális propagandamunkához. Jól felhasználhatók itt a népművészet mestereiről készített portréfilmek, pl. Dudás Juli.

f/ Felszabadulás utáni kulturális eredményeink bemutatása

Ismeretes, hogy szocialista kultúra nem 1945 óta létezik, hogy gyökerei a magyar avantgarde-ig nyúlnak vissza, hogy mindazok

a művészek, akik a társadalomban folyó osztályharcban a munkásosztály és a munkásosztály pártjának az oldalán állva műveikkel feltárták a teljes társadalmi valóságot, s megsejtették vagy felismerték a fejlődés jövőbe mutató tendenciáit, a szocialista kultúra élgárdáját alkotják.

Azt is tudja nálunk mindenki, hogy a múlt, az osztálytársadalmak kulturájának a haladó hagyományai, valamint a népi kultúra szerves alkotó részei a szocialista kulturának. Külföldön ez bizonyára nem ilyen természetes. Itt utalnék Ilku Pál felszólalására a művelődésügyi miniszterek jelenleg folyó velencei világtérképezletén. Többek között a hagyományos kulturális értékek megőrzéséről és felelevenítéséről beszélt, mert "ez is beletartozik a magyar kulturális politikának abba az elgondolásába, hogy a nemzeti értékek megbecsülését és a kultúra egyetemességének gondolatát egyszerre terjessze." Valóban a múlt kulturális örökségének számbavétele, méltó értékelése, kritikai feldolgozása a felszabadulás után indult meg. Ugyanez a helyzet a magyar nép harcának történelmi állomásait jelző eseményeket, a magyar történelem kimagasló személyiségeit illetően is. A felszabadulás utáni korszak megújult történelem- és irodalomtudománya, műtörténetírása nyomán rajzolódtak ki egyrészt haladó nemzeti hagyományaink, másrészt népünk forradalmi harcának előzményei és szocialista kulturánk gyökerei is. Ha meg akarjuk értetni, miért szól a 25 év számos jelentős művészi alkotása a multtról, akkor is rá kell mutatni kulturánk legújabb rétegének hagyományokat megőrző, ugyanakkor tartalmában, formájában megújult jellegére.

A nem szocialista országokban is meg kell ismertetni a hallgatókat a szocialista kultúra fogalmával, elvi alapjaival, szervezeti kereteivel, intézményeivel, a kulturpolitika legfőbb elgondolásaival, célkitűzéseivel, eredményeivel, a kulturális élet irányításának a kérdéseivel, a tömegkulturálódás lehetőségeivel, a tudomány, a művészetek, a közoktatás, a közművelődés szerepével a szocialista társadalomban.

A magyar kulturális hagyományok élő hagyományok; ma is ihlető forrásai a művészetnek, irodalomnak. Hálás terület lehet filmművészetünk is mindezek érzékeltetéséhez. Mutassuk be alkalomadtán a Dózsa-hagyomány művészi feldolgozásait D e r k o v i t s - tól az Itélet c. filmig; a 48-as forradalom és szabadságharc témájának a feldolgozását I l l y é s Fáklyalángjától a Feltámadott a tenger, vagy a Szegénylegények c. filmig, S z a b ó F o r e n c

oratóriumáig. A múlt számbavételéről szólva a II. világháború és a fasizmus problematikáját feldolgozó alkotásokat a Hideg napokkal bezárva a reális nemzeti önvizsgálat szempontjából emelném ki.

P e t r o v i c s E m i l : C'est la guerre és H u b a y : Egy szerelem három éjszakája c. alkotásai már megérttek egy pár külföldi sikert; úgy vélem, pozitíven fémjelezhetnék kultúránkat a külföldi egyetemi hallgatók körében is.

Az elmúlt 25 év kultúrája nem szűkölködik eredményekben. I l l y é s Gyula, B o r s o s Miklós, K o v á c s Margit, G á d o r István, G o r k a Géza, B e n j a m i n László, W e ö r e s Sándor, D é r y , N é m e t h László életműve, G a r a i , N a g y László lírája, C s e r e s Tibor, F e k e t e Gyula, F e j e s Endre regényei és F e j e s , G y u r k ó drámái, K e r é n y i , S o m o g y i József, B a r o s a y , S z ő n y i , B e r n á t h , V i l t Tibor, K i s s István művészete, G r o s s Arnold grafikái, S z a b ó Ferenc, S z o k o l a y Sándor, P e t r o v i c s Emil, S u g á r Rezső, J á r d á n y i , F a r k a s Ferenc, K a d o s a Pál, B á r d o s Lajos, másrészt a fiatalabb nemzedék, B o z a y Attila, D u r k ó Zsolt és mások nemzetközi érdeklődésre és elismerésre tarthatnak számot, nem is szólva előadóművészeinkről, karmestereinkről, kórusainkról, könyvművészetünkről, sokat vitatott filmművészetünk sok időtálló alkotásáról. /A Budapesti tavasz, a Valahol Európában, a Talpalatnyi föld, a Simon Menyhért születése, az Oldás és kötés, a Hideg napok, a Húsz óra, a Szegényregények, az Apa, a Körhinta nem hiányozhat e sorból/.

Mai kultúránkról szólva, azt is meg kell világítanunk, hogy a szocialista kultúrpolitika eredménye klasszikusaink megismertetése a legszélesebb tömegekkel. Népünk nemcsak az államhatalmat vette birtokba, hanem a magyar kultúra évszázados, de csak a volt uralkodó osztályok egy szűk intellektuális rétege által ismert értékeit is. Mellesleg: az irodalomszakos hallgatók megismertetése a nyelvi és terjedelmi okokból nehezen megközelíthető Jókai, Mikszáth, Móricz vagy Kosztolányi regények filmfeldolgozásaival pl. követségi filmvetítés útján, tanulmányi szempontból is hasznos lehet még akkor is, ha ezeket a filmjeinket még nem Antonioni stílusában rendezték. Fiatalokról lévén szó, kiemelten kellene bemutatnunk a nyári szabadtéri színpadok, hangversenyek, budapesti

és vidéki reprezentatív kulturális rendezvények, a nyári szabadegyetemek programjait, akár mint a magyar kultúra megismerésének egyik lehetőségét.

3. Hasonló vagy rokonjelenségek kiemelése a vendéglátó ország és a magyar kultúra fejlődése során

Hallgatóságunk mindig hálás, de legalább is jó néven veszi, ha kulturális tájékoztató munkánk során valamilyen utalással találkozunk saját hazájának történelmére, kultúrájára vonatkozólag, szinkronban láthatja a jelenségeket. Jobban eligazodik a kronológiában, pozitívabb érzelmi kötődéssel rögzíti a hallottakat, ha rendre jelezzük, hogy a tárgyalt időszakban saját történelmük, irodalmuk, művészetük történetében milyen törekvések érvényesülnek, milyen jelenségek játszódnak le. Főként a szomszédos szocialista országok viszonylatában lehet erről beszélni. /Ilyen irányú pozitív tapasztalataink lengyel, bolgár, szovjet, jugoszláv hallgatók köréből származnak./ A XIX. század történelme, kultúrája különösképpen kínálja az összevetéseket. A nemzetté válás igénye és ennek irodalmi előkészítése, problematikájának tükröződése a kulturális életben számos rokon jelenséget feltár. 1848, a népek tavasza olyan közös európai csomópont, ahonnan kapcsolatot lehet találni a nem szomszédos országokkal is. Még Kossuth és Garibaldi kapcsolataira is utalhatunk. Adjuk kézbe Petőfi naplójának azokat a lapjait - nyelviileg is megközelíthetők -, amelyek a különböző nemzetiségű, elsősorban a francia, osztrák, olasz, cseh hallgatók számára is érdekeltek lehetnek. A szomszéd népek viszonylatában a Habsburg és az ellenforradalmi nemzetiségi politika, a forradalmi költők és a XX. századi marxista politikusok, költők Duna-menti népek összefogását sürgető írásai is kiemelhetők. Kultúránk antifasiszta vonásai 1945 előtt, majd a szocialista országokban a szocialista kultúra különböző ágainak, jelenségeinek, problémáinak az ismertetése kínál számos összehasonlítási lehetőséget. Az irodalom szakos és a tolmácsolók számára különösen fontos az utolsó 25 év, a szocialista Magyarország ismerete, mert egyrészt az ismertetés, továbbadás, másrészt kapcsolatépítés terén fontos szerep vár rájuk.

Természetes, hogy a mi fejlődésünkkel ellentétes jelenségekre is rá kell mutatnunk minden esetben, nemcsak a párhuzamokra. Lényeges szempontnak tehát az összevetést, a szinkronikus szemlélet

fogódzóként adását emeljük ki, s ez bármely országban folytatandó tevékenységre vonatkozik.

4. Differenciálás a hallgatók speciális érdeklődése, szakiránya, illetőleg társadalmi rendszere, országok szerint

Önök tudják a legjobban, hogy a magyar kultúra helyzete és lehetőségei nyugaton mások, mint a szocialista országokban, és országonként is eltérést mutatnak. Személyes tapasztalatok hiányában sajnos csak általánosságokban fogalmazhatok. Engedjék meg ezt a megjegyzést: az adott helyzethez való alkalmazkodás nem jelentheti a lehetőségek fétiszizálását. A munka keretei - óraszámok, hallgatók - adottak ugyan, de a keretek optimális felhasználása az egyes oktatókon múlik.

A jelenlegi általános politikai légkör kedvezőbb hazánk megismertetése számára az eddigieknél. Gazdasági, kereskedelmi, kulturális kapcsolataink szélesedése, a hazánkba érkező turisták száma, külföldön járt művészeink, íróink, publicistáink beszámolóival legalább is erre engednek következtetni. A Debreceni Anyanyelvi Konferencia, a külföldi művészek kiállításának a megrendezése és sikerei a hazánkból elszármazottak pozitív érdeklődését jelzik.

Bármely országban befolyásolja a munkát az adott hallgatók kívánsága, már meglévő érdeklődése, szakmai irányultsága. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez csak a kiindulásra, a munka első szakaszára vonatkozik. Később a kulturális munka tartalmát nem csupán a hallgatók érdeklődése, hanem céljaink is meghatározzák. Irodalom- és tolmácsszakos hallgatók esetében szükséges a legátfogóbb és - a lehetőségekhez, az adott keretekhez mérten - a legmélyebbre menő, legalaposabb tájékoztatás.

Az alkalmi nyelvtanfolyamok vagy egy éves kurzusok hallgatói számára elsődlegesen a sajátosan magyar kulturális jelenségek bemutatása kínálkozik, majd országismertetés, sok-sok hangulatos tájjal, sok-sok vetítéssel. Ezt követheti a magyar kultúra nagyjainak a megismertetése, s a mindenkori aktualitások. Talán e területen van leginkább jelentősége a formák és módszerek változatosságának.

Munkájukat bizonyára befolyásolják - esetenként gátolják vagy segítik - a vendéglátó országban megjelenő magyar vonatkozású

folyóiratcikkek, recenziók, fordítások. E kérdésről 1970 nyarán Nagy Péter párizsi vendégprofesszor tollából közölt, érdekes cikket a Népszabadság, Magyartanítás a Sorbonne-on címmel. Nem ismétlem a benne foglaltakat.

A szocialista országok közül a közvetlenül szomszédos országokban működő oktatóknak van leginkább alkalmuk mai kulturális eredményeink egyetemi szintű, elemző, értékelő ismertetésére. Bizonyára nagy helyet kap munkájukban az irodalmi és kritikai folyóiratok aktuális vitáinak, a szocialista művészet, irodalom ábrázolási problémáinak, irodalomelméleti és kultúrpolitikai kérdéseknek az ismertetése is. Kulturális tájékoztató munkájuk azonban bizonyára nem korlátozódik csak az irodalomra, hiszen magyar nyelvterületen a magyar lektor vagy vendégtanár nemcsak nyelvtanár, aki kulturális propagandamunkát végez, hanem a magyar mikrotársadalmak kulturális életének egyik avatott szellemi irányítója. A helyi állami szervekkel való együttműködés során bizonyára szerepe lehet a magyar iskolák nyelv- és irodalom szakos tanárainak a továbbképzésében, a fordítási irodalom alakításában, a fiatal magyar humán értelmiség egészséges politikai orientációjának a kialakításában, az egyetemista ifjúság szocialista szellemű nevelésében is.

Összegezve: a kulturális propagandamunka differenciálása az a terület, amelynek konkrét gyakorlatát maguk a vendégoktatók a legilletékesebbek kialakítani, meghatározni, formálni.

5. A kulturális tájékoztatás módszerei, formái

A kulturális propaganda legfőbb módszertani alapelveit mindenekelőtt a célok határozzák meg. Ha azt szeretnők elérni, hogy a külföldi hallgatók reális képet kapjanak hazánkról, a magyar kultúra bemutatása nyomán is megbecsüljék azt az országot és népet, amelynek nyelvét tanulják, szimpatizáljanak a szocialista Magyarországgal, a kulturális munkát hosszú távon kell elképzelnünk.

Elsődleges módszertani alapelvek:

1. Legyen a tájékoztatás folyamatos, rendszeres, állandó. Ehhez természetesen itthonról is meg kell teremteni a feltételeket /információ, rendszeres kulturális anyaggal való ellátás stb./.

2. Terjedjen ki az egész tanévre, illetőleg tartson az egyetemi tanulmányok befejezéséig.
3. Megtervezett, szisztematikus és ugyanakkor rugalmas is legyen egyszerre, azaz tervszerűen, a tananyaghoz kapcsolódva mutassa be a kulturális jelenségeket, ugyanakkor adjon teret az aktuálításoknak is.
4. Legyen színes, formáiban, eszközeiben változatos, sokoldalú; terjedjen ki kulturális életünk egészének az átfogó bemutatására; használja fel mind az írásos, mind a szóbeli ismeretközlés lehetőségeit.
5. Maximálisan törekedjék az eredeti kulturális anyagok megismertetésére /olvastatás, filmvetítés, zenehallgatás stb./.
6. Folyjék ez a tevékenység mind a tanítási órákon, mind azokon kívül.
7. Vezessen el a hallgatók aktív bevonásáig, az önálló kulturális tájékozódás konzultatív irányításáig.

Szeretnők kiemelni a mértéktartást, türelmet, ugyanakkor az elvi következetességet.

a/ Az oktatás folyamatában végzett munka

Az irodalom szakos képzés és egyszakos tolmácsképzés során célszerű a kulturális jelenségek kronológikus bemutatása az irodalomtörténethez kapcsolódóan. Lehetséges illusztratív anyagként való bemutatás is. Komplex módon - történelemben, irodalomban, zenében, képzőművészetben megmutatni egy-egy témát, egy-egy jelenséget: ez egyben a legeredményesebb kulturális ismeretterjesztés is. A kurzusokat átfogó áttekintések mellett a magyar kultúra csúcsai, a legjelentősebb alkotók bemutatása önálló méltatást kíván.

Nyelvészeknél nyelvi vonatkozási megközelítéssel egy-egy kor nyelvállapotának, nyelvi fejlődésének a megtárgyalását össze lehet kapcsolni a korabeli kultúrára történő kitekintéssel. És ha a nyelvi jelenségek bemutatására egyszerű irodalmi szövegeket adunk olykor-olykor, ez is kínálja a kommentárt. És a lektoroknak olyan lehetőség van a birtokukban, mint a vendéglátó ország hallgatóinak a nyelve, és azonos nyelvű hallgatóság! A vendéglátó országból származó jövevényszavak bemutatása nyelvünkben, a szókészlet változásá-

ban is tükröződő társadalmi változások hálás témák lehetnek a szélesebb kitekintés szempontjából is. A szólások, közmondások megismertetése népi kultúránk bemutatása felé nyit kaput. Esetenként a szakórák bevezető percei is alkalmasak arra, hogy felhívják a figyelmet egy-egy magyar történelmi, kulturális vonatkozású eseményre, évfordulóra, cikkekre, kiadványra, aktualitásra. Engedjék meg, hogy egykori professzorom, Bóka László módszerére utaljak. /Maga is ír erről az Őszi naplóban./

b/ A szakórán kívüli kulturális tájékoztatás lehetőségei

1. A nemzeti ünnepeink alkalmából tartott kulturális rendezvényeken, magyar esteken, klubdélutánokon, baráti összejöveteleken líránk reprezentáns darabjai mellett nemzeti zenénk legszebb darabjait is megismertethetjük.
2. A történelmi és irodalmi évfordulókkal kapcsolatos ismeretterjesztés során sokoldalú szemléltető anyag előkészítésére törekedjünk /reprók, dokumentumok, eredeti szöveg, zenei feldolgozás, film, diapozitívek, tallózás a vendéglátó országban megjelenő lapokban az évfordulóra vonatkozó cikkek-ből, fordításkötetek ajánlása, esetleg fiatal művész meghívásával kétnyelvű versbemutató magyarul A magyar líra kincsesháza, illetőleg a Magyar költők c. lemezsorozatból stb./. A kulturális eseménynaptárra szeretném felhívni szíves figyelmüket.
Hasznos lehet, ha a lektorok bekapcsolódnak olyan szervezésqk-be, amelyek más csatornán át érkeznek a fogadó országba, pl. a KKI Bartók-vándorkiállítására vagy a Magyar Intézetek rendezvényeire hívják meg a hallgatókat.
3. Tematikus klubdélutánok, reprodukciós kiskiállítások rendezése, hallgatói kiselőadások előkészítése ezekre az alkalmakra, főként a szocialista országokban rendszeresíthető forma. /Pl. Dózsa alakja a magyar művészetben, irodalomban - utána az ítélet c. film megtekintése, megbeszélése; vagy Mai magyar művészet c. téma irodalmi, zenei, képzőművészeti anyaggal, esetleg élő illusztrációval is. Az államalapító István király születésének milleneuma olyan alkalom, amelyhez kapcsolódva vetíthetők a kora-középkori magyar kultúra emlékei,

kézbe adhatók a kódexek és a Képes Krónika István-ábrázolásai, bemutatathatók Liszt, Erkel, Kodály, Bartók művei, még Beethoven István kirány nyitánya is. A téma kínálja a nagyvonalú történelmi áttekintést, a magyar állam fejlődésének megrajzolását, a feudális államrendtől a Magyar Népköztársaság alkotmányáig.

4. A különböző formák között említhetjük egy-egy fordításkötet-höz kapcsolódó vitát felsős egyetemi hallgatókkal, vagy a vendéglátó ország irodalmából magyar nyelven megjelent műhöz kapcsolódóan a külföldi irodalom magyarországi útjának a megbeszélését. /Ezért is szükséges, hogy a lektorok hiánytalanul megkapják a valamennyi kiadónál megjelent könyvek jegyzékét./
5. Hasznosak lehetnek a vendégszereplő fiatal művészek, költők, publicisták találkozásai a magyar nyelvet tanuló hallgatókkal és baráti körökkel. A mai magyar kultúra nemzetközi díjasainak és a nemzetközi díjas magyar alkotásoknak a publikálása tudatosíthatja kultúránk emelkedő nemzetközi hírnevét.
6. Külön szeretném hangsúlyozni a filmvetítések szerepét mind az érdeklődés felkeltésében, mind a folyamatos kulturális tájékoztatásban. A követéségi vetítések mellett a lektorok által végzett kulturális propagandamunka során lehetne felhasználni kisfilmjeinket, művészportréfilmeket, tájfilmeket, természetfilmjeinket, Népművészetünk egyes területei külföldön a fotók mellett többnyire csak kisfilmek útján közelíthetők meg.

A legalkalmasabb formák, módszerek csak az adott körülmények között határozhatók meg konkrétan. A rendszeres kulturális tájékoztatás gondos tervezést, előkészítést igényel, még ha néha ad hoc jellegűnek is tűnik, sok aprómunkát, anyaggyűjtést, fáradságot követel. Nem tudományos és nem reprezentatív tevékenység, és eredményei nem gyorsan lemérhetőek.

6. A magyar kultúra tantárgy tanítása a Nemzetközi Előkészítő Intézetben

Végezetül engedjék meg, hogy néhány szót szóljak a Nemzetközi Előkészítő Intézetben folyó kulturális ismeretterjesztő munkáról, jöllehet az eddig elmondottak is az itt szerzett gyakorlati tapasztalatokon alapszanak.

A munkát meghatározó tényezők között első, hogy nem azonos nyelvet beszélő hallgatókat tanítunk, tehát nélkülözzük a közvetítő nyelvet pl. ebben a tanévben bolgár, szovjet, lengyel, jugoszláv, vietnami, indiai és etióp hallgatókat tanítottunk a három bölcsész-csoportban. A magyar kultúra tanítása nálunk tehát magyar nyelven folyik, mert magyar egyetemekre készítjük elő a hallgatókat. Az oktatás 10 heti intenzív nyelvtanulás után kezdődik és júniusig - tehát hat hónapig - tart, heti hat órában.

Meghatározó tényező, hogy az előrehaladás a hallgatók mindenkori nyelvi szintjéhez kötött. Hat hónap alatt kell képet adnunk a magyar kultúráról; irodalomról, zenéről, képzőművészetről, népművészetünkről. /A történelem oktatása külön óraszámban, külön tantárgyként történik./ Kronológiai alapon, korszakonként történik a bemutatás, párhuzamosan a mindenkori aktualitásokkal. Meghatározó tényező még a hallgatók rendkívül eltérő előképzettsége az európai kultúra ismeretét illetően. Egyébként is csak egy részük érkezik határozott pályairányulással, tehát meg kell nyernünk őket a magyar kultúra ügyének. Igaz, hogy a mi hallgatóink a magyar állam ösztöndíjasai, de ez korántsem jelent annyi serkentő, ösztönző erőt a tanulmányi előrehaladásban, mint azt elvárhatnók. Egy előnyünk viszont vitathatatlanul megvan: hallgatóink általában nem terheltek negatív politikai előítéletekkel.

Irodalmi, művészeti alapismereteket, alapfogalmakat is kell tanítanunk, magyar nyelven elsajátíttatva a szaknyelv alapjait. Év végére el kell érniük, hogy a hallgatók többsége megértse a magyar nyelvű irodalmi, művészeti előadásokat, megtanulja a jegyzetelést, képes legyen önálló szövegolvasásra, tanulásra.

Munkánkban felhasználtuk szinte valamennyi említett formát, módszert. A kiegészítő foglalkozásokról nem beszéltem, mivel erre külföldön nincs lehetőség. Ezek: múzeum, kiállítás, opera, hangversenylátogatás, stílustörténeti séták, egy és többnapos vidéki kirándulások történelmi, irodalmi, művészeti vonatkozású emlékek megtekintésére, kulturális intézmények meglátogatása. /Ezekre általában a tanítási órákon kívül kerül sor./

Maximális szemléltetésre törekszünk részben didaktikai, részben nyelvi okokból, de nem utolsó sorban azért is, hogy élményszerűen juttassuk hallgatóinkat a magyar kultúra ismeretéhez.

Mivel szemléltettünk?

- adaptált szöveggel /főleg kezdetben, nyelvi okokból, pl. a mondák, legendák, krónikák, népmesék tanításakor/;
- eredeti szöveggel /ezek egy részét bedolgoztuk az általunk készített, a hallgatóknak tankönyvként szolgáló kísérleti jegyzetbe, másrészt gépelt példányokban adtuk közzé, esetlegesen kiadványokkal; Petőfi, Ady, József A. esetében kértük a verseskötetek használatát/;
- legnagyobb segítséget a diapozitívek jelentették /ezek egy részét szakkönyvek, lexikonok, albumok, reprodukciók, egykori kiállítási katalógusok, monográfiák képanyagából kiválogatva magunk készítettük; felhasználtuk a Diafilmgyártó Vállalat történelmi, irodalmi, képzőművészeti diafilmjeit, tetszés szerint kiválasztva a megfelelő kockákat keretezett dia számára. Pl. ily módon készült szemléltető anyag a honfoglalás-kori művészetől Mikus S. Kádár Kata balladáját feldolgozó domborművéig/;
- amikor lehetett, éltünk a helyszíni bemutatás lehetőségeivel; múzeumokban tekintettük meg az anyagot,
- hanglemezekkel szemléltettük a zenei, népzenei, esetenként feldolgozás után a versanyagot,
- használtuk a reprezentatív kiadványokat, művészi fotókat, reprodukciókat,
- játékfilmeket is vetítettünk /Háry János, Egri csillagok stb./.

34 hallgatónk vizsgázott: 5-6 hallgató, - a legjobbak - év végére eljutottak az önképzésig.

Végezetül szíves elnézést kérek mindazoktól, akik hosszú idő óta és a miénknél nehezebb feltételek, körülmények között is kitűnően végzik a kulturális tájékoztató munkát; az ő számukra bizonyára nem tudtam semmi újat mondani. Elnézésüket kell kérnem a munkához kapcsolódó mindennapi praktikumok emlegetéséért - ezeket a külföldi lektori munkát ezután megkezdő elvtársak jelenléte indokolta. Az előadás célja - a rendező szervek szándékának megfelelően - az volt, hogy a figyelem középpontjába állítsa munkájuknak ezt a területét. Ennyit - úgy vélem - sikerült elérni. Az előadásban vázolt lehetőségek nem mindenütt és nem teljességükben

realizálhatók. Az ismert és részben folytatott munka egy részterületének a rendezése, összefoglalása azonban talán gazdagíthatja majd az eddigi gyakorlatot. Az ajánló jegyzék pedig talán ötleteket adhat arra vonatkozólag, hogy milyen kulturális ellátmányigényeket terjeszthetnek be a Kulturális Kapcsolatok Intézetéhez, illetve a Művelődésügyi Minisztériumhoz. A jegyzék látszólag bő, valójában azonban minimálisnak tekinthető, mert egyrészt csak a saját munkánkban felhasznált anyagokra utal, másrészt természetesen kiegészítendő a folyamatosan megjelenő kiadványokkal. Szépirodalmi anyagot alig tartalmaz, ez itt felesleges lenne, hiszen "mindennapi kenyerünk". Az információk anyagokkal viszont - amelyeket jeleztem - sajnos, mi sem rendelkezünk.

Az olaszországi magyartanítás helyzete és lehetőségei

1. A magyar mint európai, de nem indoeurópai nyelv az olaszországi egyetemi oktatásban

Nálunk még mindig eléggé általános az a nézet, hogy nyelvünk elszigeteltségénél és állítólagos jelentéktelenségénél fogva csak igen szerény szerepet játszhat a külföldi egyetemeken nyelvoktatásában. Sok éves külföldi tapasztalataim azonban arról győztek meg, hogy ez a borúlátó felfogás éppenséggel nem helytálló. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk, hogy anyanyelvünk, amelyet határainkon innen és túl, Európában, Amerikában és a világ más részein kerekben mintegy 16 millió ember beszél vagy ért meg, a világ mintegy háromezer nyelve közül sorrendben a legelső húsz-huszonöt között foglal helyet. Másfelől pedig az európai és az amerikai egyetemeken nyelvoktatásában, főleg az általános nyelvészeti oktatás keretében, a magyart egészen külöleges hely illeti meg. Köztudomású ugyanis, hogy anyanyelvünk, amelyet Európa szívében egy nem indoeurópai, ám mégis több mint ezer év óta teljesen európaizálódott s nagy mértékben latinizálódott nép beszél, s amelynek több mint hétszázéves irodalma, rendkívül értékes folklór - és különösen becses népdalkincse van, szerkezetében lényegesen különbözik az indoeurópai nyelvektől. Ezért mindenképpen érdemes a megismerésre, hiszen az európai, ám nem indoeurópai nyelvek közül kétségkívül a legjelentősebb, s így a megtanulásra is legméltóbb. Az Amerikai Egyesült Államokban ezt tudomásom szerint már régen felismerték, s ezért ott az egyetemeken, az általános nyelvészeti oktatás keretében, mint nem indoeurópai nyelvet számos helyen tanítják, vagy tanulását nyomatékosan ajánlják. Hasonló törekvéseket azonban az utóbbi évek során másutt is megfigyelhettünk. Egyre inkább növekszik az érdeklődés nyelvünk iránt a Szovjetunióban és a többi szo-

cialista országban, a skandináv államokban, a német, az angol és a francia, főleg pedig az olasz egyetemeken. Az olaszországi magyaroktatásnak igen régi és tekintélyes hagyományai vannak. Érdemes volna egyszer ennek a történetét megírni, s feltárni azokat az okokat, amelyek ezt az érdeklődést táplálták és táplálják ma is. Itt elég csupán arra rámutatnunk, hogy a magyar-olasz kulturális kapcsolatok köztudás szerint igen régi időkre nyúlnak vissza és századunkban szinte töretlenül fejlődtek, sokszor a politikai jellegű gátló körülmények ellenére is. A legutóbbi évtizedben pedig egyre jobban megszilárdultak ezek a számunkra oly fontos kapcsolatok, s közben új lendületet vett az olaszországi magyaroktatás is. Számos olasz egyetemen mind többen tanulnak magyarul, mégpedig nem csupán nyelvészek és irodalmárok, hanem történészek, sőt jogászok és közgazdászok is. Mind többen kérnek és kapnak magyarországi tanulmányi ösztöndíjakat, elsősorban a nyári hónapokra, legújabban azonban, kutató jelleggel, már hosszabb időre is. Érdemes hát felmérnünk az olaszországi magyaroktatás helyzetét, s számot vetnünk jövő lehetőségeivel.

2. A magyar nyelvoktatás az olaszországi általános nyelvészeti oktatás keretében

Miután általános nyelvészeti oktatás minden olasz egyetemen folyik, elvben mindenütt van lehetőség arra, hogy ennek keretében a magyar tanítása is helyet kapjon. Az általános nyelvészeti tanszékek az elmúlt években hathatós támogatást nyújtottak a magyart tanítóknak a római, a pádovai, a bolognai, valamint a firenzei és a nápolyi egyetemen. Elég itt a pádovai egyetem professzorának, Carlo Tagliavininek, a római egyetem általános nyelvész professzorának, Walter Belardinak, vagy a nápolyi egyetem általános nyelvészettel is behatóan foglalkozó professzorának, Nullo Minissinek a nevét említenem, akik sokat tettek azért, hogy hallgatóik megismerjék nyelvünk rendszerét, s mintegy törzsgárdáját alkossák a magyart tanulóknak. Úgy gondolom, hogy a többi olasz egyetemen is volna lehetőség arra, hogy az ott folyó általános nyelvészeti oktatás keretei között anyanyelvünk tanítása is helyet kapjon. Ilyen módon nyelvünk oktatásának olaszországi bázisait jelentősen növelni lehetne.

Mindez azonban a távlati fejlesztésre vonatkozik. Itt inkább arról kell szólnunk, hogy az eddigi tapasztalatok alapján mi-
ben látjuk a magyartanításnak általános nyelvészeti szempontból va-

ló jelentőségét. Kétségtelen, hogy az olasz egyetemi hallgatók közül egyre többen és szívesen foglalkoznak nyelvünkkel, még akkor is, ha nem kívánnak szert tenni aktív tudására. A flektáló nyelvtípussal szemben nyelvünk reprezentálja számukra legjobban az agglutináló nyelvtípust. Mivel az utóbbi évek során a nyelvtipológiai vizsgálatok világszerte fellelődtek, egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg a flektáló nyelvektől eltérő típusú nyelvek iránt. Így a mi nyelvünk is szükségképpen egyre jobban előtérbe kerül. Ezt az érdeklődést az olasz egyetemeken tapasztalataim szerint többféleképpen is ébren lehet tartanunk, sőt még növelnünk is lehet. Hogy hogyan, arról az alábbiakban lesz szó.

3. Itália és a finnugorság

Az olasz egyetemi hallgatóság tapasztalataim szerint nincs eléggé tudatában annak, hogy milyen jelentős része volt Itáliának az ókortól kezdve egészen a legújabb időkig nyelvünknek és a rokon nyelveknek a megismerésében és megismertetésében. Az előzmények, mint közismert, egészen Tacitusig nyúlnak vissza, aki Germaniájának utolsó fejezeteiben először említi északi nyelvrokonainkat. Jordanesnek az i. sz. VI. században latinul írt Geticája viszont a mordvinokról tudósít. A népünk történetére vonatkozó latin nyelvű feljegyzések jelentős része a kereszténység felvétele óta, a Gellért-legendától kezdve hosszú évszázadokon át, a legszorosabb kapcsolatban áll Itáliával. A Julianus útjára és a Magna Hungariára vonatkozó latin nyelvű tudósítások is mind-mind római ösztönzésre íródtak. Az is közismert, hogy Aeneas Silvius Piccolomini révén a vogulokra és az osztjakokra vonatkozó legrégibb ismereteinket szintén Itáliának köszönhetjük. Említenünk sem kell, hogy a magyar történetírásban milyen jelentős szerepe volt Mátyás olasz humanistának, Bonfininak, Galeottonak, valamint Pietro Ransanónak. Galeotto feljegyzései nyelvünk egyes sajátosságaira vonatkozólag is igen becses adalékokat tartalmaznak. Bernardino Tomitanónak 1545-ben Velencében közzétett munkája egy XVI. századi magyar költeményről ad hírt. A székely rovásírásra vonatkozó legterjedelmesebb és legnevezetesebb tudósítást szintén olasz tudósnak, a XVII. század második felében élt bolognai Luigi Ferdinando Marsiglinek köszönhetjük. A magyar szótáriródalom történetének kezdeti szakasza szintén erős itáliai hatást tükröz. A középkorban Magyarországon használatos latin szójegyzékek mintái mind olasz lexikográfusok, főleg pe-

dig a lombardiai Papias, a pisai Hugutius, továbbá Johannes Balbus de Janus művei voltak. Később a szintén itáliai Calepinus szótára gyakorolt nagy hatást a magyar szótáriradalomra. 1595-ben Velencében jelent meg Verancsics Faustusnak, a sebenicói születésű, Pádovában tanult dalmata tudósnek nevezetes ötnyelvű szótára, amelynek magyar tolmácsolatai különösen becsesek. De említést érdemel Marsiglinek kéziratos latin-román-magyar szójegyzéke is.

Nyelvtipológiai szempontból különösen jelentősek J. B. Podestának, a bécsi császári kancelláriában magyar-török tolmácsként működő olasz poliglottának 1669-ben latinul megjelent művében olvasható megállapítások nyelvünk egyes jellemző vonásairól, így a nyelvtani nem hiányáról és a határozott névelő ragozhatatlanságáról.

Azt sem szabad felednünk, hogy Fogel Márton, a nagyműveltségű hamburgi orvos szintén 1669-ben III. Cosimo toscanai nagyherceg ösztönzésére szerkesztette meg és küldte el Itáliába a finn-magyar rokonságot tudományos alapossággal bizonyító Nomenclator finnicusát. 1784-ben Itáliában, Cesenában jelent meg az olasz származású jezsuitának, Lorenzo Hervás y Pandurónak olaszul írt híres összefoglaló műve a világ akkor ismert nyelveiről, amelyben a finnugor és szamojéd nyelveknek az akkori időkhöz képest bámulatra méltóan teljes és kimerítő leírását találhatjuk.

Azt viszont már kevesen tudják, hogy éppen 1799-ben, mikor Gyarmathi Sámuel Affinitas-a Göttingában megjelent, járt finn és lapp földön Giuseppe Acerbi, a neves olasz utazó, aki nyelvészeti és néprajzi szempontból is értékes megfigyeléseiről 1802-ben Londonban angolul, majd pedig 1832-ben Milánóban olaszul is megjelent útleírásában számol be. Acerbinek a finn és a lapp nyelv szerkezetére, valamint a finn verselésre vonatkozó észrevételei ma is figyelmet érdemelnek.

Emilio Teza /1831-1912/ a bolognai, pisai, majd a padovai egyetem nagytudású nyelvész professzora a finnugor nyelvekkel is behatóan foglalkozott. Ő fedezte fel és tette közzé Fogel Márton Nomenclator finnicus-ának Firenzébe küldött latin nyelvű kéziratát. Olaszra fordította a Kalevala XVI. énekét és 1894-ben a finn népi verselésre vonatkozó értékes tanulmányával kiegészítve tette közzé. Ugyancsak eredetiből fordított olaszra egy észt népdalt is. A magyar és finn csillagnevekről írt értekezése szintén 1894-ben látott napvilágot.

Teza Setälävel volt baráti kapcsolatban. Világhírű kortársa, Domenico Comparetti viszont a neves finn folklorista, Julius Krohn barátságát élvezte. Comparettinek 1892-ben kiadott híres Kalevala monográfiája mindmáig nélkülözhetetlen forrásmű a Kalevala-kutatók számára, mely a finn népi eposz kialakulásának körülményeit igen behatóan s nagy tudományos felkészültséggel elemzi.

Alfredo Trombetti /1866-1929/, a bolognai egyetem szintén világhírű professzora az emberi nyelv monogenezisének elvét valló, 1905-ben megjelent művében a finnugor, az indoeurópai és az altaji nyelvek rokonságának sokat vitatott kérdésében is állást foglalt és későbbi műveiben is gyakran és behatóan foglalkozott az uráli nyelvekkel, főleg ezek fonetikai és morfológiai sajátosságaival.

Az utóbbi évtizedekben Carlo Tagliavini, a pádovai egyetem általános nyelvészeti tanszékének vezetője, a kiváló nyelvtudós tett igen sokat a finnugor és a magyar nyelvészet eredményeinek olaszországi megismertetése érdekében. A magyar nyelv eredetére, Marsigli szerteágazó munkásságára, nyelvünknek, valamint az egyes finnugor nyelveknek a szerkezetére vonatkozó tanulmányai igen értékesek és nagyban hozzájárultak a magyar és finnugor nyelvészet eredményeinek itáliai megismertetéséhez. A fiatalabb olasz nyelvésznemzedék tagjai közül Giovanni Battista Pellegrininek, a pádovai egyetem általános nyelvész professzorának, valamint Nullo Minissinek, a nápolyi egyetem szlavistájának nevét kell itt megemlítenünk, akik mindketten élénk figyelemmel kísérik a magyar és az uráli nyelvészet fejlődését. Az olasz egyetemeken azonban rajtuk kívül még mások is egyre nagyobb számban, s mind nagyobb felkészültséggel foglalkoznak nyelvünkkel és a többi finnugor nyelvvel. Ezért minden okunk megvan arra, hogy bizakodással tekintsünk az olaszországi magyartanítás jövője felé.

3. * Nyelvünk tipológiai sajátosságai olasz szempontból

Hosszú éveken át szerzett olaszországi tapasztalataim arról győzték meg, hogy nyelvünk strukturális sajátosságait az olasz diákság csak akkor ismeri meg igazán, ha ezek oktatására különleges gondot fordítunk. Az olaszok számára eddig írt magyar nyelvkönyvekben anyanyelvünk legfőbb sajátosságainak számbavétele nem mindig történt meg kellő színvonalon és alaposséggel. Az alábbiakban nyelvünknek

csupán néhány olyan fonológiai, morfológiai és szintaktikai sajátosságát említem, amelyeknek megvilágítása olasz szempontból különösen fontos.

Nyelvünk fonológiai rendszerének jellemző vonása, hogy benne a rövid és hosszú magánhangzók és mássalhangzók ellentéte szemantikai különbségek kifejezésére szolgálhat. Mivel azonban az olaszban a rövid és hosszú magánhangzók fonológiai különbsége ismeretlen, az olasz diákság ezt a nyelvünkre oly jellemző sajátosságot csak akkor tudja érzékelni, ha mindjárt az első órákon felhívjuk a tanulók figyelmét arra, hogy a klasszikus latinban, valamint az ógörögben, amelyet tanulmányaik során okvetlenül meg kell ismereniük, szintén megtalálható ez a fonológiai ellentét. Ezenkívül azt is hangsúlyoznunk kell, hogy nyelvünkben a rövid és hosszú magánhangzók disztribúciója teljes mértékben független a hangsúlytól. Ez az olaszok számára azért feltűnő, mivel az olaszul beszélők hajlamosak arra, hogy hosszúnak csak a hangsúlyos szótag magánhangzóját tekintsék.

A magyarul tanuló olaszoknak az is nehézséget okoz, hogy magánhangzórendszerünkben az ü és ö, valamint az ú és ő is szerepel. Ezek képzése csak azoknak könnyű, akik közülük franciául vagy németül is tanultak, vagy oly északolasz nyelvjárást ismernek, ahol az említett vokálisok rövid változatai is előkerülnek.

Sajnálatos, hogy az eddig rendelkezésre álló nyelvkönyvekben kevés szó esik azokról a minimális magyar szópárokról, amelyek a rövid és hosszú magánhangzók fonológiai oppozícióját tükrözik. Gondolok itt a kar és kár, ver és vér, tör és tör, irat és írat, fűzet és fűzet, buja és búja-féle szópárokra. Az effélékből ugyanis kívánatos minél többet bemutatni, mégpedig már a legelső órákon, hiszen ezek ismerete nélkül olasz hallgatóink aligha tanulhatják meg a helyes magyar kiejtést.

A magyar esetrendszer tárgyalásakor tapasztalatom szerint okvetlenül szükséges felhívni az olasz diákság figyelmét arra, hogy a kérdő és mutató névmási töveken mutatkozó esetragok disztribúciója nagy mértékben aszimmetrikus. Így pl. nagyon is feltűnő a ho- és mi- kérdő névmási tövekhez, valamint az e- és a-, illetőleg az i- és o- mutató névmási tövekhez járuló határozóragok szeszélyes eloszlása. Tudtommal semmiféle magyar nyelvkönyvben nincs világos

utalás arra, hogy a ho- kérdő névmási tőnek csupán néhány határozószóként használatos származéka van /hol, honnan, hová és hogyan/. Ezzel szemben a me-, mi- kérdőnévmási tőnek sokkal több határozószói származéka ismeretes. Arra a kérdésre viszont, hogy hol?, az itt, emitt, ott és amott mutató névmási eredetű határozószókkal felelhetünk. A felsorolt határozószók szuffixumai világosan mutatják, hogy mennyire nem szimmetrikus ezek képzésmódja.

Eddigi nyelvkönyveink azt sem hangsúlyozták eléggé, hogy nyelvünkben a többi uráli nyelvvel egyezően nincs ugyan nyelvtani nem, de az élő és élettelen kategóriájának megkülönböztetése csírájában mégis megvan a magyarban is, ugyanúgy, mint a többi finnugor nyelvben, a kérdőnévmások dichotomikus rendszerében. Alapvető különbség azonban a finnugor és az indoeurópai nyelvek között, hogy az előbbieket az élők és élettelenek kategóriáit csupán eltérő tőalakú kérdő névmások /vö. magyar ki?, mi? finn kuka?, mikä?/ segítségével fejezik ki, de a mutató névmások és a névszók esetében hasonló megkülönböztetést nem tesznek. Ezzel szemben az indoeurópai nyelvek nyelvtani nemet mind a kérdő, mind a mutató, mind pedig a névszói töveken is külön szuffixumok segítségével jelölték, legalábbis kezdetben. Ez oly tipológiai sajátosság, mely az említett két nyelvcsaládot igen élesen elhatárolja egymástól.

Azt is hangsúlyoznunk kell az olasz diákságnak, hogy a magyar határozott névelőt sohasem ragozzuk. Másfelől arra is fel kell hívni figyelmüket, hogy nyelvünkben oly szintagmatikus kapcsolatok esetében, mint pl. ez a rózsa, az a ház, a mutató névmásokat névelővel ellátott névszóalakok követik, s hogy a határozott névelő ilyenkor is mindig ragozatlan marad. Magyarázatul célszerű megemlítenünk, hogy az efféle szerkezetekben a mutató névmásokat a névszói részek értelmezőszerű funkcióban követik, s ezért a névszókön ugyanazokat az esetragokat találjuk, mint az előttük álló mutató névmási töveken. Jellemző, hogy az eddig megjelent nyelvkönyvek ezt nem hangsúlyozták kellő mértékben.

Nem árt felhívunk a figyelmet arra sem, hogy esetrendszerünk gazdagságával szemben igeragozási rendszerünk, az igeidők számát tekintve jóval egyszerűbb, hiszen valójában csak két igeidő járatos a mai köznyelvben: a jelen idő és a múlt idő. Nagy gondot kell azonban fordítanunk az alanyi és tárgyas igeragozás megtanítására. Tapasztalataim szerint célszerű szemléltető táblázatokat

készíteni esetragjainkról és az igeragozásról. Sok fáradsággal jár az igekötős igék használatának begyakoroltatása is.

Lényeges különbségek vannak a magyar és az olasz között a mellékmondatban használatos módok tekintetében is. Az olasz ugyanis, a latinnal egyezően, sokkal többször használ a mellékmondatokban kötőmódot, mint a magyar. Az eddigi nyelvtanok tapasztalataim szerint erre sem mutattak rá kellő mértékben.

Nagy fogyatékosága a nyelvtankönyveknek az is, hogy nagyon szűkmarkúan bánnak a szóképzéssel. Pedig az olaszokat okvetlenül tájékoztatnunk kell afelől is, hogy egyes képzőink milyen mértékben produktívak, s hogy az egyes képzőknek mik a legfőbb szemantikai és grammatikai funkcióik.

5. Irodalmunk története az összehasonlító irodalomtörténet tükrében

Olaszországi tapasztalataim arról győzték meg, hogy irodalmunk történetét célszerű külföldön az összehasonlító irodalomtörténettől kimunkált szempontok figyelembevételével ismertetnünk. Okvetlenül fel kell hívni az olasz hallgatóság figyelmét arra, hogy a magyar irodalom szerves része az európai és világirodalomnak, s hogy fejlődésében oly vonások fedezhetők fel, amelyek többé-kevésbé minden keleteurópai nép irodalmát jellemzik. Másfelől szükséges hangsúlyoznunk azt is, hogy a nagy európai irodalmi áramlatok és irányzatok nálunk sajátos módon jelentkeztek és színeződtek. Így a barokk nálunk számos olyan vonást mutat, ami hiányzik a nyugateurópai irodalmak hasonló mozgalmából. A felvilágosodás és a reformkor szintén sok szempontból más jellegű, mint a nyugati országokban volt. A magyar nyelvújításról szólva célszerű megemlítenünk, hogy Kazinczyék törekvései számos rokon vonást mutatnak a kelet-európai kis népek neológus mozgalmainak célkitűzéseivel. Ugyanígy szólunk kell arról is, hogy a magyar irodalmi népiesség is jellegzetesen keleteurópai jelenség, amelynek párját hiába keresnők az olasz irodalomban. A magyar szimbolizmus is új tartalommal telítődött a franciához viszonyítva.

Nem szabad elmulasztanunk annak hangsúlyozását sem, hogy nyelvünk agglutinációs sajátosságainál fogva rendkívül hajlékony, s ezért különösen alkalmas az idegen versformák meghonosítására és a formahű, művészi fordításokra. Műfordítási irodalmunk világvi-

szonlatban is számottevő. Nálunk régi hagyományai vannak a külföldi klasszikusok magas színvonalú tolmácsolásának. A görög és latin, az olasz, a német, a francia, az orosz és az angol klasszikusokat nálunk igen sokszor a legjelentősebb költők fordították magyarra, s tolmácsolásaik ennél fogva nemzeti irodalmunknak szerves részévé váltak. Szemléltetésül célszerű ismertetnünk Babits Dante fordításának egy-két részletét, vagy Homérosz és Horatius műveinek formahű magyar tolmácsolatait.

Ugyanígy természetesen nagy gondot kell fordítanunk annak az igen jelentős és termékenyítő hatásnak az ismertetésére is, amelyet az olasz irodalom Balassitól kezdve a legújabb időkig gyakorolt a magyar irodalomra. Másfelől nem szabad elmulasztanunk a magyar irodalom olaszországi recepciójára vonatkozó adatok közlését sem. Ebben nagy segítséget jelent majd a jövőben az a bibliográfia, amelyet erre vonatkozólag a firenzei egyetem magyar tanszéke készített.

6. A jövő feladatai

Az olaszországi magyaroktatást nagy mértékben meg fogja könnyíteni Fábrián Pál olaszul írt magyar nyelvkönyvének a legközelebbi hetekben várható megjelenése. Ez lesz az első olyan tankönyv, amely minden tekintetben meg fog felelni az olaszországi követelményeknek.

Remélem, hogy módomban lesz hamarosan elkészítenem olasz nyelvű bevezetésemet a finnugor nyelvészet tanulmányozásába. Ez a mű a tervek szerint a bolognai Patron cég kiadásában fog megjelenni.

Nagy szükség volna azonban más tankönyvek kiadására is. Így mindenekelőtt egy olaszul írt s a legújabb hazai kutatások eredményeit is teljes mértékben értékesítő magyar irodalomtörténet kiadása volna kívánatos. Tudvalévő ugyanis, hogy az Olaszországban megjelent magyar irodalomtörténeti munkák nem mindenben felelnek meg a követelményeknek.

A távolabbi jövőben sor kerülhetne egy olaszul írt magyar történeti, népismereti és néprajzi kézikönyv kiadására is. Erre vonatkozólag már tettem javaslatot. Sajnos azonban egyelőre nem sok remény van ilyen jellegű munkák közeli megjelenésére.

Az olaszországi magyaroktatás továbbfejlesztése azonban fontos nemzeti ügyünk. Ezért minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a fenti tervekből minél több és minél előbb megvalósuljon.

B e n d a Gyula

Ø Tankönyv és a magyar kultúra
/Lelkes: Manuel de Hongrois/

Felszólalásomban egy részletproblémát szeretnék érinteni. Az előadás és ennek nyomán a hozzászólók is a magyar kultúra önálló oktatásáról szóltak. Sok esetben azonban a nyelvi-gyakorlati órák szolgálnak keretül arra is, hogy képet adjunk a magyar kultúráról: a magyar múltról és a jelen hétköznapokról.

Strasbourg-ban a magyar nyelvet a hallgatók csak mint második nyelvet vehetik fel heti három-négy órában. Az egyetem keretén belül egyelőre nincs biztosítva magasabb fokú magyar nyelvi tanulmányok folytatása, így aránylag kevés hallgató fog eljutni az alapos nyelvtudásig, amikor magyar vonatkozású érdeklődését magyar olvasmányai kielégíthetik. Legtöbb hallgatóm egy-két évig tanulgat, egyszer eljön Magyarországra, s ezzel le is zárulnak tanulmányai. Ilyen körülmények között a legfontosabb feladat, hogy a magyar kultúráról, nyelvről olyan képet adjunk számára, amely azt kiemeli kelet-európai ismereteinek homályából, és egyéni jelleget ad népünknek. Vagyis a nyelvoktatás szövegeiben a nyelvtan és az ismeret majdnem egyformán lényeges szerepet játszik.

A Magyarországon is ismert angol és francia nyelvkönyvek aránylag sikeresen oldják meg ezt a problémát, tanulóik elé adják az angol vagy a francia életet és kultúrát /persze ez a művelt középosztály élete és kultúrája/. Lelkes István könyve is ezzel a törekvéssel készült, s ezért alkalmasnak látszik arra, hogy a magyaroktatás kézikönyvévé váljék francia nyelvterületen.

Tapasztalataim azonban megengedik, hogy rámutassak módszerének néhány gyengéjére. Nem azzal a képpel akarok vitatkozni,

amelyet ő ad a magyar hétköznapiokról, hiszen ez a kérdés igen messze vinne minket a nyelvoktatás kérdéseitől, hanem azokra a pontokra szeretnék rámutatni, ahol ezek a külső, didaktikus részek a nyelvoktatást nehezítik.

Kezdjük az első két fejezettel, ahol a mondatformálás elemi ismereteihez igen nehézkes szókincs járul: a környező országok hivatalos neve /Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság stb./. Az ezekből formált mondatok /mint pl. Két Németország van: a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság. A Szövetségi Köztársaság nem szocialista ország./ nem biztos, hogy fokozzák a nyelvtanulás iránti kedvet.

A későbbiekben bizonyos állandó dicsérő jelzők visszatérése /szép, jó, udvarias/ részben nyelvünk szókincsét zsugorítja össze néhány semmitmondó jelzőre, részben pedig szépítő szándékai kiáltó ellentmondásban vannak a valóságos tapasztalatokkal.

Udvarias a portás /103/, a kalauz, az utas /200/, az ellenőr /209/, a pincér /278/.

Szép a szobor állandó visszatérő jelzője, de majd minden épület is megkapja /86, 187, 200/. A szép mellett előforduló pompás, nagyszerű jelzők csak fokozzák a tanárban azt a rossz érzést, hogy portékánkat indokolatlanul túldicsérjük. A könyv megírásakor még igencsak új Erzsébet-híd középponti szerepe Budapest szép látványai között ma már erőltetettnek tűnik, állandó visszatérése furcsa rögeszme.

A Magyarországon élő emberek jól tudják, hogy milyen nehézséget jelent a magyarban a magázás, a megszólítás. De ezek a nehézségek jól ki is fejezik társadalmunk évezredes arisztokratikus jellegét. Itt a nehézségek megkerülésének érzem az elvtárs megszólítás, sőt megnevezés általánossá tételét /Peterdi elvtárs, Szanyog elvtárs 278, Kis elvtárs 353, 388, 395/. Azt hiszem, csak gazdagítanánk a rólunk alkotott képet, ha a sokszínű s ma már egyre jobban visszatérő bácsi, néni, bátyám, asszonyom stb. polgárjogot nyerne a tankönyvben is. Nem azt akarom mondani, hogy ne használjuk a kommunista elvtárs kifejezést, hanem csak azt, hogy henyé használata ne irtsa ki nyelvünk más formáit.

Újabb problémát jelentenek azok a nyelvi formák, amelyek a könyvet összefogó történet szituációjába beleillenek, de egy francia anyanyelvű hallgató számára nehezen érthetők. A főhős, egy a negyvenes években Magyarországról kivándorolt férfi francia csa-

ládjával tér haza 1965-ben. Az emigránsok és a közben szocialistává vált óhaza kapcsolata bonyolult, s kívülállók számára nem mindig világos. Így hallgatóim nem értették azt, hogy a visszatérő férfi miért keres 1965-ben romokat, s ha már ezt teszi, miért örül annak, hogy nem talál. /Ők ugyanis történeti romokra gondoltak, nem pedig háborús nyomokra./ Nehezen érthető nekik a volt iskolatársak találkozója során festett körtabló a magyar társadalomról; a nyelvi közlés nem elég egyértelmű:

"Az érettségi után vidékre ment. A szüleinek volt valami kis birtokuk. Azon gazdálkodott. A felszabadulás után államosították. Nem tudott belenyugodni. Elvesztette a fejét. Belekeveredett valamibe. Én voltam az ügyvédje ..."

Tapasztalatom, hogy a hallgatók nehezen értik meg, hogy a kis birtok legalább 100 holdas kellett, hogy legyen. Nem pontos az államosít kifejezés, a belekeveredett valamibe pedig annyira egy adott kor légkörét fejezi ki, hogy már a mai fiatalok sem értik annak teljes tartalmát.

Nem tartom szükségesnek a többször visszatérő és nyelvtanilag funkciótlan megjegyzéseket, amelyek a szocializmus felsőbbrendűségét kívánják illusztrálni. Ilyenek az egykori kisiparos mondatai arról, hogy miért jobb a gyári munka, ilyen a szántódi halászszövetkezeti epizód. Ezt kommentár nélkül idézem:

"Sándor bácsi nem figyelt a dalra. Egy szép ponttyal vesződött. Csak nehezen tudta kivenni a hálószemek közül. Tetszett neki a hal. A fiatal halásznak is. Kivette Sándor bácsi kezéből, és azt mondta:

- Jó lesz nekem.

Társai csodálkozva néztek rá. Erre a fiatal halász a többi közé engedte a ponttyot:

- Jó, legyen a szövetkezeté. De aztán szóljanak az elnöknek, hogy emelje fel a prémiumot. Nem mindenki hoz annyi hasznot a szövetkezetnek, mint ez a három brigád.

- Sándor bácsi majd szól. Ő a brigádvezető.

- Szólok is, ne féljeteK. De azt mindenkinek tudnia kell, hogy nem magunknak dolgozunk, hanem a szövetkezetnek. A szabály az szabály."

Talán túlságosan egyoldalú, ha a különben úttörő és igen használható könyvnek csak a negatív oldalát emeltem ki, de tettem ezt azért, mert az elmondott jelenség tankönyvirodalmunkban eléggé általános, s mert elhagyása könnyűszerrel végrehajtható, hiszen nem a könyv lényegi részét alkotja, hanem csak szükségesnek vélt külső dísz.

A magyar kultúra szolgálata külföldön

A lektorok és vendégtanárok tavalyi, első értekezletén Polinszky Károly miniszterhelyettes elvtárs a magyar kultúra külföldi követeinek és nagyköveteinek nevezett bennünket. Ezt az elnevezést akkor érdemeljük ki igazán, ha munkahelyünkön, az egyes külföldi egyetemeken, sőt az adott város vagy ország nagyközönsége előtt is igyekszünk a magyar kultúra képviselőivé, terjesztőivé, szószólóivá válni. Lengyelországi tapasztalataim szerint nagy szükség van ilyen szószólókra, mert elég keveset tudnak rólunk. Irodalomtörténész lévén, hadd beszéljek elsősorban az irodalomról, amelynek értéke nagyobb, mint külföldön való ismertsége alapján egyesek talán gondolják. Azért kell tehát előállnunk ezekkel az értékekkel lektori szolgálatunk idején, hogy a művelt irodalmi közönség megismerkedhessen velük olyan mértékben, amint megérdemlik.

Előljáróban hadd beszéljek két olyan területről, amelyeken nagyon sokat tehet a lektor anyanyelvünkön is a magyar kultúráért. Sok városban vannak más hivatalosan kiküldött magyarok is családtagjaikkal, gyerekeikkel. Fontos missziónak tartom, hogy kultúránk követe, a lektor társadalmi munkában azzal is törődjék, hogy a külföldön szolgálatot teljesítő magyarok ne szakadjanak el az itthoni világtól. Ünnepeleiken a lektor gondoskodhat róla, hogy azoknak a műsoros része kultúránk javából adjon ízelítőt. Megkísérelhetjük, hogy a gyermekek számára a magyar iskolát pótló összejövetelek, előadások is szerveződjenek.

A másik területen, a külföldre szakadt magyarok körében talán még fontosabb kultúránk ápolása. Szép számmal található ilyenek Varsóban is. Az utóbbi évek megnövekedett turizmusa jóvoltából vannak köztük fiatalok, nem egy közülük hazánkban akar véglegesen

letelepedni, örömmel veszik tehát, ha magyar nyelvű estekre hívják őket. 1968 óta havonként találkozót rendezhettünk részükre a Magyar Intézetben, amelyeken a teázgatást megelőzően politikai, közgazdasági, történelmi, sport, zenei és főleg irodalmi kérdésekről hangzottak el előadások.

Lengyelországra jellemző az a nálunk is megtalálható "betegség", hogy elsősorban a nyugateurópai népek kultúrértékeit csodálják, s mindent a nyugati értékelésen keresztül mérnek. Jellemzősül csak annyit, hogy a Kis magyar irodalomtörténet-et nem magyarból fordították lengyelre, hanem franciából. Vagyis csak azért figyelték fel rá, mert a franciák már lefordították. Az a gyanúm, hogy a brüsszeli kitüntetés nélkül még a vékonyka Illyés-válogatás sem jelent volna meg lengyelül, s talán az évek óta emlegetett Ady-kötetből is csak akkor lesz valami, ha eljut lengyel barátainkhoz az amerikai Ady-kötet sikerének a híre. Csúnya opportunizmussal én is ehhez a beteg helyzethez való alkalmazkodásra biztattam egyik hallgatót, aki Krúdy-fordításokkal szeretett volna feliratkozni a lengyel műfordítók sorába. A kiadók eleve elzárkóztak az ismeretlen magyar név hallatára. Arra biztattam ezt a tanítványomat, hogy amíg ösztöndíjjal Budapesten lesz, írja össze, hogy az utóbbi időben hol, melyik Krúdy-kötetet adták ki Nyugat-Európában, s ezekkel az adatokkal felfegyverezve ostromolja tovább a lengyel kiadókat.

Hallgatóim egyöntetű véleménye, s saját tapasztalataim szerint egész Lengyelországban nagyfokú a tájékozatlanság és az érdektelenség a magyar irodalom iránt. De nálunk sokkal hivatottabbak is megállapították ezt, így legutóbb a Lengyel Írószövetségben rendezett közös magyar-lengyel szümpozion alkalmával Andrzej Sieroszewski, a neves fiatal műfordító, a varsói egyetem első magyar-irodalomszakos doktora, vagy Jerzy Robert Nowak, fiatal történész a Zycie Warszawy hasábjain "I do ksiązki i do szlanki", majd a "Przyjaźń c. hetilapban "Nie tylko Jókai" című írásaiban. Hozzá kell még tennem, hogy az általuk is szóvá tett tájékozatlanság nemcsak a lengyeleken, hanem rajtunk is múltott.

Az első fórum, ahol kultúránkat terjeszthetjük, természetesen az egyetem. Varsóban az utóbbi években tágas, szép lépcsőhazzal rendelkező helyet kapott a tanszék. Megragadtam a kínálkozó alkalmat, és két fali tárlón kis állandó kiállítást rendeztem. A két-

három hetenként cserélődő képanyagot Pesten vásároltam minisztériumunk anyagi támogatásával: magyar történelmi és irodalmi arcképsorozatok, képzőművészeti reprodukciókat, népviseleti képeket, stb. Folyosónkon más szakos egyetemisták is sűrűn megfordultak, így a kiállított képeknek mindig akadtak nézői, hallgatóim számára pedig hasznos fordítási feladat is volt a képek magyar szövegének lengyelre való áttétele. Az Ady-évforduló alkalmából nagyobb, az egész falat betöltő tárlatot rendeztünk, részben a budapesti Irodalmi Múzeumból kölcsönkapott képek segítségével. Hasznosnak tartanám, ha a lektorátusok ehhez a munkához még több, rendszeresen érkező támogatást kapnának Budapestről.

Tanszékünk az elmúlt évek során egy nagyobb szabású kiállítást is rendezett a rektori palota ilyen célokra szolgáló szép előcsarnokában a Lengyelországban kiadott magyar könyvekből. Rendezhattunk volna azonban több ilyen kiállítást is, ha kaptunk volna anyagot. Az évfordulókra többször érkezett egy-egy fénykéпкиállítás Lengyelországba. Az illetékeseknek többször felajánlottam, hogy hozzák el egyiket-másikat néhány hétre az egyetemre is, de ez végül elmaradt. Kár, mert a jövő-menő egyetemisták közt mindig akad érdeklődő.

Nagyon hasznos lenne, ha a lektorátusok felhasználhatnák a "más csatornákon" városukba érkező kulturális anyagot. Nemcsak a kiállításokra gondolok, hanem például arra, hogy alkalom nyílna az írókkal, művészekkel való találkozásokra. Néhányszor sikerült ilyen találkozót biztosítanom hallgatóink számára a tanszékünkön, de rendszeresebbé, előkészítettebbé akkor válhatnának ezek a találkozók, ha a lektorok jóelőre tudomást szerezhethéneek róla, hogy a következő hónapokban ki érkezik munkahelyükre.

A nem magyar szakos egyetemisták bevonásával rendeztünk egyszer egy "Ki mit tud Magyarországról?" versenyt. Az első díj - minisztériumunk jóvoltából - részvétel volt a veszprémi nyári egyetemen. Ezt a kezdeményezést, azt hiszem, érdemes lenne hasonló díjazással más külföldi egyetemeken is felkarolni.

Nemcsak az egyetemisták, hanem a szélesebb varsói közönség számára rendeztünk sikeres Ady-estet a költő halálának 50 éves évfordulója alkalmából. Megint csak jellemzésül hadd említsem meg, hogy amikor az Ady-est társrendezőjéül felkértük a Lengyel Írószö-

tséget, először nagyon vonakodtak, nem tudták, csakugyan elég
gy költő-e Ady ahhoz, hogy az Írószövetség nevét adja a rendez-
nyhez. Végül mindent sikerült elintéznünk, s előadásomat, amely-
ek a keretében több lengyel színész, két magyar énekes és az egye-
temi énekkar is fellépett, az évfordulóhoz méltó népes közönség hall-
gatta végig a Nemzetközi Sajtóklubban. Az előadást később megismé-
teltük a "Hybrydy" nevű egyetemista klubban is, ahol a színészek
helyett hallgatóimat léptettem fel ingyenes versmondókként. Ezen
az esten varsói nagykövetünkön kívül megjelentek az ELTE éppen Var-
sóban időző professzorai is.

Nem sokkal hazaérkezésem előtt Arany János-estet rendez-
hettem a Magyar Intézetben. Ismét énekelt az egyetemi énekkar, fel-
léptek a hallgatóim, s ezúttal diafilmek vetítésével is színozhat-
tuk az estet. Közönség is volt szép számmal, és a Stolica c. képes
hetilap is hírt adott vállalkozásunkról.

Ezekkel az estekkel kapcsolatban hadd térjek vissza irodal-
munk, közelebbről költészetünk külföldi megismertetésének a kérdé-
sére. Szeretném itt is megemlíteni azt a javaslatomat, amelyet az
Írószövetség említett szümpozionján mondtam el, s amelyet a Trybuna
Ludu munkatársa e találkozóról írva figyelemre méltónak talált. Az
esteken bemutatott Adyt és Aranyt egyáltalán nem ismeri a lengyel
olvasóközönség, mert idáig összesen 9 Arany-verset, illetve vers-
részletet fordítottak le. Az Ady-fordítások száma eléri ugyan a 80-
at, de azok néhány kivételtől eltekintve Pesten jelentek meg a há-
ború idején kiadott kötetekben, s velük Ady nem juthatott el a
lengyel közönséghez. Ezek a fordítások különben sem alkalmasak Ady
nagyságának az érzékeltetésére. Költőinket általában ritkán mutat-
ják be egyenlő értékű versfordítások, hiszen csak néha vállalkoznak
az átköltésre hozzájuk hasonló nagyságú művészek. De ha sikerül is
egy-egy átköltés, az végeredményben nem a magyar költő lengyelül,
hanem egy új lengyel vers Ady, Arany, vagy más költőnk versénck az
ihletésére. Mindebből azt a következtetést vontam le, hogy a magyar
irodalom büszkeségeit, nagy költőit más eszközökkel kell népszerű-
síteniünk. Kétnyelvű kiadásokat kellene készítenünk /talán éppen a
külföldi magyar tanszékek dolgozóinak és hallgatóinak a közreműkö-
désével/, amelyekben az eredeti vers mellett szép és pontos próza-
fordítás szerepelne az illető ország nyelvén. E prózaforrás mel-
lé harmadikul csatlakozhatna a verses átköltés is, ha ilyen van.

Így pár év alatt behozhatnánk kétévszázados lemaradásunkat a magyar költészet külföldi bemutatásában. Nem látom akadályát, hogy a kötetek mellékletéül olyan kis hanglemezek készüljenek, amelyeket már több zenei vagy nyelvtani kötethez csatoltak az elmúlt években. Arra is jók lennének e kétnyelvű kiadványok, hogy nyelvünk szépségéről meggyőzzék, tanulására ösztönözzék a külföldi olvasókat.

⊖ A magyar kultúra bemutatása Lengyelországban

Lengyel Irma elvtársnő A magyar kultúra bemutatása külföldön c. referátumának téziseihez szeretnék hozzászólni. Bevezető gondolatai között szerepel "a magyar kultúra értékelése helyes alapelveinek kialakításával kapcsolatosan a történetiség elve". Erre szeretnék kitérni, konkrétan arra a gondolatra, hogy "a magyar nyelv és a magyar kultúra függetlenségért és a társadalmi haladáért folyó évszázados harcban született, történelmileg determinált kedvezőtlenebb feltételek és körülmények között."

Ennek az elvnek ugyanis kétféle alkalmazása lehetséges. Nyugaton: magyarázat a nyugati kultúra értékeivel való összehasonlításban, a középkelet európai szocialista országokban pedig a fogadó országokban hasonló /pl. Lengyelország kulturális fejlődése a felosztásoktól kezdve/ fejlődéséhez párhuzamként /az eltérések és hasonlóságok figyelembevételével/ mutatható és mutatandó be. Mondanivalóm természetesen olyan egyetemekre és főiskolákra vonatkozik, ahol a lektorátuson kívül magyar irodalomtörténeti előadások, illetve amint nálunk Varsóban is van: külön magyar tanszék működik.

Előadásaimban nem egyszer rámutattam, hogy a magyar nép történetének egyes fejezetei, kultúrájának kimagasló reprezentánsai, a magyar irodalom egyes művei hogyan hatottak segítően a lengyel szabadságmozgalmakra pl. a XIX. század második felében. Legyen szabad egy-két konkrét példát idéznem.

Amikor I. Ferenc József meglátogatni készült 1857-ben!/ Galiciát, írja a fiatal Adam Belcikowski - az adott történelmi helyzetben oly sokatmondó - Hunyadi Lászlóról szóló drámáját, amely nyomtatásban csak 1869-ben jelent meg, akkor, amikor az osztrák-

-galíciái kiegyezés nagyon csak felemás módon valósult meg. Számos adatom van Vörösmarty Szózatának a lengyel hazafias mozgalmakra gyakorolt hatására az 1859-1860-as években, amikor ez a nagy költemény hatott a cseh nemzeti mozgalmakra is. A lengyelországi Petőfi, illetve Jókai-kultusz is a lengyel hazafias mozgalmakat erősíti a múlt század második felében. Ugyanakkor rámutatok arra is, hogy a XIX. századi lengyel nemzeti felszabadító harcok milyen nagy hatást gyakoroltak a reformkor, majd a szabadságharc és végül a kiegyezést megelőző évek magyar közgondolkodására s nem egyszer jelentékeny irodalmi művek létrejöttére. A fogadó ország történelmére, kultúrájára épülő magyar irodalomtanítás /és kulturális propaganda/ igen eredményes lehet.

Hasonló helyzetben lévő kollégáim számára igen hasznos alapanyag lehet a Kemény G. Gábor szerkesztette A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből /Tankönyvkiadó, 1962./ c. kiadvány.

Arra a kérdésre, hogy milyen területekre hason a kulturális propaganda tevékenység, hely ismereteim alapján a következőket válaszolhatom:

a/ a Varsói Tudományegyetemnek szabadegyetem jellegű előadássorozata van Flockban, Radomban, Olsztynban, Bialystokban stb. Ezekbe az előadásokba tanszékünk bekapcsolódott és évek óta részt vesz.

b/ A Varsói Magyar Kulturális Intézet alkalmas lenne arra, hogy egy központi jellegű magyar kulturális intézménnyé fejleszthessük 7-8 hónapon át tartó összefüggő irodalmi, művészeti és kapcsolattörténeti előadássorozattal. Olyan fővárosokban, amelyekben ilyen jellegű kulturális intézeteink vannak, a lektorátus, a tanszék és az intézet között szoros együttműködésnek kellene fennállnia a közös érdekek alapján. Ez az együttműködés Varsóban még sok kívánnivalót hagy hátra.

c/ A szocialista országokban a TIT-nek megfelelő ismeretterjesztő szervek munkájába kellene bekapcsolódnunk /kész közönség, költségmegtakarítás stb./. Erre Varsóban jó példát adott a Bulgár Kultúra, amely a lengyel TWP-vel szabadegyetem jellegű együttműködést tudott szervezni.

d/ S végül a tömegkommunikációs eszközök igénybevétele. Tanítványaink egy része ezen a téren jó eredményeket ér el.

e/ Megemlítem még a varsói magyar irodalom, kultúra, történelem barátainak körét, amely régebben havonként jött össze és a baráti találkozások folyamán lehetett bizonyos befolyást gyakorolni a fiatalok propaganda munkájára.

A referátumnak a kölcsönhatásról szóló részét nemcsak abból a szempontból nézném, hogy "az európai kultúra milyen mértékben gyakorolt megtermékenyítő hatást" a mienkre, valamint, hogy "mit adott és ad a magyar kultúra a világnak", de ezeket a helyes és igényes szempontokat kiegészíthetném - az én sajátos esetemben - a magyar és a lengyel kultúra egymásra gyakorolt /azaz a területi kölcsönhatás/ hatásával. Számos eddigi kutatásom, hallgatóim nem egy szak-, illetve szemináriumi dolgozata is ebben az irányban halad ...

Tisztázandó az is, hogy a kultúrpropagandát ki csinálja. Ahol nincs önálló magyarorszákos képzés tanszéki programmal, ott a vendégtanár és a lektor egyaránt részt vehet ebben a munkában. Ott azonban, ahol a magyartanítás ötéves tanszéki munka keretében folyik, ahol a tanár felelős az egész oktatás menetéért, a könyvtár fejlesztéséért, a káderek fejlődéséért /doktorátusok, habilitációk/, ahol kari ülésekre, különféle bizottsági ülésekre kell járnia, a tanszékvezető csak csökkent mértékben végezheti. Ebben az esetben a tanszéki dolgozók közül az óraszámmal megterhelt lektorra, esetleg kiváló műfordítói teljesítménnyel rendelkező fiatal kartársra hárul az irodalom népszerűsítésének ügye. Nálunk, Varsóban az elmúlt évben Bodolay Géza kartárs tett sokat Ady, Arany népszerűsítésében. Jőmagam elkészítettem a magyar költészet lengyeltárgyú verseinek antológiáját, amely alkalmas lesz arra, hogy a barátság vonalán hívja fel a figyelmet líránkra.

Vendégtanárnak a fogadó országban megfelelő tudományos tekintéllyel kell rendelkeznie, azért az egyes országokba olyan vendégtanárokat kell küldeni, akik a fogadó ország irodalmával, kultúrájával, történelmével már régebben megismerkedtek, szakmai kapcsolataik vannak az adott országgal. Sőt a lengyel példa azt mutatja, hogy külföldi nyugati kultúrcentrumaik hasonlóak a mi háború előtti intézményeinkhez és azok élén egyetemi tanárok állnak,

pl. Rómában Bronisław Bilinski klasszika filológus, Londonban Seidler professzor, a lublini egyetem volt rektora. Meg is vannak az eredmények: publikációk, közös rendezvények színvonalában, közönségében ...

Orbán elvtárs bevezetőjében említette, hogy "olyan dolgokat is kell külföldön propagálnunk, amelyek közel állnak a fogadó ország népéhez". Ezzel kapcsolatosan jelenthetem, hogy tanszékünkön számos kapcsolattörténeti munka készül, egy ilyen kötetünk meg is jelent 1969-ben, amelyet a lengyel és a magyar akadémia Irodalomtudományi Intézeteivel együtt csináltunk. A fentebb említett antológián kívül készül egy magyar-lengyel kapcsolatokról szóló képeskönyv, a lengyel nyelvű magyar irodalomtörténethez külön három íves fejezetet írtam a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatokról. Tanszékünk fennállásának 20. évfordulója alkalmából hazai és a szocialista országokból való hungarológusok részvételével tudományos ülésszakot rendezünk, amelynek eredményeként remélhetőleg újabb kötet jelenik meg a magyar-lengyel irodalmi és művelődési kapcsolatok területéről.

Befejezésül szeretném jelezni, hogy tanszékünk külön írásban kéri "A magyar kultúra bemutatása külföldön" c. előadást kiegészítő ajánló jegyzékben lévő anyagok legnagyobb részét.

A jegyzékben nem látom a Demeter Tibor-féle "Bibliographia Hungarica"-sorozatot, amely külföldi irodalmi rendezvények megszervezésénél, anyaggyűjtésnél, irodalmi ajánlásoknál /hivatkozás, hány nyelven jelent meg már az illető mű, illetve szerzője/ szinte nélkülözhetetlen. Érthetetlen számomra, hogy ezt az értékes kezdeményezést miért nem tudjuk kiadói vonalon is tovább folytatni. Úgy tudom, a kiigéskészítések gépírásban rendelkezésre állnak az OSZK-ban.

F á b i á n Pál

Padovai tapasztalatok a magyar kultúra terjesztésével
kapcsolatban

^a
Mind hazánktól távol dolgozó magyar professzoroknak és lektoroknak, mind pedig az itthon működő Nemzetközi Előkészítő Intézet tanárainak egyik elsőrendű feladatunk az, hogy nemzeti műveltségünket és egész mai valóságunkat megismertessék és megszerettessék az óráikat látogató külföldi fiatalokkal, más országok fiaival és leányaival. Padovai tanári munkám során ennek a célnak a megközelítését fontosabbnak tekintettem szinte minden másnál, illetőleg nyíltan vagy rejtve mindig e felé törekedtem előadáson, nyelvórán és társadalmi érintkezésben egyaránt. Érthető tehát, hogy nagy érdeklődéssel hallgattam Lengyel Irma kartársnőnek ezekkel a problémákkal foglalkozó előadását. Be kell vallanom, hogy végig egy kis-sé irigy-szomorú hangulatban. Hadd magyarázzam meg miért.

Itthon, főként Budapesten mindent meg lehet abból valósítani, amit az előadótól hallottunk: nemcsak beszélni lehet mai és múltbeli életünkről, hanem el is lehet vinni külföldi hallgatóinkat a Széchenyi Könyvtárba és a Nemzeti Galériába, Dunaújvárosba és Tokajba. Annyi filmet vetíthetünk nekik, ahány csak a programjukba fér, és még sorolhatnám az alkalmakat, lehetőségeket ~~előadásban hallottakon túl is~~. - Ezzel szemben a külföldi vendégtanár elmondhatatlanul nehéz helyzetben van. Nem akarok senkit sem untatni annak elsorolásával, hogy mi minden nem volt nekem Padovában az első egy-két évben, és hogyan javulgatott a helyzet. Ezt a jelenlevők saját tapasztalatukból vagy hazaküldött jelentéseikből úgyis tudják. Nyomatékosan szeretném azonban hangsúlyozni azt, hogy Véleményem szerint bizonyos áldozatokat kell vállalni annak érdekében, hogy a külföldön dolgozó magyar professzoroknak és lektoroknak könyvvel, filmmel és egyéb dokumentációs anyaggal való ellátása meg-

javuljon. És szükség van egy olyan központra is, amely ezekről a dolgokról intézményesen gondoskodik, mégpedig nemcsak passzívan, hanem aktívan is. Ezen azt értem, hogy az igények kielégítésén, a kérelmek lehető teljesítésén túl elkészített pl. néhány jó, a külföld és különösen az egyetemi ifjúság tájékoztatására alkalmas dokumentumfilmet hazánkról. Többször tapasztaltam ugyanis, hogy az említett speciális célnak egyáltalán nem megfelelő filmek állnak csak /sok adminisztratív bonyodalom után/ rendelkezésre, amelyek közül a mégis megfelelőket igen nehezen lehetett kiválasztani.

Oktatás és baráti beszélgetés, előadói est és filmvetítés, egy szóval minden azt szolgálja a mi munkánkban, hogy osszassuk a hazánkat körülvevő tájékoztatatlanságnak most még bizony sűrű ködét. Kényes tevékenység ez, igen sok tapintat kell hozzá. Ha ugyanis tanítványainknak szünet nélkül görcsösen bizonygatjuk kultúránk értékes voltát, gyáriparunk fejlettségét stb., nem érünk célt: üres propagandának fogják hinni a valóságot. Egy ilyen magatartás helyett természetes öntudatnak kell áthatnia az országunkat ismertető tevékenységet.

Külföldön dolgozó professzorainkat, lektorainkat a magyar kultúra követéinek szokás nevezni, s ez igaz is. Kénytelen vagyok azonban jelentőségünket csökkenteni. Az a helyzet ugyanis, hogy a magyar kultúra népszerűsítésére, terjesztésére nem mi vagyunk a legalkalmasabb és a leghivatottabb személyek, hanem annak az országnak a tanárai, művészei, tudósai, amelyekben dolgozunk. Arra kell tehát törekednünk, hogy tanítványaink közül minél többen váljanak a magyar kultúra népszerűsítőivé, és hallgatóink körén kívül is keressünk kapcsolatokat. A szórás - persze - jól tudom, nagyon nagy: száz növendékből vagy szimpatizánsból, ha kettő-három kitart, már sokat mondtam. Mégis ezen kell lennünk mindenképpen. Elvégre mi sem azért ismerjük viszonylag jól pl. a francia irodalmat, mert magyarul tudó francia lektorok közvetítették számunkra, hanem azért, mert ezt a munkát a francia irodalom iránt lelkesülő magyarok vállalták magukra, nem utolsósorban legjobb költőink és íróink. Mi ugyanezt nemigen remélhetjük, de annak megvan a reális lehetősége, hogy tanítványaink közül kultúránknak lelkes és jó színvonalú terjesztőit kineveljünk. Ők nálunk jobban fogják érezni és tudni, mivel járulhatunk mi hozzá - rajtuk keresztül - népük kultúrájának gazdagításához.

Még egy ~~kérdést~~ hadd érintsek ebben a témakörben: a magyar műveltségnek teljes történetét mutassuk-e be, vagy elsősorban a mával, a jelennel foglalkozzunk. Lengyel Irma - úgy vettem észre - inkább az előbbi koncepcióra hajlik. Ezt itt Budapesten megteheti /az anyag rendelkezésére áll, viszonylag sok órát szánhat erre a célra/, és az itt tanuló külföldiek "honosításának" érdekei is megkívánják a magyar múlt lehetőleg részletes megismertetését. Ennek ellenére - bár méltányolom ilyen irányú törekvéseit - itthon is nálá nagyobb súlyt helyeznék a jelennel való foglalkozásra. Pontosabban: mindig és minden tekintetben a jelennel foglalkoznék, s a múlttal csak annyira és annyit, hogy a történeti magyarázatok ismeretében a jelen világosabb, érthetőbb legyen. Külföldön meg éppen veszélyesnek tartanám a történetieskedést, hiszen időnek is, szemléltető anyagnak is híjával vagyunk. És még egy érv: az a kor, amelyben élünk, nem hátrafelé néz, hanem a jövő útjait mutatja. Mai életünk, terveink és szándékaink érthető módon jobban érdekelnek mindenkit, mint rég tovatűnt örömeink és bánataink.

Végezetül szeretném Lelkes István Manuel de Hongrois-ját megvédeni Bonda kollegám kifogásaival szemben. Most fejeztem be olaszoknak szánt nyelvkönyvem írását, tehát tapasztalatból tudom, milyen nehéz mesterség ez. Egyik-másik olvasmányom szövegének kiötlése napokig tartott, s még a rengeteg fáradság után sem vagyok mindegyikkel megelégedve. Hogy Lelkes kollegám munkájában is akad néhány olyan szituáció, vagy akár számos mondat is, amelyet "ki lehet szúrni", azt a nyelvkönyvírás természetéből következő, kis jelentőségű fogyatéknak, nem pedig a könyv használhatóságát lényegesen rontó hibának tartom.

K i s s   Jenő

A magyar kultúra megismertetésének lehetőségei
Göttingában

⊙ [Mint minden oktatótevékenységnek, a lektorkodásnak is két fő problémát kell megoldania: a m i t és a h o g y a n kérdését. Azt, hogy mit és hogyan oktassunk, tárgyi, személyi és didaktikai feltételek determinálják. Ahhoz tehát, hogy a siker reményében kezd-hessünk hozzá a magyar kultúra bemutatásához, mindenekelőtt hallga-tóink ismeretei és érdeklődése felől kell tájékozódnunk.

Göttingában a magyar csak mellékszak. A magyarul tanulók - számuk 1970 tavaszi szemeszterében 8 volt - a legkülönbözőbb ér-deklődésűek közül kerülnek ki. Főleg szlavisták, de rajtuk kívül irodalmár, jogász, természettudományos, sőt a turista típusú érdeklődő is előfordul. Mit tudnak ők Magyarországról? Az új hallgatók vajmi keveset. Egyikük pl. a következő neveket sorolta fel: Petőfi, Bartók, Kodály és Puckás. /Az más kérdés, mit mondanak e nevek neki./ A szlavista hallgatók ismerik Molich és Kniezsa nevét, irodalmár ér-deklődésű hallgatóm Arany, Ady, József Attila, Kosztolányi, Mikszáth, Móricz, Gárdonyi, Illyés, Németh László és Déry Tibor nevét is emlí-tette. Egyik hallgatótól megkérdeztem, mit tud a magyar történelem-ről. A válasz rövid volt: hallott a Lech-mezei csatáról, az osztrák-magyar monarchiáról, tud 56-ról és hogy Magyarország a keleti blokk-ba tartozik. Ilyen előzmények után természetesen a legelején, úgy-szólván Ádámnál, Évánál kell kezdeni mindent.

Kultúránkat ismertető, bemutató tevékenységünk - úgy gon-dolom, nemcsak Göttingában - kétfrontos "harc", mert az új ismeretek fokozatos kiépítésével párhuzamosan a téves "tények", "igazságok", információk, vélemények tucatját kell lerombolnunk és irtanunk. Ez

vonatkozik politikai, művelődési, közéleti dolgokra egyaránt. A hortobágyi cigányzenés, csikós romantika bármilyen hívegató is az utazási irodák prospektushegyei között, az mégsem Magyarország.

Milyen eszközök állnak rendelkezésre? A tankönyvön és néhány irodalmunkat, történelmünket bemutató német nyelvű könyvön kívül vajmi kevés. A Magyarországról érkező újságok és folyóiratok /Népszabadság, Élet és Irodalom, Kortárs, Kritika, Magyar Hírek/ nyelvileg túl kemény dió a hallgatóság zömének. Éppen ezért a nyelvi és az irodalmi órák szinte kizárólagos lehetőségei nemcsak a magyar nyelv, hanem a kultúra megismertetésének is. A magyar kultúrának az órákon történő bemutatása voltaképpen sok lehetőséget kínál, ugyanakkor azonban erősen korlátozott. Mindenekelőtt ami a bemutatás technikai kivitelezését illeti. Mit jelent a sok lehetőség? Eddig ugyanis magyar kultúráról volt szó s ez általánosság. Ami eddig Göttingában megvalósult, az a következő: tartottam egy előadást "Áttökintés a magyar irodalomról" címmel, heti egy órában. Az idő rövidsége miatt sok mindenre nem futotta. Az irodalom azonban jó ürügy volt nemcsak az irodalom vázlatos bemutatására, hanem arra is, hogy a magyar történelemről is beszéljek, párhuzamba állítva történelmünket Németországgal. Mindezzel - azt hiszem - sikerült a márt is közelebb hoznom, legalábbis racionális síkon. Az irodalom azonban másra is jó ürügy, pl. a népművészet illusztratív jellegű bemutatására. A göttingai finnugor szeminárium könyvtára lehetővé teszi bizonyos néprajzi-népművészeti anyagnak az órákon való bemutatását. Élni kell ezekkel a lehetőségekkel. A beszélgetési gyakorlati órák kellő irányítással szintén jó alkalom a magyar kultúra eredményeinek megismertetésére, különösen napjainkéra. Házi olvasmányul mindig egy-egy meghatározott témakörből /zene, képzőművészet, irodalom, földrajz, sport/ választok cikket vagy részletet, s az órán kiegészítem, amit a hallgatók az olvasott rész alapján tudnak. Kezdő fokon az olvasmányhoz kapcsolódóan - akár az olvasmány témája kapcsán, akár valamely szó vagy kifejezés /nyelvtörténeti/ magyarázata ürügyén vagy éppen csak szellemi "lazításul" - lehet a hallgatók kultúránkra való ismereteit bővíteni. Természetes, ha a városban valamilyen magyar vonatkozású esemény történik /pl. Bartók és Kodály hangverseny/, vagy ha moziban, televízióban magyar darabot adnak, esetleg valamelyik újságban bennünket érintő cikk jelenik meg, fölhívom hallgatóim figyelmét.

Lényegében - és vázlatosan - ez az, amit eddig e téren tettem. Az eredményesebb munkához jobb feltételekre lenne szükség. Hathatós támogatást azonban csak hazulról várhatunk. Mi az, ami a szükségünk volna? Abból indulok ki, korszerűen nem lehet a magyar kultúrát oktatni úgy, hogy ne mutassunk be semmit Magyarországról. Kis dolgokkal kezdem. Szükségünk volna sok prospektusra. A németek ehhez hozzá vannak szokva. Sokat ugyan nem jelent, ha van, de ha nincs, az már nagyobb baj. Szükség volna Magyarországot, a magyar kultúra különböző ágait bemutató német nyelvű könyvekre vagy füzetekre /jegyzetekre/, amelyeket hallgatóink között szétszorgathatnánk. /Göttingában a finnugor szeminárium finn lektorátusa például bővelkedik mindezekben!/. Szükség lenne a magyar lektorátus külsőleg is magyarossá és széppé tétele érdekében néhány művészi fényképre /tájkép, portré/, népművészeti tárgyakra stb. Az efféle reprezentáció nem lenne rossz propaganda mellettünk. Szükség lenne a helyi viszonyokat figyelembe vevő új tankönyvre vagy jegyzetre, amely a leginkább bevált külföldi /angol, finn stb./ nyelvkönyvek tapasztalatait hasznosítaná. Jó lenne, ha kaphatnánk lemezeket /művészlemez, népdal, vers, próza/. Rendkívül hasznos lenne, ha filmek is rendelkezésünkre állnának. Éspedig olyanok, amelyek eltérnek a magyar dokumentumfilmek szokványos anyagától, mert különben elmarad a várt hatás.

Hallgatóink - ~~mint említettem~~ - a legkülönbözőbb érdeklődésűek, egy dologban azonban azonosak: érdeklődnek irántunk, rokonszenveznek velünk. S erre lehet építenünk. Megfelelő eszközök birtokában, a körülményekhez, helyi sajátosságokhoz rugalmasan alkalmazkodó oktatással az eredmény sem marad el.

R ó n a i B é l a

A magyar kultúra bemutatása Szlovéniában

Vitathatatlanul fontos feladat, hogy bemutatkozzunk a nagyvilágban. Nemzeti érdek, hogy távoli földrészeken is tudomást szerezzenek rólunk, illetve, hogy eloszlassuk a magyarságról eddig szerzett téves nézeteket.

De talán még ennél is fontosabb, hogy tisztázzuk a szomszédainkhoz való viszonyunkat. Ezt kívánja egyrészt a szomszédság, az egymás mellett élés ténye, másrészt az a nem jelentéktelen számú magyarság, amely a szomszéd országokban él.

Egy éve teljesíték szolgálatot magyar lektorként a maribori pedagógiai főiskolán. Eddigi tapasztalataim szerint csaknem egy évezredes együttélésünk ellenére a szlovénok nem ismernek bennünket. De mi magyarok sem ismerjük a szlovénokat.

Az őszinte közeledésnek és barátságnak a történelem vulgarizálásából eredő előítéletek állnak elsősorban az útjában. A közeledést bizonyos fenntartásokkal fogadják, s véleményüket úgy summázzák, hogy a magyarság kis nép ugyan a jelenben, de a történelme alapján "Herrenvolk", amely a körülötte élő kis népek önálló és szabad nemzeti fejlődését akadályozta. Ezt és az ehhez hasonló előítéleteket kell eloszlatnia annak, aki a magyar kultúrát kívánja közelebb vinni a szomszéd népekhez. Véleményem szerint kölcsönösen fel kell számolni a múltban elszenvedett sérelmeket, bátran kell folytatni történelmi önvizsgálatunkat, amelyhez a marxi-lenini történelem- és társadalomszemlélet a leghatékonyabb eszköz.

A szomszéd országokban élő magyarokban ki kell alakítanunk, illetőleg meg kell erősítenünk a magyarságtudatot. Ez viszont elsősorban a magyar kultúra bemutatása, megismertetése által történhetik a legeredményesebben. Helyes magyarságtudat nélkül csak há-

nyódnak az illúziókat kergető, veszélyes nacionalizmus és a teljes gyökértelenséggel fenyegető anacionalizmus, kozmopolitizmus szélsőségei között.

Más államban, idegen nyelvi környezetben magyar voltunk következetes megvallása bizonyos vonatkozásban áldozatokat követel /pl. a gyermekek magyar nyelven való iskoláztatása./ Vagy ha nem is áldozatokat, de bizonyosfajta kényelmi szempontok mellőzését. A magyarságtudat megerősítésével csökkenthetjük az úgynevezett sérült emberek számát, akik vagy azért sérülnek meg belsőleg, mert idejétmúlt módon ragaszkodnak magyarságukhoz, és így súrlódás vagy éppen összeütközés következik be a jelenben kialakult társadalmi és államrenddel, vagy pedig magyar voltuknak elvtelen földadása nyugtalanítja lelkiismeretüket.

Működési helyemen a magyar kultúra bemutatásának a következő lehetőségeit igyekeztem megragadni:

Magyar klub megszervezése nemcsak hallgatóim, hanem a városban és környékén élő minden magyar számára, akiknek igényük van arra, hogy kéthetenként összejöjjenek, a részben kötetlen beszélgetéssel, részben előre elkészített műsorszámok meghallgatásával töltsenek el egy-két órát.

A Népújság, a szlovéniai magyarok hetilapja kérte segítségemet a lap magyar nyelvzetének csiszolásához. Minden számban helyet ad egy rövid kis cikknek, amely a mindennapi beszéd leggyakoribb hibáinak, botlásainak korrigálását célozza. Ugyanilyen kapcsolat alakult ki a Magyar Képes Újság szerkesztőségével. E Zágrábban kéthetenként megjelenő képes folyóirat ugyancsak kérte a stílus javítását célzó segítségemet, s szívesen közölte Nyelvi Önkritika címen rövid megjegyzéseimet, illetve a magyar-szlovén kulturális kapcsolatokra vonatkozó tudósításaimat.

Sikerült a kapcsolat megteremtése a Pécsen megjelenő Jelenkor és a Mariborban kiadott Dialogi című irodalmi és művészeti folyóiratok között. Ezekben a két nép irodalmának és művészetének legfrissebb eseményeiről kölcsönösen tájékoztatják az olvasóközön-séget.

Rendkívül fontos volna egy magyar-szlovén, szlovén-magyar középszótár kiadása. Ennek kétnyelvű iskolák pedagógusai és a kultúra munkásai egyaránt nagy hiányát érzik. A szlovén kulturális irá-

nyitó szervek szívesen vállalkoznának a Tankönyvkiadóval való együttműködésre.

A kétnyelvű iskolák számára nélkülözhetetlen az egyes tantárgyak szakszókincsének szótárszerű feldolgozása az ilyen jellegű magyar-szerbhorvát kiadványok mintájára.

Rendkívül kedvező hatású volt a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának az ajándéka, egy ösztöndíjas hely biztosítása a Debreceni Nyári Egyetemen való részvételre. Ha az anyagi lehetőségek ezt megengedik, az ilyen ösztöndíjas helyek biztosítása a jövőben is igen kívánatos volna.

A szlovén nemzetiségpolitika a lenini elveken alapul. Nemcsak elvben biztosítja a magyarság nemzeti nyelvű művelődését, hanem biztosítja ennek anyagi feltételeit is. Nekünk az a feladatunk, hogy hozzásegítsük a szlovéniai magyarságot, hogy becsületes jugoszláv, szlovén állampolgárként éljenek, élhessenek is ezekkel a lehetőségekkel.

A Művelődésügyi Minisztériumtól pedig tisztelettel kérem, hogy a szükséges magyar könyvanyag és a modern nyelvoktatás technikai segédeszközeinek /magnetofon szalagokkal; lemezjátszó megfelelő lemezekkel, a magyar kultúrát reprezentáló diasorozatokkal/ biztosításával segítse a lektor munkájának hatékonyságát.

Könyvigényeimet időnként a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának küldöm meg. Eddigi kívánságaimat egy kis késedelemmel teljesítette is a Főosztály. Ezt a segítséget köszönöm és a jövőben is kérem.

Ez év tavaszán maribori hallgatóimmal egyhetes tanulmányúton jártam Magyarországon. Meggyőződésem, hogy magyarságtudatuk erősítésében, a Magyar Népköztársaság helyes megismerésében többet jelent egy hét, mint az oktatásban való kéthónapos részvétel. A tanulmányút költségeit az ottani főiskola fedezte. Nagy segítséget kaptunk az út lebonyolításához a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályától és a magyarországi pedagógusképző intézményektől.

S z a u d e r József

⊖ Múltunk helyes értékeléséről

A tapasztalat azt mutatja, hogy az az érdeklődés, mely a külföldiben /a műveltben s az egyetemistában/ él a magyar kultúra iránt, leginkább a szocializmusnak arra a nagyszabású kísérletére irányul, hogy ez az ország úrrá akar lenni valamikori történelmi meghatározottságain, túl akar jutni a múltján. Ha erre az erősen jelenközpontú érdeklődésre kell válaszolni - és azt hiszem, ez elsőrendű feladat -, a felszabadulás után létrehozott anyagi és szellemi értékekről adható helyes és gazdag információn túl megkerülhetetlen annak a kritikai szempontnak a felvetése is, melyből világossá válik: hogyan illeszkedik bele ebbe az új kultúrába a múlt, az örökség képe. Zavartalanul-e, minden erőszaktétel és torzítás nélkül-e és magától értetődően, nyugodtan vagy problematikusan, viták között, melyek felfedik a múlt képének tisztázatlanságát és egészséges nyugtalanzkodást támasztanak nemzeti tudatunk történelmi formulái, a historizált nacionalizmus téveszmékben élő és erősen ható maradványai miatt.

Ez a kérdés nemcsak azért nem kerülhető meg, mert elvileg akkor is igen fontos volna, ha alig foglalkoznának vele itthon, hanem azért sem, mert az 1960-as évek első felében, főleg Molnár Erik cikkei körül lezajlott nagyszabású és inkább a szaktudományos állásfoglalásokat megtermékenyítő vita történetszemléletünk nacionalista maradványairól a közelmúltban Faragó Vilmos és Darvas József cikkei nyomán már a széles közvéleményben is elharapódzott, s minduntalan felszikkázik. Hiába vélhetné valaki, hogy ez magyar belügy: abban a pillanatban, mihelyt múltunk legfontosabb történelmi fordulatairól, mozgalmairól, műveiről adunk elő külföldieknek, előadásunkat azok az alapfogalmak fogják irányítani, melyek történetszemléletünk-ből születtek, és magukon viselhetik e történetszemléletnek ellent-

mondásait és tévedéseit. Jobb, ha magunk tisztázzuk, jóelőre alapelveinket, és nem várunk arra, hogy esetleg olyan tanítványunk, aki történettudománnyal foglalkozik, maga vesse szemünkre kérdései formájában lehető legjobbhiszemű kétségeit.

A kérdés felfedezését és vitáját semmiképp sem szabad dramatizálni, de mindenképp a mai magyar kultúra elsőrendű tudatformáló, kritikai vívmányai egyikének kell tekinteni. A problémákat Szűcs Jenő foglalta össze egy kiváló, szerintem minden külföldön oktató által felhasználandó könyvecskéjében /A nemzet historikuma és a történetszemlélet nemzeti látószöge, Budapest, 1970. Értekezések a történettudományok köréből, U. S. 51./.. Irodalomtörténészek, filozófusok nem egy tanulmánya kísérte, készítette elő s igazolta fogalom-analízisének helyességét, azt, hogy a nemzeti függetlenség és a haza összefüggésének mint XIX. századi principiumnak fenntartása mily veszedelmes következményekkel jár, hogy egy emberileg-történelmileg jogosult népmozgalom nem mindig halad, hogy a haladó mozgalom nem feltétlenül segíti elő a nemzeti integrációt, másfelől pedig a nemzeti mozgalmak nem egyszer keresztetik az általános történelmi haladás útját, hogy a nemzeti fejlődés historikuma és a haladás közé nem tehető egyenlőségjel.

Mindezt csak azért említem, mert ez a kérdés, a merőben nemzeti látószögű történetszemlélet problémája élő és igen fontos kulturális probléma, hogy történetszemléletünknek közvetlen, öntudatlan gyakorlati-módszertani kihatása van a megismertetendő anyag kiválasztására és beállítására.

A magyar kultúra bemutatása külföldön c. előadás téziseinek Bevezetésében olvasható ez a tétel: az értékelés helyes alapelveinek a kialakítása; ennek az igénynek megfelelni aligha lehet az előbbiek meggondolása és tanulmányozása nélkül. És természetesen ilyen értelemben kell átminősítenünk, értelmeznünk azt a zárójelbe tett mondatot, mely minden árnyalás, fogalmi tisztázás nélkül, csak nagy általánosságban közli, hogy a magyar nyelv és a magyar kultúra a függetlenségért és a társadalmi haladásért folyó évszázados harcban született.

Téved azonban, aki azt hiszi, hogy Szűcs Jenő és más szakemberek kritikája a múltnak, mint aktuálisan érdekes kulturális területnek a bemutatását visszaszorítaná, másodrendűvé minősí-

tené. Éppen ellenkezőleg: az egzakt marxista történettudományi analízis, mely közép- és keleteurópai strukturákból indul ki, és figyelembe veszi a nyugatiakhoz képest későbbi megtelepedést, majd a feudalizmus és a rendiség meghosszabbodását, a monarchiának a nemzeti elvek és erők következtében való szétrobbanását, sokkal következetesebb elvszerűséggel magyarázza meg a mai Magyarország sajátos helyzetét, beszorulását más kisebb-nagyobb országok közé, mint bármiféle dogmatikus és vulgarizáló, tehát a nacionalista elveket is továbbhurcoló történet szemlélet. Egy ily eljárás során azonban a történettudományi igazság és a költészeti alkotás szférájának különválása szinte kézzel tapintható. És éppen ebben a különös kettősségben rejlik irodalmunk avagy inkább költészetünk és a történelmi valóság oly dialektikus kapcsolata, mely a külföldi figyelmét a távoli múlttól jelenünkig fogva tarthatja. Hogy példával éljek: ismeretes, hogy késésünk már az indulásnál jelentős. A római birodalom bukása és a népvándorlás kora után berendezkedő latin népek és a germán törzsek századokkal korábban krisztianizálódtak, korai feudális rendet alakítottak ki, mikor az új lakók a kontinens peremén éppen csak megkapaszkodtak. /Itt most egy a Skandináviától Dalmáciáig húzódó hosszú sávról van szó, melynek népei mind osztoztak a magyarság elkésésében./ Emiatt a nyugati értelemben vett középkor időbeli terjedelme itt csak feleannyi, mint a korábban megtelepedetteknél. Tarnai Andor vetette fel egy nagy értekezésében, hogy nem értelmezhető-e a középkori Magyarország történelmi tudatának egyes vonásai is úgy, mint kísérletek a megkésés nyomainak eltüntetésére. Így a hun-magyar azonosság feltételezésében az is benne foglaltatik, hogy általa a magyar história az antiquitásig nyúl vissza; ez az elmélet magába foglalja a pogány szkita ősök rehabilitációját. Ha Jordanes, Isidorus Hispanensis és a longobard történetírók népeik dicsőségét azon mutatják meg, hogy mily sikerrel állták meg helyüket a rómaiakkal szemben, nem vakmerőség talán Kézairól sem feltételezni, hogy idegen olvasmányai alapján azért állítja, hogy a katalaunumi csata eldöntetlenül végződött, mert azt akarja mondani, hogy az ősök semmivel sem voltak alábbvalóak a rómaiaknál. S ugyanígy tovább pótolta a Legenda Aurea hiányosságait az a gesztus, mely a magyarországi egyházban tisztelt szentek legendáinak gyűjteményével terjesztette ki a történelmi tudatot a litteratúra síkjára.

A mítosz - hiányérzetből fakadt. A történetíró meg is állapítja, hogy a mítoszokra hivatkozó historizált nacionalizmus pótlék volt, "a történetírás a nacionalizmus szolgálatában bizonyos értelemben pótolni hivatott a nemzet par excellence modern elméletét, emocionálisan pedig kárpótlást hivatott nyújtani a nemzeti fejlődés hiányaiért és torzulásaiért, a jelen nyomorúságaiért" /23.1./ Csakhogy ezek a mítoszok alapanyagává és ihletőjévé válhattak a költészetnek is, amely nem tart számot arra, hogy előadását történelmi realitásnak tekintsék. Arany János Buda halála című regényes eposzát ősi mítosz ihlette, anélkül, hogy értékét megvesztegetné a történelmi illúzióhoz való igazodás.

A nemzeti mítoszok történelmi kritikája egyfelől, költészeti felhasználásuk másfelől - mely egészen más terület és egészen másféle értékelés kérdése - egyformán kell, hogy foglalkoztassa a külföldieknek előadót; de e kettős, kritikai és költészeti szempontból mindig abban a keretben, amely a magyarságnak a helyét Közép- és Kelet-Európában jelöli ki. Amikor kölcsönhatásról, az európai kultúra megtermékenyítő hatásáról esik szó - mint az előadás téziseiben - háromféle választ adhatunk:

1. Közvetlenül Európának adott válasz a témára való felelőssel /középkori kereszténység, reformáció, humanisták, eretnekek, Balassi — XVIII-XIX. századi nemzetköziség; Bél Mátyás, Csokonai, Petőfi — Ady, József Attila/.

2. Az eltérésben való felfedezése oly vonásoknak, amelyek az átvételben tűnnek fel, csak a "lefordításkor" derül ki még gazdagabb tartalmuk.

3. A közvetítés és amalgamozás a régi Magyarországon, Hungariában, tehát nem a nemzeti, polgári nemzeti uralkodóosztály uralma alatt a nyugati és a nem magyar nemzetiségű elemek között, témákban, motívumokban, formákban.

Ha a közép-európai helyzetből indul ki a mai kultúránkra irányuló interpretáció, és hangsúlyozza a cseh, lengyel és magyar rendiség fejlődésének rokonságát és eltéréseit /a magyar lett a legerősebb/ valamint a jelenbe érkező kultúrák tehertételeit, úgy jut el a jelenig, hogy az egész fejlődés érdekességét, izgalmát tudja sűríteni. Az összehasonlítás speciális feladatait mégsem lehet kikerülni.

Ez esetben már a közép-európai térségről kellene beszélnünk és arról, hogy a nemzeti erők szétrobbantották ugyan a monarchiát, de Magyarországot kivéve mindenütt soknemzetiségű államot hoztak létre. A nacionalizmus robbantotta az államkomplexumokat, a megoldás viszont a nacionalizmus felfokozását szolgálta. A Kossuth szerinti föderált megoldás, a lenini nemzetiségi politika nem merült fel.

S z é p e György

Mit mutassunk be a magyar kulturáról -- és hogyan?

Lengyel Irma jól ismeri a magyar kultúra sok területét. Nyilván hatásosan is mutatja be ezeket a Magyarországon felsőfokú tanulmányokra készülő tanulóknak.

Nekem azonban egy-két ponton eltér a véleményem ebben a kérdésben. /Részben saját külföldi tanári tapasztalataim alapján, részben talán kultúra-szemléletem alapján./

Először a külföldi tanuló nem értékelést kíván, hanem tényeket, konkrét tényeket. Ebben az előadáshoz kapcsolódó bibliográfiától sok segítséget kaphat a külföldi magyartanár.

A tények értékelése is érdeklő, de azt szívesebben végzi el saját maga. A mi értékelésünk is befolyásolja az ő értékelését. Ez természetes. De nyilvánvalóan nem válik "hungaro-centrikus"-sá. Nem is volna az célszerű. Nekünk is többet ér, ha kultúránk értékeit az ő sajátos mércéjük szerint becsülik.

Eppen ezért nem túl szerencsés az a történelmi vetélkedés, amely ebben a gazdag referátumban található. Európán kívüli országok esetében valószínűleg nem is nagyon érthető az az igyekezet, hogy minél európaiabbnak látassuk magunkat.

A kultúra terjedelmét is összetettebben szemlélhetjük. Az előadásban a művészetek jelentik a kultúrát. A kultúra pedig jóval több, mint artisztikum. Természetesen lehetséges olyan fel fogás is, amely szerint voltaképpen csupán a kultúra által termelt művészi értékek érdekesek külföldi bemutatásra, terjesztésre. Ha ez így volna, azt javasolnám, cseréljük fel a kultúra bemutatását az ország sokoldalú bemutatásával.

Adjunk megbízható tájékoztatást társadalmi rendszerünk-ről, beleértve a gazdasági strukturát, a közoktatást, sőt az egészségügyet is. Ne feledkezzünk el az állam szerkezetéről, intézményeiről, társadalmi szervezeteiről.

A művészi értékű vagy kuriózum jellegű népszokások mellett próbáljunk tájékoztatni hétköznapjainkról is. /Ebben az újabb magyar filmek sokat segíthetnek./

S beszéljünk a városokról, az építkezésekről is. A negyedik század alatt végbement iparosítás politikai vonzereje igen nagy - amerre csak jártam, ezt tapasztaltam.

A magyarországi családvédelem, anya- és csecsemővédelem, napközi rendszer, óvodai és bölcsőde-hálózat is nagyon érdekli a magyarul tanulókat. S minden, ami az oktatásra és a felsőoktatásunkra vonatkozik.

Az én hallgatóimat - a Columbia Egyetemen - olyan problémák is érdekelték, mint a magyar minisztériumok neve és hozzávetőleges munkamegosztása, az országos nagykönyvtárak szakosítása, a tudományos minősítési rendszer, a fontosabb hetilapok és folyóiratok, a pedagógusképzés, a társadalomtudományi kutatóintézetek hálózata, a Magyar Tudományos Akadémia, stb.

Szerencsére most már rendelkezésünkre áll néhány megfelelő kézikönyv /Erdey-Gruz Tibor: Science in Hungary, Budapest, 1965. Corvina Press; Halász Zoltán: Cultural life in Hungary, Budapest, 1966. Corvina Press; Erdei Ferenc /főszerkesztő/: Information Hungary. Budapest, - Oxford-London-Edinburgh-New York-Toronto-Sydney-Paris-Braunschweig, Akadémiai Kiadó-Pergamon Press/. Ez azonban nem teszi fölöslegessé, hogy egyszer egy lektori konferencián külön is foglalkozzunk a magyar társadalom jelenének ilyen jellegű kérdéseivel. Ezt javaslatként is szeretném mondani. 11

A helyes magyar kiejtés oktatásának néhány kérdése

Kommunikációs feladatát a beszéd akkor teljesíti maradéktalanul, ha a hallgatóban a beszélő szándékának megfelelő élmény keltésére képes. Ennek egyik feltétele a jel és a fogalmi, hangulati tartalom közötti zavartalan kapcsolat. A nyelvi jel és a jelentés közötti kapcsolat minősége egy oldalról - akusztikai szempontból - a beszélő kiejtésével jellemezhető.

Mi a kiejtés?

D e m e László megfogalmazása szerint "a kiejtés fogalmába beletartozik a nyelv egész akusztikai oldala, tehát hangtanán kívül hangsúlyozási és hanglejtési kérdései is." /1/ Vagyis a következő problémakomplexumok sorolandók ide: az egyes beszédhangok fonetikai és fonológiai jellemzői, az egyes szóelemek jellemzői, a mondafonetikai eszközök és felhasználásuk kérdései.

B e n k ő László a kiejtés kérdéseit két fő csoportba sorolja: "egyik részük a nyelvi rendszerhez, a másik a beszélő egyéniségéhez igazodik." /2/ L a z i c i u s ez utóbbiakat hangsúlyozta: "az emberi beszédben előforduló hangjelenségek mindig nagymértékben egyéniek és egyszeriek. Ezeket az egyéni és egyszeri bélyegeket is tekintve elmondhatjuk, hogy ahány beszédhang - annyi-féle." /3/ Ezzel H o r v á t h János is egyetért, "mindamelllett - írja - van e sokféleségben is valami közös, valami helyesnek, magyarnak tudott és érzett szabály, az ép magyar hangidom megnyugtató valósága. Nehéz volna ezt részleteiben meghatározni, könnyű azonban felismerni az elkövetett legparányibb vétségeket is." /4/

A helyes kiejtésnek a különböző nyelvekre érvényes meghatározását G o m b o c z adta. Szerinte "a beszédbeli nyelvhelyesség nem nyelvtani, hanem nyelvészeti probléma. Helyes az, ami egy nyelvközösség szokásaival megegyezik, helytelen, ami vele

ellentétben áll", /5/ ill. töltő különbözik. Benkő László összegzése szerint "... a grammatikai rendszer által felsorakoztatott és együttesen G-vel jelölhető és $G_1, G_2, G_3, \dots, G_n$ összetevőkből álló kiejtési sajátosságok közös és állandó jellegűek ... A beszélő egyéniségéhez igazodó, tehát szubjektív kiejtési elemek / $S_1, S_2, S_3 \dots S_n = S$ / egyedi és hullámzóak." /6/

Ez elvezet a beszédhibák, kiejtési hibák fogalmához. Abban az esetben ugyanis, ha valamely szubjektív kiejtési elem a G-vel jelölt kiejtési norma túrési határát átlépi, kiejtési hibáról beszélünk. A kiejtési hibákat különböző szempontok szerint csoportosítják. Osztályozási szempont az artikuláció /és a hiba létrejöttének/ helye, a képzési anomália jellege /a hangszínre, az időtartamra vonatkozóan, az egyes hang, a morféma, a mondat hibája-e/, a hiba megjelenésének gyakorisága /szórványos vagy rendszeres/, a beszédérthetőségre tett hatása, oka /fiziológias, pszichés vagy szociológiai/, esetleges tendenciája stb.

Sok felmérés, megfigyelés mutatja, hogy köznyelvi kiejtésünk állapota sem megfelelő. S ebben nem csak zárt é hangunk fokozatos háttérbeszorulása játszik közre, sokkal inkább az a terjedő beszédigénytelenség, amelynek a sok elhadart szöveg, pongyolán képzett hang, idegenszerű hangsúlyozás és szakaszolás, szótagelnyelés, szókihagyás, hangösszszorítás, hanghelyettesítés, betűjezés és tényleges beszédhiba a mutatója, amit nap mint tapasztalhatunk. Mindez jogossá teszi azt az igényt, hogy a szép beszédre nevelés nagyobb helyet kapjon a pedagógia minden területén.

A mi területünkön így vetődik fel a kérdés: hol a helye a kiejtéstani tanításnak a nyelvoktatásban? Van-e egyáltalán helye, s ha igen, mekkora?

Az álláspontok különbözőségét hadd világítsuk meg K r a m m e r Jenő szavaival. "... általában, ha angolt tanítunk - írja - a kiejtéssel való sok és gondos törődés magától értetődő, ugyanakkor a német nyelv kiejtésével kapcsolatban nagyon könnyen kijelentik a tanulók, de - előfordul - még a tanárok is, hogy azzal semmi probléma nincsen és különösebb fonetikai gyakorlatok nélkül megtanulhatjuk, illetőleg megtaníthatjuk. Az igazság persze az, hogy a német kiejtés gondozása éppolyan komoly és fontos feladat, mint az angolé. /7/ A magyar kiejtés oktatásával kapcsol-

latban is hallottunk olyan véleményt, hogy a tanítványok kiejtése és beszédértése spontán is javul annyira, hogy a súlyosabb félreértéseket elkerülik. Más vélemény szerint a magyar kiejtés oktatása azért szükségtelen, mert nálunk a betűk mindig azonos hangérték hordozói. De aki így gondolkozik, elfeledkezik arról, hogy egy idegen nyelv kiejtésének megtanulásában a fő nehézséget nem a betűkép és a hang egyeztetése, hanem a szükséges képzőszervi mozgások megtanulása, automatizálása jelenti. Egy hang, egyetlen hang hibája is kikezdi az artikuláció egészét, s diákjaink esetében nem egy-egy hang hibájáról van szó, hanem egészében más szokásmechanizmusról, egy más artikulációs bázisról. H e r m a n József írja, hogy a francia nyelvben egyetlen hang sincs, mely teljesen azonos volna a vele rokon magyar hanggal" /8/, s ez nemcsak a francia és a magyar, hanem más nyelvek viszonylatában is igaz. Anélkül, hogy a kérdés jelentőségét túlozni próbálnánk, mondhatjuk: kevés olyan területe van a nyelvoktatásnak, ahol a tanár személyes jelenlétére akkora szükség lenne, mint amekkora a kiejtéstani tanításban van.

A magyar kiejtés ügyének legnagyobb szószólója, K o - d á l y Zoltán írta: "Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, az opái tüze. Megismerni róla a nyelvet már messziről, mikor a szót még nem is értjük. Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje". Majd így folytatja: "... ha idegen nyelvről van szó, természetesen vesszük, hogy a fogytékos kiejtés csak féltudás. Aki magyarul akar beszélni, tanulja meg a kiejtést. Ez csak tiszta sor." S annál inkább, mert "a magyar kiejtést ... tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folytonosan, berozsdásodik." /9/

Ha a kiejtés oktatásának szükségességét belátjuk, az optimális szervezeti keretek még kérdésesek, hiszen többféle megoldás lehetséges. A Kievi Előkészítő Fakultáson - értesülésünk szerint - két ember, a nyelvtanár és a fonetikatanár feladata a kiejtés gondozása. A Nemzetközi Előkészítő Intézetben a nyelvtanár, a társalgó tanár és a laboratórium gondja a kiejtés, emellett a legnehezebben boldoguló diákok egyéni fonetikai foglalkozásokon vesznek részt. A külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok nem sokat válogathatnak az optimális szervezeti formák közt - magad uram, ha szolgád nincs - egymaguk látják el a nyelvtanítás különböző területein szükséges feladatokat.

Az oktatás hatékonyságának meghatározásában a szervezeti keretek – bár nem mellékesek – másodrendű szerepet játszanak. A lényegot, a kiejtés tanításának tartalmát a nyelvészet /a magyar fonetika/, a tanítás folyamatát pedig a pedagógiai törvényszerűségek determinálják, másrészt azok a sajátosságok, amelyek a hallgatók más-más anyanyelvéből, eltérő artikulációbázisából következnek.

x x x

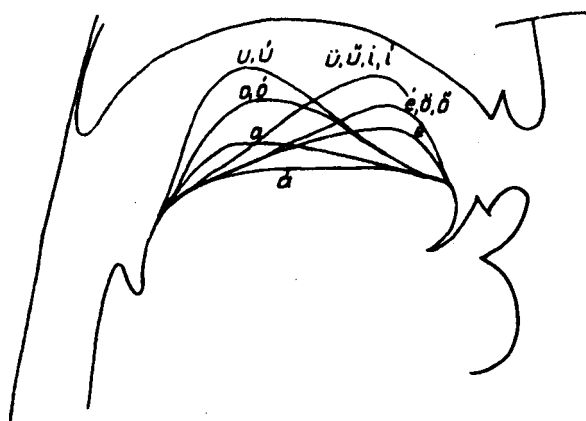
A magyar artikulációbázis lényegét, fő jellemzőit egyrészt önmagából, másrészt a más nyelvekkel való összehasonlítás során mutatkozó különbségekből határozhatjuk meg.

Magánhangzórendszerünket mennyiségileg a rendszertagok nagy száma, minőségileg pedig az jellemzi, hogy hangjainkat minden helyzetben határozottan és világosan képezzük /10/.

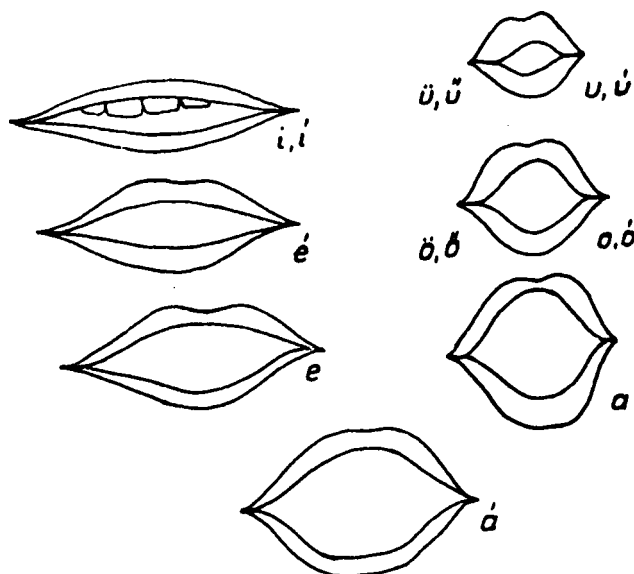
Az egyes hangok korrekt képzésének szabályait leíró hangtanunk tartalmazza. Az, hogy sok hangunknál egy-egy képzési mozzanat megváltozása más hangot eredményez, a kiejtéstani munkáját nehezíti; az viszont némileg könnyíti, hogy magánhangzóink hangszíne állandó, s többségük optikailag is jól differenciálható.

Valamennyi hang összes képzési sajátosságainak felsorolására itt se hely, se szükség nincsen. S nem követelhetünk diákjainktól a magyar leíró hangtan minden kérdésére vonatkozó ismereteket. Ez azonban nem ment fel bennünket bizonyos leíró hangtani ismeretek nyújtásától, minthogy a hangtani ismeretekre nemcsak a helyes kiejtés érdekében, hanem a grammatika alapjaként is szükség van, gondolunk itt a két, illetőleg három alakú toldalékokra. Ez a magyar magánhangzók magas és mély, helyesebben palatális és veláris hangokra való felosztásának megtanítását teszi szükségesé. A megértetést a nyelv különböző helyzeteit összefoglaló ábra jól segíti.

⊖ /A pedagógiai gyakorlatban használnak olykor hangjegyes szemléltetést is, ezt azonban különösen pólyton nyelvet beszélő diákokkal kapcsolatban nem helyeselhetjük, mert esetleg azt szuggeralja, hogy az alapzöngé magassági különbségeiről van szó./

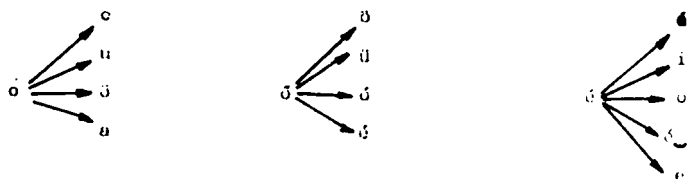

Mivel magas hangrendű szavainknál az illeszkedés az ajkak helyzetétől is függ, a labiális-illabiális hangpárok és képzésmód differenciálása mind a helyes toldalékolás, mind a helyes ejtés érdekében szükséges, A kerekítés és szűkítés fokozatairól szóló hosszadalmas magyarázatok helyett diákjainknak itt is többet mondanak az ábrák.

Mivel sok más nyelvben az ajakmozgások kisebb szerepet játszanak, mint a magyarban, ezek gyakoroltatása sok gondot kíván, esetleg ún. szájgimnasztikai gyakorlatokat is. Nehéz a nyelv megfelelő helyzetének eltalálása is. Kevés nyelvben van oly sok középső és felső nyelvállású fonéma, mint a miénkben. Oktatási szempontból kiváltképp a középső nyelvállásúak problematikusak, hiszen itt fel is út, le is út, sőt eltérések a nyelv vízszintes helyzete szerint is lehetségesek. Ehhez járul az időtartam különbségeinek ritmikai és fonológiai jelentősége, amit a magyarul tanuló külföldiek igen nehezen tudnak megszokni.

○ Az eltérések lehetséges fő irányait érdemes három középső nyelvállású hosszú hangunk esetében megnézni:

Azaz:

1. mindhárom hang gyakori hibája, hogy a szükségesnél rövidebben hangoztatják;

2. a szokásosnál zártabb képzés a megfelelő felső nyelvállásúak hangszínéhez való közeledést jelent;

3. a nyelv vízszintes irányú mozgásának helytelensége az ó ↔ ö, az ajakműködés hibája ö ↔ é egybemosását eredményezheti;

4. nem ritka - elsősorban az é esetében - a diftongizálás;

5. végül a kívántnál alacsonyabb nyelvhelyzet az ó hangszínét az a, az é hangszínét az e hangéhoz közelíti.

/E főbb irányok szerint a fokozatok sokfélesége és keveredése számtalan variációt eredményez./

Az 1968/69-es tanévben a kiejtéstanítási és javítási munka kritikus pontjainak megkeresése céljából adatokat gyűjtöttünk az intézetben tanuló diákok főbb csoportjainak kiejtésére vonatkozóan.

⊙ Az adatokat a következő táblázat tartalmazza. /A táblázatból hiányoznak az afrikai diákok adatai, mivel artikulációs bázisukat nemcsak anyanyelvük - luuo, ibo, malenke, yombai stb. - és nemcsak az angol vagy francia nyelv határozza meg, hanem ezek együttese, így adataikat csak egyéenként értékelhettük./ A táblázatban a III. a diákok felénél, vagy több mint felénél /50-100 %-nál/ mutatkozó hibát, a "II" a csoport 25-45 %-nál, a "I" 10-20%-nál mutatkozó hibát jelöl.

	arab	lengyel	mongol	német	oros	spanyol	vietnami
a	II.	I.	I.	I.	II.	III.	II.
á	III.	I.	II.	II.	III.	III.	I.
o	II.	III.	II.	III.	II.	I.	I.
ó	III.	III.	III.	I.	II.	III.	II.
u	II.		I.		I.	I.	
ú	II.	I.	II.		II.	II.	II.
ö	III.	III.	I.	I.	II.	III.	I.
ó	III.	III.	II.	I.	III.	III.	II.
ü	III.	II.	III.		II.	III.	I.
ű	III.	II.	II.	I.	III.	III.	II.
e	II.	I.	III.	II.	III.	III.	I.
é	III.	III.	III.	I.	III.	III.	II.
i	I.						
í	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.

Mint az összefoglalás mutatja, az i ejtése nem jelent különösebb problémát. A hosszú í és az ü hibái is csak szórványosak, bár ez utóbbi helyes hangoztatása viszonylag sok arab diáknak nehéz, de hibáik csak szórványosan tűntek elő.

A nyelvünkben leggyakoribb hang, az e helyes hangoztatása valamennyi csoport számára problémát jelent. Általában a zártabb, ritkábban a kissé nyíltabb képzés okozta az anomáliát.

Az é hibái az e eltéréseinél nagyobbak. Az arabok és a mongolok hol nyíltabban, hol zártabban képzik, az oroszok, a spanyolok és a lengyelek zártabban, sokszor az i hangszínét megközelítően. A lengyeleknél a diftongizálás is többször előfordul.

A palatális labiálisok ejtésénél sokféle hiba, a kissé velárisabb vagy veláris, a kevésbé kerekített, a felső nyelvállásúaknál a nyíltabb, a középső nyelvállásúaknál a zártabb, valamint

⊖ a rövidebb ejtésformák egyaránt feltűntek, kifejezve ezeknek a hangoknak az arab, a lengyel, a mongol, az orosz, a spanyol, a vietnami nyelvekből való hiányát. Ilyen vokálisok a vizsgált nyelvek közül csak a németben vannak; a német anyanyelvűek számára ezeknek a képzése - más csoportokhoz képest - kisebb gondot jelent; az ő beszédükben is voltak azonban e hangok ejtésekor ritka eltérések, tehát a két nyelv hangjai egymással nem teljesen azonosak.

Az á hibája a kissé zártabb és rövidebb ejtés. Nem túlságosan gyakori, ez nyilván a képzés határhelyzetének köszönhető.

Az a hang hibái - a lengyeleket kivéve - valamennyi csoportnál számosak; ez is kifejezi, hogy a labiális alsó nyelvállású mély magánhangzó a magyar hangrendszernek sajátos tartozéka. Más anyanyelvűek ezt a hangunkat gyakran illabiálisan, gyakran a nálunk megszokottnál zártabban ejtik. A kétféle eltérés ugyanazon nyelvhez tartozóknál is előfordul.

A középső nyelvállású veláris magánhangzóink hibái általában a hang nyíltabb ejtéséből adódnak. A rövid hangnak ez a hibája elsősorban a lengyelek és a németek kiejtésére jellemző, de bizonyos fonetikai helyzetekben az orosz anyanyelvűök beszédében is feltűnik. A rövid hang nyíltabb és zártabb formáinak váltakozását az arabok és a mongolok beszédében figyeltük meg. A hosszú hang hibalehetőségeit az időtartam követelményei növelik, érdekes azonban, hogy e hosszú ó ejtésekor kevesebb orosz és német diák téveszt, mint a rövid o-nál. Más csoportokról - különösen a vietnamiakról - ez nem mondható el; s az arabok, mongolok, spanyolok számára is nagyobb nehézséget jelent a hosszú, mint a rövid hang.

A felső nyelvállású veláris labiálisok közt a hosszú hang hibái számottevőek, jóval ritkábbak azonban ezek is, mint a középső nyelvállásúaké. Legtöbbször az ejtés rövidege a zavaró, némelykor a kissé elülsőbb vagy nyíltabb nyelvhelyzet, s a kisebb labializáció.

Áttérve a mássalhangzókra: a magyar artikulációábrázis jellemzője, hogy pontos különbséget tesz a zöngétlen és a zöngés mássalhangzók között. Idegen kiejtésünktől az aspirált képzés; a magánhangzókönyezet nem idézi elő a mássalhangzók palatalizálódását, s a depalatalizálást sem. Sajátsága nyelvünknek a gemináció, ami ameny-

nyire természetes számunkra, éppoly idegen nem magyar anyanyelvű diákjaink többsége számára. Ha a hangokat egyenként nézzük, akkor kevés olyat találunk, amelyhez hasonló vagy amelynek nagyjában megfelelő más nyelvekben ne volna; egyik nyelvben egyik hangunkhoz, másik nyelvben másik hangunkhoz közeliak vannak. /11/

Az intézetünkben tanuló külföldiek főbb csoportjainak tipikus mássalhangzó-hibáit a következő /ld. 75. oldal/ táblázatba foglaltuk össze.

Mint a táblázat mutatja, a magánhangzóhibáknál a mássalhangzók hibái ritkábbak, a hibák megjelenésének gyakoriságát tekintve azonban a különböző nyelveket képviselő csoportok között az eltérések nagyobbak.

Viszonylag kevés különbség van az egyes csoportok között a palatális affrikáták ejtésekor mutatkozó hibák tekintetében: ezeknek a hangoknak a helyes képzése ugyanis valamennyi vizsgált csoport számára nehézséget jelent. Úgy látszik, ezek egészen sajátos képződményei a magyar nyelvnek. A zöngés hangnál többen hibáznak, mint a zöngétlennél, de nemcsak a megfelelő hangszalagműködés, hanem a képzéshely és a képzési mód megtalálása is gondot jelent, és sok munkát kíván még azoknak a nyelveknek a beszélőivel kapcsolatban is, amelyekben hasonló, vagy azonos hang létezését feltételezzük.

A p, b ejtésekor a hangszalagműködés bizonytalanságát az araboknál, a németeknél és a vietnamiaknál figyeltük meg. A németeknél olykor a kis hehezet is zavaró. A bilabiális réshangként való képzés a mongolok beszédében mindkét hang, a spanyol anyanyelvűeknél a zöngés hang ejtésekor fordul elő.

A t hibája a németek beszédében feltűnő. A hiba lényege az aspiráció. A d zöngétlenülése a németek és a spanyolok beszédében, mindkét hang palatalizálása a mongolok és az orosz anyanyelvűek beszédében fordult elő. A vietnamiaknál a zárnyitás hiányzott.

A palatoveláris explozívák hibái egészen ritkák.

Az f zöngés ejtése az araboknál, a bilabiális képrés a mongoloknál és a vietnamiaknál tűnt elő. A y bilabiális ejtése a spanyol és a mongol anyanyelvűek beszédében jellegzetes.

0

	arab	lengyel	mongol	német	oros	spanyol	vietnami
p	II.		I.	I.	I.		II.
b	II.		II.	II.		II.	II.
t			II.	III.			I.
d		I.	II.	I.	II.	I.	I.
k				I.			I.
g	I.		I.	I.		I.	I.
f	I.		III.				I.
v			II.			II.	
sz						II.	I.
z	I.		I.	I.		II.	III.
s						II.	III.
zs	III.		III.	II.		III.	III.
j						I.	II.
h					I.	II.	
c						II.	III.
cs						I.	II.
ty	II.	II.	II.	II.	I.	II.	II.
gy	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
m						I.	
n		II.	II.		II.		I.
ny	I.	II.	II.	II.	II.	I.	
l			I.		I.		I.
r				III.	I.		I.

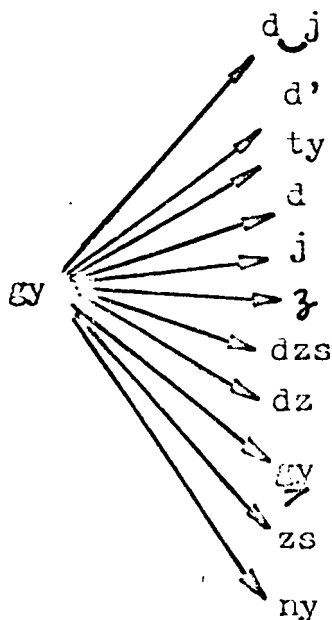
A sz, s ejtésekor a képzéshely szerinti pontos differenciálás a vietnamiaknak és a spanyol anyanyelvűeknek nehéz. Az előbbihez hasonló probléma a megfelelő zöngés hangoknál - z; zs - is feltűnik, de itt a megfelelő hangszalagműködés és képzésmód összehangolása is külön munkát jelent, különösen az alveo-palatális zöngés spiráns esetében.

A j ejtése a vizsgált csoportok közül a vietnamiak számára jelentett nehézséget. A nyelvtanulás kezdetén alveoláris részhanggal helyettesítik, vagy semivokálisként ejtik.

A c, cs ejtésekor a zárkezdet kialakítása és a képzési hely eltalálása problematikus elsősorban a vietnamiak, továbbá a spanyolok számára.

⊙ A palatális affrikátákról már ejtettünk szót. Nem hiábavaló azonban a zöngés hang esetében a lehetséges hanghelyettesítéseket és cseréket megtekinteni:

A nazális zárhangok ejtésekor a palatalizálódás és depalatalizálás következtében a dentális hang képzéshelye a palatális, a palatális hangé a dentális területek felé csúszik el. Ez a lengyelek, mongolok és az orosz anyanyelvűek beszédében figyelhető meg. Fonetikai helyzettől függetlenül többször hibáznak az ny ejtésekor az arabok, a németek, ritkábban a spanyolok. Az egyik vietnami nyelvjárás szerint az n hangot nazoorálisan ejtik.

Nazális színezetet kap a vietnamiak beszédében némelykor az l. A kissé lágyabban képzett laterális az orosz anyanyelvűek és a mongolok beszédében észlelhető.

Az r hibás ejtése a németek magyar kiejtését zavarja legerősebben. A hiba az uvuláris /vagy lingvális, de elmosódott/ képzésből adódik.

A hosszú konzonánsok ejtémódját valamennyi hangra kiterjedően nem vizsgáltuk. A vizsgálat eszközeül szolgáló szavakban, illetőleg szövegben azonban több hosszú mássalhangzó szere-

pelt. A nyert adatok alapján mondhatjuk, hogy a hosszú konsonán-
sok helyes képzésének megtanulása a vizsgált éves csoport számá-
ra nehézségekkel jár.

A hangok azonban csak alapelemek, s valamennyi egyes hang
pontos képzése sem biztosítja az érthető beszédet. Sőt - olykor, és
kissé - éppen ez lesz a beszéd folyamatosságának a gátja. A kiej-
téstaniítás egy fokán ezért a korábban nyújtott ismereteket bizonyos
mértékig és meghatározott esetekben tagadnunk kell, diákjaink hang-
képzőszerveit a magyar artikulációbázis által meghatározott törvény-
szerű pontatlanságokra kell szoktatnunk. Itt a hasonulás, igazodás,
összoolvadás, rövidülés, kiesés szabályaira gondolunk. /Némelykor
még ezeken a törvényeken túl is eltér az írás és a kiejtés - az
egy, a lesz, a kisebb, stb. szavakban, - ezt diákjainkkal közöl-
nünk kell./

A nyelvünket tanuló külföldiek nemcsak eltérő hangjaikat,
hanem nyelvük hangkapcsolódási törvényszerűségeit is hozzák maguk-
kal artikulációbázisukban. /Felsorolásukra itt nincs lehetőség, s
nem is ismerjük valamennyit./ Csak példaként említenénk a lengye-
lek, mongolok és orosz anyanyelvűek beszédében a több dentális hang-
ra vonatkozó palatalizációt, ami a lengyeleknél i előtt, a mongo-
loknál magas magánhangzók előtt jön létre. Az oroszok beszédében a
d, t, n palatalizált ejtése magas és mély magánhangzók előtt egy-
aránt előfordul. Vietnamiaknak a mássalhangzókapcsolatok törésmen-
tes megalkotása jelent különös nehézséget. A spanyoloknál többek
közt a szóvégi zárhangok erőtlen ejtése, a németeknél a szóvégi
zöngés zárhangok zöngétlenülése típusos. Több nyelv beszélőinél
előfordul a hosszú konsonánsok két hangra: egy zöngés és egy zön-
gétlen hangra való felbontása. Angolul beszélő afrikaiaknál gyakran
megfigyelhető a magánhangzóval kezdődő szavak hehezotes indítása,
és több mássalhangzó aspirált ejtése is. A németekre jellemző gya-
kori hangrész-zár a beszédet szaggatott morzejelekhez hasonlóvá te-
szi, ami ellentétes a magyar beszéd huzamos, megszakítás nélküli
vonalával. Kodály szerint ez a német származásúak magyar beszédén
erősen érezhető még a második nemzedékben is. /12/

A hangkapcsolási hibáknál is jobban kikezdi a beszéd ért-
hetőségét a hangsúlyozási hibák. Mint Horváth Jaános megállapítja:
- "a hangidom eltorzítására ... a rossz helyen való hangsúlyozás
tesz a legtöbbet." /13/ Főntebb már volt erről szó. Tegyük hozzá,

hogy a hangsúly a magyarban nem elengedhetetlen tartozéka a szónak. Ha valamely szó hangsúlyt kap, azt nem mint szó, hanem mint a mondatnak valamilyen okból kiemelt része kapja. Ilyenkor a hangsúly a szó első szótagján van. A jó hangsúlyozás a beszédet kellően tagolja, szakaszokra bontja. A hangsúlyozás alapegysége tehát nem a szó, hanem a szakasz. A nagyobb erősségű, a többi szakaszhangsúly fölé emelkedő csúcs a mondathangsúly. Ilyen csúcs – miként szakaszhangsúlyos is – bármiféle mondatrészen lehet. A hangsúly szoros kapcsolatban van a szórenddel /ez azonban már nem tartozik témánk körébe/. A magyarban a hangsúlyozásnak elsősorban értelmi okai vannak, de belejátszanak bizonyos érzelmi szempontok is. Emellett a hangsúly ritmikai szerepe is nagy, a szép magyar beszédet ugyanis a ritmusságra való törekvés jellemzi. /14/

Hangsúlyozási hibák:

1. A túlságosan erős és sűrű hangsúlyozás, ami túl rövid szakaszokra bontja és darabossá teszi a beszédet;

2. Ha viszont túl hosszú a szakasz, ennek színtelenség, monotónia, másrészt elfutás, hadarás lehet a következménye;

3. A nem megfelelő helyen való hangsúlyozás a szólamok széttördeléséhez vezet;

4. Hangsúlyozási hiba, ha a hangsúly nyúlást, a hangsúlytalanság rövidülést eredményez;

5. Fontos különbség a magyar és több más nyelv – elsősorban a germán nyelvek – között az, hogy náluk a súlyos és súlytalan szótagok között sokkal nagyobb különbség van, mint nálunk. Ez nemcsak a németek magyar beszédében, hanem a németül tanuló magyarok beszédében is zavaró hatású lehet. /v.ö. 15, 16/

A hangsúlyhoz mint másik mondatfonetikai eszköz csatlakozik a hanglejtés kérdésköre. Azért is, mert "minden hangsúlynál új hanglejtési egység kezdődik, s így a hanglejtési egységek ... a hangsúlyozási szakasszal ... egybeesnek." /17/

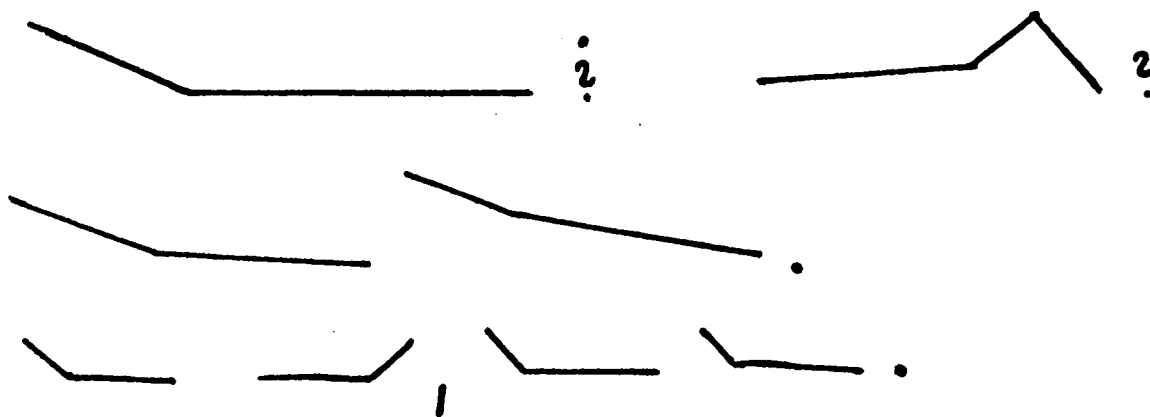
Értelmi egységek végén általában a dallam esése következik be, egyrészt a légnyomás csökkenése, másrészt a hangszalagokat feszítő izmok ellazítása következtében. /18/ A dallam egybefoglalja a mondandó nagyobb tartalmi egységeit, érzékelteti az egyes elemek

összetartozását és a nagyobb tartalmi egységek tagolódását. Ha nincs nyelvi jel, képes pótolni azt, rámutat a mondat tartalmi jellegére.

A magyar beszéd alapvető hanglejtésformája az ereszkedő, pontosabban elől eső hangmenetű. Ilyen dallama van a kijelentő, a kiegészítendő kérdő és a felszólító mondataink többségének. A felkiáltó és az óhajtó mondatokra általában az enyhén ereszkedő hanglejtésforma jellemző. Erősen eltér a többitől az eldöntendő kérdések dallama, ha nincs benne -e kérdőszócska, mert ilyenkor csak a hanglejtés fejezi ki, hogy a beszélő nem közöl, hanem érdeklődik. A hanglejtés ezekben a kérdésekben emelkedő-eső, pontosabban: a végén eső formájú. Ha a kérdés több szakaszból áll, a sajátos dallam csak az utolsó szakaszban érvényesül: a többi szakasz a hanglejtés alapformáját, az elől eső menetet mutatja. Az összetett mondat hanglejtése teljes lezárttságot csak a mondat legvégén mutat, így az előző tagmondatok utolsó szakaszának végén kissé emelkedik.

A beszéddallam e felsorolt alapformáit az érzelmi telítettség megsokszorozhatja. ~~M a g d i c s . . . Klára és F ó n a g y~~
Iván a tipikus magyar hanglejtésformákat százra becsülik. Ennyit lehetetlen megtanítanunk. Mint J u h á s z János írja, "arra való tekintettel, hogy az emocionális 'keresztezések' túlságosan bonyolítanak a rendszert az oktatás számára, eleve csak emóciómentes, indifferens hanglejtést szabad alapul venni", ... "azaz néhány alapformára kell redukálni az adott nyelv mondatintonációs rendszerét." /19/

A Nemzetközi Előkészítő Intézetben az intonáció oktatása során a tipikus magyar hanglejtésformák közül a következőket tekintjük a legfontosabbnak:

Az intézetben tanuló külföldiek közül kiejtési szempontból a legtöbb problémát a vietnamiak jelentik. Ebben a szavak szótagokra való széttördelése mellett igen erősen közrejátszik az, hogy helytelenül intonálnak. Mondataik gyakran a lezáratlanság hatását keltik, sem beszélőként, sem hallgatóként nem differenciálják a feleletet váró kérdést a feleletet nem váró mondatoktól. Igen sok diák beszédéből hiányzik a folyamatosság s az értelemszerű tagolás.

Természetesen az anyanyelvként monoton nyelvet hozó diákok beszédén is igen sokáig uralkodik anyanyelvi intonációjuk. Az egyes nyelvekre jellemző tipikus hangleyjtésformák - s ezek vetületeként a külföldiek magyar beszédében mutatkozó tipikus hangleyjtési hibák - összegyűjtését még nem végeztük el. Módszertani követelménynek tekintjük azonban azt, "hogy az intonációt az első órától kezdve a lehető legkövetkezetesebben kell tanítani." /20/

A beszéd nagyobb egységével, tehát az intonációval kapcsolatban kell szót ejteni a folyamatos és érthető beszéd alapfeltételéről, a jó légzéstechnikáról. Nem éppen örvendetes, ha a nyelvtanárnak ezzel is foglalkoznia kell - hiszen a munkája enélkül is annyira szerteágazó -, de úgy látszik, hogy a levegőgazdálkodás helytelensége idegen nyelven való beszéléskor jobban kiütöközik. Másrészt - Nagy Adorján véleménye szerint - "a helyes lélegzés ... különösen a magyar beszédben bír jelentőséggel, hiszen ... a mi beszédünk szólamokból tevődik össze. Már most, hogy ezeket a szólamokat ne csak érezzük, hanem éreztetni is tudjuk, meg ne törjük: ahhoz elsősorban elégséges levegő szükséges." /21/

Szorosan ide kapcsolódik a szünettartás kérdése. A beszéd-beli szünet a kifejező beszéd fontos feltétele. Beszédtanításunk magasabb szintjére jutásának egyik mutatója, ha "a beszélő nem akkor tart szünetet, amikor belégzés válik szükségessé, - írja D e - m e László - hanem akkor végzi el a szükséges belégzést, amikor /értelmi okokból/ úgyis szünetet kell tartania." /22/

① A magyar artikulációbázis vázolt sajátosságai s a tipikus hibákra való utalások a kiejtéstani tanítás fő feladatait is meghatározzák. Mivel munkánk jórészt a Nemzetközi Előkészítő Intézetben vietnamiakkal végezzük, tapasztalataink ebből a gyakorlatból származnak, megállapításaink elsősorban erre vonatkoznak. Ez nem jelenti azonban azt, hogy csak erre érvényesek.

①

A hangképzési gyakorlatokat a hosszan és egyenletesen hangoztatott magánhangzókkal kezdjük. Közvetítő nyelv hiányában az artikulációs mozgások tudatosítását többnyire rajzok segítségével oldjuk meg. Ha van a magyar hangnak megfelelő vietnami hang, felhasználjuk a hang kialakításában. A hang és a betűkép egyeztetése után, - s ha már minden diák megfelelően ejti a hangot - szavakba helyezzük, lehetőleg olyan szavakban, amelyeknek mássalhangzóihoz igen közeli vietnami konzonáns van, tehát az ejtés nem okoz kettős nehézséget. A szavakból, amint lehet, mondatot alkotunk. Ügyelünk arra, hogy megfelelő intenzitással ejtse a hallgató a szó utolsó szótagját, illetve a mondat utolsó szavát is. Ez elősegíti és alakítja a légzési mechanizmus fölötti uralkodás képességét éppúgy, mint a hosszan és egyenletesen hangoztatott magánhangzók; ejtésük emellett, hogy a megfelelő hangképzési hely rögzülését is elősegíti, hozzájárul az oly sok problémát okozó hosszú hangok képzéséhez. /Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy a helytelen légzéstechnika javítására jónak tartják a suttogó olvasást, ami nagyobb munkára kényszeríti a légzőizmokat, továbbá a különböző interpunkciós gyakorlatokat, amelyek révén elérhető, hogy az észrevétlenül történő gyors és mély belégzést tartós és egyenletes kilégzés kövessené./

A hangok automatizálásában és differenciálásában kis betűkártyákat is felhasználunk. Általában nehézséggel jár a labializáció kellő ideig való fenntartása; ezen a hangok hosszú hangoztatása segít. Az általában elégtelen ajakmozgásokat a labiális hangról az illabiális hangra való átváltások gyakorlása fokozhatja. Ehhez hasonló gyakorlatok rögzítik a korrelatív hangpárok megkülönböztetését is.

A konzonánsok tanítása során hasonlóan járunk el. A zárhangok tanításakor viszonylag könnyű a helyzetünk, mert igen közeli vietnami megfelelőkre hivatkozhatunk. A réshangok képzése több gonddal jár, különösen az sz és az s differenciálása. Itt szópárokkal /só: szó; és: ész; savak: szavak; stb./ hívjuk fel a diákok figyelmét a képzés eltérésének jelentéskülönböztető szerepére, s rajzokkal és hangoztatással a fonémák különbségeire. Ezekre a hangokra azonban a nyelvtanulás kezdete után hónapokkal is többször vissza kell térnünk.

A fő nehézséget azonban itt is - más csoportokhoz hasonlóan - az affrikáták jelentik, elsősorban a gy és a c. A gy-t a d hanghoz kapcsolt i vagy j segítségével /dⁱ/, a c-t az sz előtt képzett kis zárral, nagyjából a t^ssz hangkapcsolattal alakítjuk ki.

Mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók automatizálása során fontosnak véljük a minél többféle hangkörnyezetben való gyakorlást. Szükség esetén felhasználtatjuk a fonotikai tükröt, amelynek segítségével a diák saját hangképzőszervi mozgásait szemlélheti, s összehasonlíthatja a példával. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kiejtéstanításban az utáncsúzt is fontosnak és nélkülözhetetlennek tartjuk. Hogy melyiknek jut nagyobb szerep - a tudatosításnak vagy az imitációnak - azt csoportja válogatja. /23/ Egy leendő magyarszakos hallgatónak teljes áttekintéssel kell rendelkeznie hangrendszerünkre vonatkozóan. Előfordul azonban, hogy némelyik diák hosszadalmas magyarázatokra nem, de egyszerű előmutatásra rögtön rátalál a megfelelő képzési helyre és módra. Az intonáció tanítását szükségessé és lehetővé teszi, hogy már az első leckében mondatokkal dolgozzunk, s igen korán előkerül az eldöntendő kérdés is. A képi és hangszemléltetés után a kívánt hangkiejtés automatizálását azonos ritmusú, dallamú, de más-más morféimákból felépített mondatokkal próbáljuk elérni. Ez a kiejtéstanításnak a nyelvoktatás egészével, másrészt a kiejtéstanítás egyes területeinek egymással való kapcsolatát is biztosítja.

Ha nyelvet tanítunk - beszédet tanítunk. A kiejtéstanítás jelentősége így az oktatás egész folyamán megmarad, de mint direkt tevékenység az első időszakban kap legnagyobb teret. Folytonosan kell azonban számítanunk a már automatizáltnak vélt ejtésformák hibáira, bizonyos visszaesésre, főleg új, nehezebb beszédfeladatok végzésekor. Így három mozzanat váltja egymást: a tudatosítás, az automatizálás és a korrekció. Először a tudatosítás, majd a begyakorlás, később a javítás kap nagyobb szerepet. Ez az elkülönülés és váltakozás azonban nem mechanikus, a három mozzanat többször együtt jelentkezik, a korrekció és az automatizálás idején is újabb és újabb tudatosítás szükséges.

A korrekcióra vonatkozóan receptet, részletes útmutatást sehol sem találunk, ilyet nem is remélhetünk. A hangjelenségből azonban következtetni tudunk a hangképzőszervek helyzetére, a hibából a hiba okára. Feladatunk, hogy a hangképzőszerveket olyan

helyzetbe hozzuk, ami a kívánt hangjelenséget eredményezi. A fön-
tebb /a 76. oldalon/ bemutatott gy anomáliáknál első esetben a rész-
elemek szervesebb kapcsolatát, a másodikban erősebb palatalizálást,
a harmadikban a hang zöngésülését, a 4., 5., 6. esetben a képzési
mód, a 7., 8., 9. esetben a képzési hely megváltozását kell elér-
nünk. Hogyan? Szemléltetjük az általa produkált s a kívánt képzést,
hangoztatjuk és ismételtetjük, s ha rátalál a kívánt hangra, meg-
próbáljuk más szavakban rögzíteni.

Mivel a kiejtési hibák sokszor igen egyéniek, s szinte
valamennyi külön problémát képez, kijavításuk sokban a tanár talá-
lékonyságától is függ. A zöngesség-zöngétlenség különbségeinek meg-
világítása nem kíván különösebb találékonyságot, hiszen könnyen
érzékeltehető. Zöngétlen hang megzöngésítésekör sokszor a feszes
szájizomzattal képzett zár meglazítása is meghozza a kívánt ered-
ményt, mint ezt K a n i z s a i Dozsó is megállapítja. /24/
A lingvális pergő hang, az r kialakításakor többen helyesnek tart-
ják, ha a d hangból indulunk ki, s ezt a t-vel együtt ütemesen mon-
datjuk /t-d-t/. /25/ A magyarban nem létező bilabiális zöngétlen
spiránsból könnyen lesz dentilabiális, ha tanítványunk kezével az
alsó ajkat a felső fogsorhoz érinti. Ha s - sz csere zavarja diá-
kunk kiejtését, akkor sokszor az ajaktorokítás, illetőleg a rész-
képzés is hozzásegít a szükséges nyelvhelyzet eltalálásához. A ma-
gánhangzóval kezdődő szavak hehezotes indítása esetén a hiba oka,
hogy a hangképző levegő a hangszalagzár létrejötte előtt indul.
Ilyenkor a hibás és a helyes képzés tudatosítása segíthet. A magán-
hangzók és a beszéd orrhangzós színezetét, a lányiny renyheségét
légzési gyakorlatok csökkentik.

Mivel a beszédszervi és a hallási figyelem kifáradása
gyors, a kiejtési gyakorlatokat igyekszünk rövidre fogni, s inkább
többször visszatérünk ugyanarra a problémára. /Ezt egyébként See-
man alapelvként jelöli meg. /26/ Hasonló követelmény - s már-már
alapelv - az egyre fokozódó egyéniesítés, hiszen az artikulációs
problémák először minden hangnál, később anyanyelvek szerint más-
más hangoknál, végül - az egyéni artikulációs készségektől függő-
en - egyénenként is különbözően mutatkoznak. Tekintve azonban,
hogy általában csoportkeretekben dolgozunk, s a többiek foglal-
koztatásáról is gondoskodnunk kell, ezt úgy tesszük, hogy mellék-

szereplőkként ugyan, de bevonjuk őket a kiejtési gyakorlatokba, olykor a javításhoz az ő segítségüket is igénybe vesszük.

A diákjaink kiejtésének alakulásáról készített feljegyzések segítik a javítás munkáját.

Pl.

Név: 18 éves

Anyanyelv : vietnami

Egyéb nyelvtudás: - /középiskolában oroszul tanult/

Szept: c, gy, z, j, s, sz, p, b, !!

Okt: Nem pattintja fel a zárat a szóvégi zárhangoknál.

Az s-sz differenciálása nem jó.

A szavakat széttördeli.

Nov: Ingadoztatja a hangmagasságot a szavakon belül.

gy! Az r-be résszerű zörejeket kever. /zsr-rizs/

Dec: A p-b még mindig nem jó. A beszéd folyamatosság elégtelen. Keveri a kérdődallamokat. A magánhangzók rövidék. A gondolkodási szüneteket h-, ö-, m-, n-szerű hangokkal tölti ki. Írása megfelelő.

Jan: Hosszú hangok!!

Febr: Az st hangkapcsolat /este, jóestét, Pest, most!/
Márc: A beszéd folyamatossága javult, de némelyik hang elmosódottabb lett. Némelyik szóvégi zárhangot spirantizálja /két-kész/.

Ápr: l - n

Az összetett mondat első fele.

Tollbamondás: 16 pont /4 hiba/

Május: ld. szalag.

Az ilyen feljegyzések kívülálló számára nyilván kevesebbet mondanak, mint annak, aki készítette. Annyit azonban biztosan megmutatnak, hogy a kiejtéstani és javítás egyénekre szóló tervezésében az ilyen és hasonló feljegyzések hasznosak.

A kiejtéstani és javítási munka során általában óvunk a dogmatizmustól, a képzési szabályokat - bizonyos határok között - rugalmasan próbáljuk kezelni annál inkább, mert a hangok nem önmagukban állnak. Hogy az egyes hangnál mennyivel fontosabbak a nagyobb intonációs egységek, s hogy a képzési szabályok merev ér-

telmezése mennyire megzavarhatja a beszéd folyamatát, arról a napokban, egyik régi diákunkkal való beszélgetés során ismét meggyőződtem. Megpróbálom reprodukálni a diák mondatait: "Moost a Budaorososi útra megy?" Majd miután feleltem, ismét ő: "Biológuusus csoportot tanít?" Majd közölte: "A negyvenkilenceeses villamoososososol megyek Peestre. Nem tudom, mennyire sikerült érzékeltetni, hogy a túlságosan "pontos", mindig ajakkerekítéssel való képzés mennyire bántóan megzavarta a beszéd folyamatosságát. Nyilván kissé pontatlanok voltak a diák s-ei, s valaki megtanította neki a hangot önmagában jól, de úgy, hogy a beszéd egész folyamata károsodott.

E kis kitérő után a nyelvi-fonetikai hallás fejlesztésének szükségességéről kell még szót ejteni. Mivel a szép magyar beszéd zenei követelményei nagyok, s elsajátításához jó fül kell, munkánkban fontos helye van a hallásnevelésnek. Általános tapasztalat, hogy az a diák, aki bizonyos hangok között akusztikailag nem tud különbséget tenni, az e hangok ejtésekor sem differenciál. A hangdifferenciálási készség nemcsak a kiejtéssel, hanem az írási, helyesírási készséggel is szoros kapcsolatban van, s bár az íráskép olykor zavarja a kiejtést, mégis igaz: ha az egyes készségek fejlesztése - a hallásfejlesztés, a kiejtés és a helyesírás tanítása - egymással megfelelő kapcsolatokat tart, akkor az egyik készség javulása a másik készség fejlődését is könnyebbé teszi.

Munkánkhoz jó segítséget kapunk a különböző technikai eszközöktől. Ez a szemléltetés témaköréhez szorosan kapcsolódik. Elsődleges vizuális és akusztikai "szemléltető eszköznek" természetesen a kifejező tanári beszédet tartjuk, hiszen a legfőbb nyelvi környezetet a tanár személye biztosítja. A túlzottan óvatos, a szemléletességet eltúlzó tanári beszédet azonban sokakkal - Péterfia Zoltánnal /27/, F é s ü s Andrással /28/ - együtt helytelennek tartjuk, igyekszünk mielőbb a normális beszédtempó közelébe jutni. Hiszen "a helyes ejtés normái csak a helyes tempójú beszédben jelennek meg, csak ezen taníthatók, a túl lassú és a túl gyors beszéd torzít." /29/

A tanári beszédmintán, a hangképző szerveket bemutató ábrákon, röntgenfotókon, táblai rajzokon túl a szemléltetés eszközeként palatogramok is szolgálhatnak. Ez utóbbiakat itt az intézetben nem használjuk. Úgy gondoljuk, hogy ezek csak nagyon közvetve

utalnak a hangképzőszervek helyzetére, s a szemléltetés direkt lehetőségei célszerűbbek.

Tudunk a L o t z János által készített - a hangképzőszervek helyzetét, működését bemutató - röntgenfilmről. /30/ Ebből két példány van Magyarországon, s egyik sem az intézetünké, így felhasználhatóságáról nincsenek tapasztalataink.

A kiejtés utánzásán alapuló gyakoroltatásában a technikai eszközök közül elsősorban a magnetofont használjuk, különösen a beszédritmus és az intonáció tanításához. A magnetofonos gyakorlatok veszélyének tartjuk, hogy könnyen mechanikussá, unalmasá válnak egyrészt hosszúságuk, másrészt a gépi hang s a feladatok hasonlósága következtében. Ezért célszerű a magnetofonos gyakorlatoknak más típusú gyakorlatokkal való változtatása. A magnetofont automatizálásra, beszédminták nyújtására általánosan felhasználják, a hallgatók beszédproduktumainak rögzítésére sokan még sajnálják az időt. Pedig az olvasott szöveg visszahallgatása igen sok tanulsággal jár mind a diák, mind a tanár számára. Már csak azért is, mert a tanár füle a többszöri együttlét következtében hozzászokhat a diák ejtési hibáihoz, modorosságaihoz, de a magnetofon élesen megmutatja a helyes és a hibás beszéd különbségeit.

Még néhány szót a bánásmódról, s a légkörről.

Egy-egy csoportban többször különböző nemzetiségű, anyanyelvű diákok vannak együtt, egyiknek ilyen, a másiknak másféle ejtéshibája van. S a "fülük" is különböző, s a saját hibáját nem, de a társa - a más anyanyelvű diák - hibáját esetleg jól meghallja. Előfordul - azonos anyanyelvű diákok közt is -, hogy a hibázó diákot némelyik társa kineveti. Az ilyen jelenségek ismétlődésének erélyesen útját álljuk, a beszédhiba, kiejtési hiba senki számára sem lehet nevetség tárgya. S ezt nemcsak humánus szempontból szükséges tudatosítanunk, hanem azért is, mert az ilyen zavaró momentumok a beszédszervek merevségét, görcsösségét, a gátlások fokozódását idézhetik elő. Ha valahol derűs légkörre, oldottságra, megértésre szükség van, az a kiejtés tanítása! S ha valahol nincs helye a türelmetlenségnek - akkor itt nincs. Sőt, egy kis játékosság sem árt, ha a tanár kedvéből, erejéből futja. Mindez persze nem mehet a következetesség rovására.

A kiejtés javítható, formálható. Ha épek a beszédszervei, a hallása, s igyekezete is megfelelő, külföldi is eljuthat a helyes magyar kiejtés közelébe; talán nem egy, hanem két vagy három év alatt, s biztosan nagyon sok munka, gyakorlás árán. Ez egyben summarizes is lehet az elmondottaknak.

A fentiekhez még azt kell hozzáfűzni, hogy a Nemzetközi Előkészítő Intézetben - mint az oktatás más vonatkozásaiban, a kiejtéstanítás terén is - kedvezőbb helyzetben vagyunk a külföldi lektoroknál. Nagyobb óraszámiban tanítunk, s munkánkat a nyelvi környezet is támogatja. Az sem mellékes, hogy munkánkat nem magánosan, hanem nagy nevelői közösségekben végezzük. Jó lenne azonban, ha közöttünk és a külföldön tanító magyar nyelvtanárok között rendszeres kapcsolatok jönnének létre, ha egymás munkájáról, eredményeiről kölcsönösen tájékoztathatnánk egymást. A kutatómunka összehangolása révén idővel létrejöhetne egy olyan összeállítás, mely a magyar és sok más nyelv között részletes hangtani és intonációs összehasonlítással szolgál. Ehhez a lépcsőt a magyar hangtannak a különböző nyelveken és nyelvek szemszögéből való tárgyalása jelenthetné. Mint Szoboszlai Miklós 1958-ban írta: "a közeljövőben nálunk is gondolni kell arra, hogy jelenjenek meg egyes nyelvekből olyan fonetikai segédkönyvek, amelyek az idegen nyelv hangrendszerét gyakorlati szempontból, de tudományos megalapozottsággal tárgyalják és tekintettel vannak a magyar hangrendszerrel való összevetés feladatára." /31/ Ugyanez - fordított előjellel - a mi területünkön is hasznos lenne. Feltételezzük, hogy a magyar nyelvet idegen nyelvként tanító tanárok közösségének ma már elég tapasztalat áll rendelkezésére ennek a munkának az elvégzéséhez.

Jegyzetek

/1/ Deme László: Kiejtésünk vitatott kérdései

/Helyes kiejtés, szép magyar beszéd - Az egri kiejtési konferencia anyaga - Bp. 1967. 41. old.

/2/ Benkő László: A kiejtési variánsok kérdéséhez EKKonf. 177. o.

/3/ Laziczius Gyula: Fonétika Bp, 1944. 3. old.

/4/ Horváth János: észrevételei /A jó magyar aktái-ban; Szerk.: Eckhardt Sándor - Bp. 1941/ 48. old.

/5/ Gombocz Zoltán: Nyelvhelyesség és nyelvtudomány MNY. XXVII. 11. o.

/6/ Benkő László: ld. /2/ 177. old.

- /7/ Krammer Jenő: Az idegen nyelvek tanítása a felnőttek nyelvoktatásának szemszögéből /Az idegen nyelvek tanításának időszzerű kérdései - Bp. 1957./ 47. old.
- /8/ Herman József: Précis de phonétique française Bp. 1967.
- /9/ Kodály Zoltán: Vessünk véget kiejtésünk romlásának /A jó magyar ejtés aktái - ld./4./
- /10/ Bakos József: A helyes és szép beszéd /Főiskolai évkönyv IV. Eger, 1958./ 181-208. old.
- /11/ Bárczi Géza: Anyanyelvünk magyarsága Bp. 1956. 1-3. old.
- /12/ Kodály Zoltán: A magyar kiejtés romlásáról v ö. /4/
- /13/ Horváth János: im. 49. old.
- /14/ Deme László: A hangsúly /ld.: A mai magyar nyelv rendszere Bp. 1962. Szerk.: Tompa József/ 458-470. old.
- /15/ Bakos József im. ld. /10/
- /16/ Kodály Zoltán im. v ö.: /4/
- /17/ Deme László v.ö.: /15/ 503. old.
- /18/ Fónagy Iván - Magdics Klára: A magyar beszéd dallama Bp. 1967. 312. old.
- /19/ Juhász János: Az intonáció néhány pedagógiai pszichológiai vonatkozása /Magyar Pszichológiai Szemle Klny. 1964/3. 396. old.
- /20/ Juhász János: im. 401. old.
- /21/ Nagy Adorján: v.ö.: /4/ 57-60. old.
- /22/ Deme László: v.ö.: /14/ 518. old.
- /23/ Juhász János: Tudatosítás és automatizálás a haladófokú idegen nyelvi beszédtanításban ELTE, disszertáció, 1963. 140. old.
- /24/ Kanizsai Dezső: Gyakorlati fonetika Bp. 1960. 57-58. old.
- /25/ Frint Tibor - Surján László: A hangképzés és zavarai Beszédzavarok Bp. 1969. 133. o.
- /26/ Seeman, M.: Sprachstörungen bei Kindern, Halle, 1959. 123-181.o.
- /27/ Péterfia Zoltán: A korszerű nyelvoktatás néhány kérdése MNyO. 1963. 1. 2. 67-73. old.
- /28/ Fésüs András: Az idegennyelv-oktatás új módszerei /A ciklikus nyelvoktatás/ Győr, 1969.
- /29/ Lado, R. - Fries Ch.: English Pattern Practices /Ann Arbor, 1966/
- /30/ Lotz János: Hangos röntgenfilmvetítés a magyar nyelv hangképzéséről /A magyar nyelv története és rendszere; Szerk.: Imre Samu és Szathmári István; Bp. 1967./ 255-258. old.
- /31/ Szoboszlai Miklós: Megjegyzések egy tanulmánygyűjteményhez INYT 1958. I. évf. 153. old.

N a g y János

A helyes kiejtés tanítása verselemzés közben

Több nyáron át tanítottam anyanyelvünket külföldieknek a debreceni Nyári Egyetemen. Csoportjaim között kezdők és haladók is voltak, bennük nyolc-tíz nemzet fiai. Munkám közben sokat kísérleteztem, tapasztalataim ugyanis meggyőztek arról, hogy a külföldieknek "rejtve", "bújtatva" kell és lehet megtanítani nyelvünk jellemzőit.

Egyik legutóbbi - 1968-as - kísérletemről szeretnék most beszámolni. Csoportom angol, francia, lengyel, német és orosz tanárokból, fordítókból s egyetemi hallgatókból állt. Irodalomra, versekre hangolt társaság volt. A franciák voltak a "legbeavatottabbak", Adyt, József Attilát és Radnótit meglepő alapossággal ismerték. Az ő megismerési szenvedélyük megszállta a többieket is.

Beszélgetésünk közben egyszer azt állapítottuk meg: csak az élvezheti igazán a szép verset, aki a hangszerelését értelmezni tudja. A vers hangszerelését élményszerű hangtani ismeret nélkül megérteni nem lehet. E törvényszerű következtetéseket igazoltattam hallgatóimmal kísérleteim során. Igazolásként olyan versrészleteket választottam ki, amelyekben a magánhangzók színének nagy szerepe van. Ez idézeteket kiosztottam a hallgatóim között, két ember közösen értelmezett egy-egy idézetet.

Csokonai Vitéz Mihály: A pillangóhoz

Az én lelkem is hajdanában,
Mint te, vidám s eleven volt ...
De most lomha, s hernyó módjára
Mázkál a fanyar bánaton,
Es a mások mulatságára
Magának verskoporsót fon.

Ady Endre: A grófi szerűn

Koldus, rossz álmú zsellér ébred,
Lompos, bús kutya csahol.
Az egész táj vad fájdalom,
S a gróf mulat valahol.

Tóth Árpád: Meddő órán

Magam vagyok.

Nagyon.

Viaszos vászon az asztalomon,
Faricskálók lombán egy dalon,
Vézna, szánalmas figura, én.
En, én.
S magam vagyok a föld kerekén.
Kicsordul a könnyem. Hagyom.

József Attila: Levegőt!

Az én vezérem bensőmből vezérel,
Emberék, nem vadak,
Elmék vagyunk.

Juhász Gyula: Szeged

A Tiszaparton halkán ballagok
És hallgatom, mit sírnak a habok?

E partok méla fordulójánál
Állt egyszer gögös Attila király.

E tájon, hol a két víz összeér,
Aldozott egykor dús Ajtony vezér.

Ott fönn, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.

Mert búsulásra volt itt mindig ok,
Ugy-e bajtársak, ugy-e magyarok?

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.

Megállok felhős tavaszég alatt,
S míg megy a víz és az idő szalad,

Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.

Mielőtt felolvastam volna az idézeteket, néhány mondatban jellemeztem a szerzőket, ismertettem a Csokonai-, az Ady- és a József Attila-vers szövegkörnyezetét.

Csokonai az idézett versben összehasonlítja életét a pillangóéval, majd felidézi boldog és boldogtalan állapotát. Akkor volt boldog, amikor reménykedett abban, hogy egyszer szerelme, Lilla az övé lesz. Reményében azonban csalatkoznia kellett, s ezért a vers születésekor szomorúnak érzi magát. A két különböző lelkiállapotot jelzi az idézet eleven és lomha szava. Az eleven szó jelentéstartalmához az él, mozog és örül igék jelentése tapad, a lomha melléknévhez pedig a lassúság, a fájdalom és a szomorúság érzete. E jelentésbeli ellentétet a hangrendi ellentét mutatja, érzékelteti s fokozza. A lomha szó környezetében a következő magánhangzók olvashatók: e-o-o-á-c-ó-ó-á-a-á-á-a-a-a-á-a-o-ó-a-á-o-u-a-á-á-a-á-a-e-o-o-ó-o. 31 : 3 a mély magánhangzók javára. A szavak hangrendjének aránya: 12 mély, 2 vegyes és 2 magas /de, és/. Csak ezzel a hangtani elemzéssel lehet teljes Csokonai szép versének megértése.

A grófi szérún a gróf és a zsellér ellentétét ábrázolja. Az idézett sorok csak az alvás és az ébrenlét ellentétét példázzák, de az egész költemény sokkal mélyebbet tükröz. A mély és a magas hangok aránya: 25 : 6. A versszak mély magánhangzói a közölt gondolat szomorúságát erősítik.

A Keddő órán magánhangzói a következők:

a a a o
a o
i o u a ö e
a o
i a o á o a a a o o
a i á o o á e a o
é a á a a i u a é
é é
a a a o a ö e e é

A mondatok sóhajtásnyi rövidsége, a sok mély magánhangzó teszi a megfogalmazást alkalmassá a fáradt, a szomorú költő életérzésének egyértelmű kifejezésére.

József Attila Gömbös Gyula katonai terrorja ellen tiltakozik, s e tiltakozásban a magas magánhangzós emberek, elmék szavakat állítja szembe a mély hangú vadak szóval. A hangrendi ellentét itt is a jelentés ellentétét fokozza.

Juhász Gyula Szeged című versében magányát, szomorúságát fejezi ki. Ezt az érzésvilágát vetíti vissza a múltba is. A költő lelkiállapotát szemléletesen példázzák a mély és a magas magánhangzók. Az alábbi statisztika a mély magánhangzók többségének arányát mutatja.

Versszakonként: 9 : 1
 7 : 3
 7 : 3
 4 : 6
 4 : 6
 7 : 3
 8 : 2
 9 : 1
 6 : 4
 3 : 2
 5 : 5
 5 : 5
 6 : 4
 4 : 6
 3 : 7
 3 : 7

Tanulságos a magánhangzó-statisztika további elemzése is. A két "legmélyebb", "legsötétebb" sor Juhász Gyula és Dugonics András szomorúságáról beszél: A Tiszaparton halkan ballagok ... Dugonics András búszult valahol. A két "legnagyasabb", "legvidámabb" sor a költő hitét, bizakodását jelzi: Érzem, hogy az öreg Tisza felett/ Az örök élet csillaga romeg.

Ez összefüggések tudatosítása után már mindenkit érdekelt a hangtani magyarázat, a magyar magánhangzók bemutatása. A matematikai törtökhez hasonlóan számlálóba és nevezőbe írtam fel a magánhangzó párokat:

a - rövid, ajakkerekítéses, mély, alsó nyelvállású

á - hosszú, ajakréses, mély, alsó nyelvállású

e - rövid, ajakréses, magas, középső nyelvállású

é - hosszú, ajakréses, magas, középső nyelvállású

i - rövid, ajakréses, magas, felső nyelvvállású

i - hosszú, ajakréses, magas, felső nyelvvállású stb.

A számlálóban és a nevezőben megvizsgáltattam az azonos tagokat, s ezekkel "egyszerűsítettem". Azok a hangok tekinthetők a magyarban páros hangoknak, amelyek csak az időtartamban különböznek egymástól. Ezért nem lehet a magyar a hang párja az á-nak.

Másféle összehasonlításokat is végeztem, pl. az a-o-u hangok képzésében megfigyeltettem az ajkak mozgását.

Tudatosítottam a hallgatókban a magyar magánhangzórendszer egyik legfontosabb jellemzőjét: az időtartambeli eltérés fontosságát, nemegyszer jelentésmódosító-, változtató szerepét. Ilyen mondatokat skáláztattam velük: "Kerem ez a zsemle. Kérem egy zsemlet. Elgurult a kerék. Itt csak síkot vásárolhat. Itt csak síkot vásárolhat. Apádat ne várd, meghált Rozsogon. Apádat ne várd, meghalt részogon. Diót török. Diót török. Török az asztalon. Korkép. Körkép. A dalnok búja. A dalnok búja." A gyakorlás során a mondatból kiemeltam a szavakat, a szópárokat, s a gyakorlás végén újra visszaraktam. E szópárok meggyőzték a hallgatókat az időtartam jelölésének fontosságáról.

A magánhangzók elemzése után visszatértünk az idézetekhez. Otthon a szöveget magnószalagra mondtam háromféleképpen: a szöveg mondanivalójának megfelelően, ellentétes hangszereléssel és ritmusban, szenttelen hangon. Kértem, figyeljék meg, melyik illik legjobban a részlet gondolatához, a hangszereléshez. Hallgatóim megértették a gondolat és az előadás közötti párhuzamot, s kinevették az ellentétes olvasatot.

E bemutatás után kórusban és egyénekenként újraolvastuk a gondolataiban és a hangszerelésében megértett szöveget. A hibás ejzéseket közösen javítottuk. Olvasás közben hallgatóim a magánhangzók jellemzőit szemmel kísérhették.

Milyen hasznát tapasztaltam e módszernek?

a/ Szórakoztató, gondolkodtató. "Észre sem vették", s a magyar magánhangzók jellemzőit, helyes képzését, kiejtését elsajátították.

- b/ Segítséget ad a versek teljes megértéséhez.
- c/ Szemléletesen példázza az irodalom és a nyelv kölcsönösségét.
- d/ Jó versmondóvá, szavalóvá nevel.
- e/ Pontosabbá teszi a magánhangzók írását.

Meggyőződésem: a magyar nyelv sikeres tanításának két feltétele van: a hallgatók érdeklődése és az oktató szakmai, módszertani felkészültsége. Ha a második feltétel mesteri, művészi szinten van, akkor képes az első megteremtésére is. Röviden tehát: a magyar nyelv oktatásának sikere tőlünk, lektoroktól függ. Mi sok tényező, feltétel hiányát pótolni tudjuk, de felkészültségünket - minket - semmivel sem lehet.

R ó n a i Béla

Kiejtésjavítás a nemzetiségi területeken
folyó oktatásban

Ha fontos feladatunknak tekintjük a nyelvünket tanuló külföldiek kiejtésének javítását, legalább ennyire kötelességünk a külföldön /nyelvi szempontból nehéz vagy hátrányos helyzetben/ élő magyarok kiejtésének ápolása. Az anyanyelvben való fogyatékos-ság ugyanis folyamatos beszéd közben nem elsősorban a szókincsből, a mondatalkotásból világlik ki, hanem az artikulációból.

A szlovéniai magyaroktatás sajátos jellegét a jelenben meglévő állapot határozza meg. A magyar anyanyelvűeket meg kellene tanítanunk anyanyelvük helyes használatára, mert a különböző korosztályba tartozók nyelvi kifejezőképessége egyaránt megfogyatkozott. A tapintatlan megfigyelő ezt a tényt így fogalmazza meg: ezek nem is magyarok, akik ilyen furcsán és hibásan beszélnek nyelvünket. Ezt ők maguk is érzik, sőt tudják, s emiatt kisebbségi érzésük támad. A szlovén nyelvi kifejezésben tapasztalható fogyatékos-ságok könnyen magyarázhatók azzal, hogy a szlovént nem anyanyelvük-ként beszélnek.

Kiejtésüket két tényező határozza meg erőteljesen:

1. nyelvjárásuk /a göcseji, hetési nyelvjárás/, amely szí-
vósan jelen van a leghibásabb kiejtésű magyar beszédében is;
2. az államnyelv: a szlovén nyelv artikulációja több vo-
natkozásban szöges ellentéte a magyarénak.

Főként pedig azt kell szem előtt tartanunk, hogy a helyes magyar kiejtés nagyjából körvonalazott normája, az irodalmi nyelv beszélt változata: a köznyelv számukra nem realitás, gyakorlatilag nem létezik.

Oktatómunkánk kerete az iskolás korúak számára: a két-nyelvű iskola, amelyben meghatározott tárgyakat két nyelven: szlovénül és magyarul is oktatnak.

A két nyelven tanító pedagógusok nyelvi felkészültsége mindkét nép számára fontos.

A feladat megoldásának kulcsa szerintem a pedagógusképzés. Fontos lenne a közvetlen foglalkozások idejének növelése, a lektori órák számának szaporítása, amivel kezdeményezésemre már foglalkoznak illetékesek, továbbá változatos módszerek és eszközök alkalmazásával a több idő intenzívebb felhasználása. Ehhez magnetofonra, hanglemezre, néhány oktatófilmre volna szükség. A Művelődésügyi Minisztérium elsősorban ezeknek az eszközöknek a biztosításával lehetne a lektor segítségére.

A magyar kiejtés oktatásának alapjairól

Pauka Károlyné és Somos Béla figyelemmel kísérte a magyarországi külföldi /idegen anyanyelvű/ tanulók magyar tanításának kiejtéstanítási fejezetét. Sok értékes tapasztalatot gyűjtöttek össze, ezeket eredeti módon csoportosították. Látszik, hogy a feladat különféle egyéb - részben elméleti - vonatkozásainak is megpróbáltak utánanézni. Forrásaik között megtalálható a magyarországi idegen nyelv-tanítás néhány írása, sőt egy-egy ilyen tárgyú amerikai kézikönyv is. A magyar kiejtés nyelvművelő és beszédhibajavító törekvéseket is megismerték.

A teljes kiejtés tanításakor...

A téma megközelítése - s a fölhasznált szakirodalom - azonban további szélesítést és elmélyítést igényel. Célszerűnek látszik a nyelvészeti hangtannak /funkcionális hangtannak, vagy röviden: fonológiának/ fokozottabb figyelembevételre. A fonológia ugyanis alaptudománya a normatív helyesejtési és beszédhiba-javító törekvéseknek. Egy adott idegen nyelvet anyanyelvként beszélő tanuló /például vietnami/ nem elkülönült a vagy i, vagy p vagy b "hangokat" ejti ki, hanem /1/ nyelvtani szabályrendszerrel rendelkezik; /2/ melynek része a fonológiai rendszer, /3/ a fonológiai rendszer a fonémákon /funkcionális beszédhang--egységeken/ kívül hangsúly, hanglejtés-elemekből áll; /4/ s ezt a bonyolult rendszert használja föl beszélés vagy hallgatás során.

Az anyanyelv fonológiai rendszere megszabja a tanuló "hallását", pontosabban azt a bonyolult folyamatot, ahogy az idegen nyelv fonológiai rendszerének egyes tagjait percipiálja. Elszigetelt idegen szavak esetében a globális hangképet csak anyanyelvünk fonológiai rendszerének keretében tudjuk elemezni. Ahogy tanuljuk

az idegen nyelvet, ahogy egyre több "szót" tanulunk meg belőle, úgy alakítjuk ki fokozatosan az idegen nyelv fonológiai rendszerét.

A fonológiai rendszernek a nyelvtani rendszeren belül viszonylagos önállósága van. Ezért lehet s ezért érdemes ezzel külön foglalkozni.

Egy nyelven belül a fonológiai rendszerben az egyes fonémák oppozíciók hálózatában állnak egymással. Az idegen nyelv fonológiai rendszere ettől különbözik; itt más az oppozíciók hálózata. A fő tanulási cél az új oppozíció-hálózat kialakítása.

A fő probléma viszont az, hogy anyanyelvben és az idegen nyelvben egyes hangegységek /a beszédből kielemezhető szegmentumok/ a tanuló számára pszichikailag azonosíthatók /mert fizikailag is azonosan, hasonlóan elemezhetők/. Ezek az "azonos" hangegységek azonban eltérő szerepet játszanak a két nyelv fonológiai rendszerében.

Az új nyelv megtanulása során az anyanyelv szerepe letagadhatatlan, annak nyelvtani, fonológiai rendszere jelen van. Ez a jelenlét azonban hol segít, hol gátol.

A két szerző dolgozatának egyik fő erénye az, hogy a várható negatív összeütközési pontokra útmutatást próbálnak adni.

Kísérletük valószínűleg tovább finomítható lesz majd, ha igénybe veszik a fonológiának és a kontrasztív nyelvészetnek a segítségét. A nyelven belüli és a nyelvek közti fonológiai oppozíciók kérdéskörét.

Magyarországon természetesen magyar nyelvet tanítunk külföldiek számára, de nem célszerű, hogy nyelvszemléletünkben a magyar nyelv technikai vonatkozásaihoz értékelő megjegyzések társuljanak. Így például az, hogy "Magánhangzórendszerünket mennyiségileg a rendszertagok nagy száma, minőségében pedig az jellemzi, hogy hangjainkat minden helyzetben határozottan és világosan képezzük" /a két szerző is idézi/ - nyelvészetileg nem sokat mond, de ezt valamilyen magyar központúsággal értékeli is. Miért ne volna határozottan és világosan képezett a kolumbiai számára az ő anyanyelve?

Az "artikulációs bázis" valószínűleg nem más, mint a fonológiai rendszer által meghatározott kiejtési szokások együttese. S teljesen igazuk van a szerzőknek, amikor megjegyzik, hogy az afri-

kai diákok artikulációs bázisukat /vagyis fonológiai rendszerüket/ nemcsak az ibo, malenke stb. és nemcsak az angol és francia határozza meg, hanem ezek együttese.

Munkájuk nagyon dicséretes munka. A maga nemében páratlan. A magyar: idegen nyelv ellentét elemzésének alapján nyilván a magyar: sok idegen nyelv elemzésén alapul. Ezeket érdemes volna külön-külön szemügyre venni. Azt tartanám helyesnek, ha ezeket a munkálatokat szabályszerű kutatásnak tekintenék, rendszeres időközökben - külső segítséggel - megvitatnák és publikálnák.

S ugyanakkor azt is megmondanák: miben látnak hiányt a magyar nyelvészetben; mi az a néhány feladat, amelynek elvégzését a magyarországi nyelvészekről, fonetikusoktól és fonológusoktól kérik. Ha ezeknek az elvégzését másoktól megkapják, akkor fokozottabban tudják majd figyelmüket a tanítás specifikus problémáira, azok általánosítására fordítani.

A magyar határozórendszer tanításáról³⁵

~~Bár a hely, ahol ez az előadás elhangzik, arra ösztönöz-~~
ne, hogy elsősorban a belső, házi tapasztalatokból induljak ki té-
mám tárgyalásakor, igyekszem ellenállni ennek az ösztönzésnek. Az
Önök hallgatói magyartanulásának célja, a közvetítő nyelv megléte,
oktatásuk keretei annyira eltérnek a Nemzetközi Előkészítő Intézet
körülményeitől, hogy a keretek meghatározzák a tanítás módját is.
Magamnak öt tanéven át volt lehetőségem arra, hogy határainkon túl
tanítsam a magyart idegeneknek; azt hiszem, az ott szerzett tapaszt-
alatok előbbre vihetik munkánkat, mint egy olyan intézményéi, amely
rengeteg, külföldön megvalósíthatatlan előnyt élvez: a tanult nyelv-
nek megfelelő környezetet, a magas heti óraszámot, a kötelező óra-
látogatást - hogy csak a legfontosabbakat említsem. /Igaz, hogy
hallgatóik a nyelv tanulásának igényével lépnek be az előadóterem-
be, míg a mieink az első perctől tudják: a nyelv csak az eszköz,
amellyel "igazi" tanulmányaikat elkezdhetik; az Önök diákjai jó-
részt nyelvész érdeklődésűek, ismernek néhány idegen nyelvet, az
itteniék a reáliák iránt érdeklődnek, s a többségüknek a magyar az
első idegen nyelv./

A magyar határozórendszer tanításában az általános peda-
gógiai alapelvek közül különös hangsúlyt kap az egyszerűtől az ösz-
szetett felé, a konkrétól az elvont felé haladás elve, valamint
annak a szem előtt tartása, hogy determinánsok rendszerét állítjuk
össze, olyan nyelvi elemekét, amelyek nem állnak meg determinált
tag nélkül. A mi esetünkben ez legtöbbször az ige figyelembevétel-

³⁵ Az előadás megtartására és az előadáshoz kapcsolódó kiegészítések
felolvasására augusztus 28-án időhiány miatt nem került sor. A
szerk.

lét jelenti; alig kell tágítanunk a kört, és máris eljutunk a nyelvtanítás szakirodalmában annyiszor s joggal emlegetett mondatközpon-túsághoz.

A határozórendszer bemutatását megelőzi a hangrend tanítá-sa. Ennek ismerete elfogadhatóvá, sőt evidenssé teszi a ragok legtöbbjének kettős formáját, magyarázatul szolgál a hárm-as alakok-hoz is. Az egyalakú ragok esetében a nyelvtörténethez kell fordul-nunk magyarázatért. /Tapasztalatom szerint mindig célszerűbb, ha két mondat-tal megvilágítjuk a lényeg-et, mint ha "nem a tárgyhoz tartozik" felkiáltással mellőzünk minden magyarázatot./

A konkrétból való kiindulás alapján a helyhatározó tanítá-sa kívánkozik az első helyre. Apró mondatokkal igyekeztem megér-tetni a helyhatározó statikus, illetve dinamikus szemléletét és az irányhármasságot; az első szemléltető eszköz az ige volt, ilyenfor-mán:

Péter a háznál áll

Péter a házhoz megy

Péter a háztól jön

A hallgatók anyanyelve sokszor nem különbözteti meg magán a határozón a mozgás irányát, illetve meglétét vagy hiányát /il va au cinéma - il est au troisième étage/, az ige jelentése az a kie-gészítő, amely lehetővé teszi a megkülönböztetést.

Később az általam statikusnak nevezett aspektus kibővíté-sével magyarázhatjuk az olyan ige - helyhatározói kapcsolatokat, ahol maga az ige mozgást jelent, determinánsa pedig hol? kérdésre válaszol, pl. a Péter a kertben sétál mondatban az alany úgy mozog, hogy közben helyzetét a kerthez, mint egészhez képest nem változtatja: nem megy ki a kertből. Dinamikus szemléletű helyhatározóval vi-szont - Péter a kertbe sétál - a magyar fül a kertbe való lassú be-hatolást érzékeli mint az üzenet tartalmát; a besétálás után Péter barátunk akár meg is állhatott. A határozó tehát új tartalmi elemet vitt a mondatba. Előfordul az ellenkező is: nem mozgást jelentő ige mozgást kifejező raggal újabb, gazdagabb jelentést kap, pl. a Gábor a széken áll mondat az ige eredeti jelentését megtartva bővíti azt ki a hely megjelölésével, ahol Gábor pillanatnyilag található, de a Gábor a székre áll mondatban kevésbé fontos az, hogy végeredmény-ben hol is van a fiú, a felmászás, fellépés gondolatát adja a hatá-rozó az igéhez. A magyar anyanyelvű beszélőnek ez csupán apró rag-

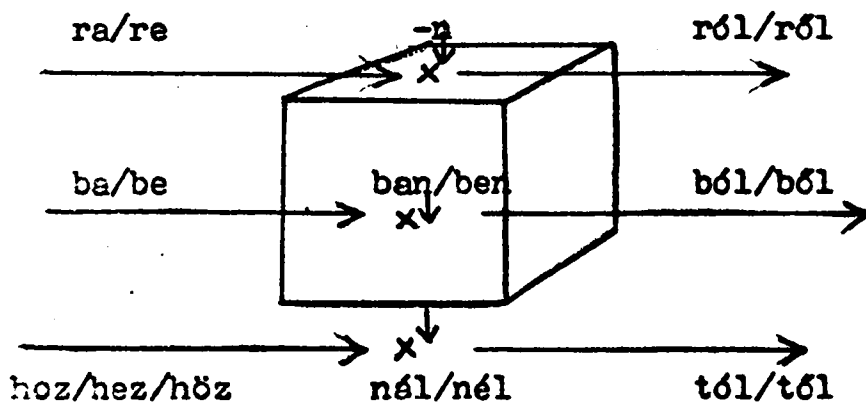
problémának tűnhet. Mindjárt nehezebb a kérdés akkor, ha a külföldi hallgató gondolkodásmódján keresztül, idegen nyelvi oldalról közeledünk hozzá. Egy franciában pl. a két üzenettartalom a következő mondatokat ébresztheti:

Gábor a széken áll - Gabriel se tient debout sur la chaise

Gábor a székre áll - Gabriel monte sur la chaise

Amíg tehát a magyarban a határozó segítségével különböztetjük meg a két üzenetet az ige változatlanul hagyásával, addig a francia a változatlanul hagyott helyhatározó mellé más igt rendel.

A jelenség megértése után szemléletesen megadható a ragrendszer, amely így az alannak a tér egy kijelölt részéhez való viszonyát jelöli. Rajzban pl. kockával, ponttal és nyilakkal ábrázolható:

Ugyanezt az ábrázolási módot használhatjuk akkor, ha a névutók vagy a határozószók rendszerét akarjuk bemutatni. A hasonló elrendezésű rajzok könnyen megmagyarázzák az összekapcsolt helyhatározók jó részét is /MMNyR II. 166./, hiszen ezek sokszor halmozott mondatrészek, következésképpen a mondatbeli szerepük is csak azonos lehet, pl. kint a kertben, fenn az emeleten, ott a sorokban stb.

A rajz természetesen nem pótolhatja sem a ragok, sem a névutók, sem a határozószók esetében a hova? hol? honnan? csoportokat tartalmazó táblázatot, hiszen ez - különösen a névutók esetében - több nyelvi megfelelést, szabályosságot feltár, magától értetődővé tesz. A határozószók táblázata pedig kiegészítve magától

adja az igekötők legkonkrétabb, irányt jelző csoportját:

ide	-	itt	-	innen
oda	-	ott	-	onnan
fel	-	fenn/fent		
le	-	lenn/lent		
be	-	benn/bent		
ki	-	kinn/kint		

Az ilyenfajta példák: János van benn a szobában és Péter megy be a szobába teljesen meggyőzőek a határozószók és az irányjelző igekötők közös eredetét és funkcióját illetően: bizonyítják, hogy mind a cselekvés körülményeit határozzák meg közelebbről. Az igekötő szórendi problémái szintén hamarosan előkerülnek, ezek egy részét az ige előtti hely hangsúlyos voltának bemutatásával oldhatjuk meg. Az idézett két mondat más lehetséges szórendi alakzatait is párhuzamba állítjuk, s természetesen hangoztatjuk a kérdéseket is, enélkül a kiemelések nem volna értelme:

Ki van benn a szobában?

János van benn a szobában

Ki megy be a szobába?

Péter megy be a szobába

Hol van János?

A szobában van benn János

Hova megy be Péter?

A szobába megy be Péter

És a "semleges" szórend:

Hol van János?

János benn van a szobában

/Mit mondunk Jánosról?/

Mit csinál Péter?

Péter bemegy a szobába

/Az egybeírás-különírás a magyar anyanyelvűeknél központi probléma, eleget gyakoroltatjuk is a magyar kisiskolásokkal. Nem hiszem azonban, hogy a nyelv szerkezetének megértésénél ugyanilyen jelentős helyet kell kapjon./

Hallgatóink hamarosan észreveszik, hogy az igekötő és az ige mellett álló helyhatározó között megfelelések vannak; nyilvánvaló ez a Gábor bemegy a kertbe esetében, de természetes az is, hogy a mozgási irányt jelentő igekötővel ellátott ige - eredeti jelentésében használva igét és igekötőt - mozgással egybekötött jelentésű helyhatározót kap: Gábor felmegy az emeletre, leszaladok az utcára stb. A helyhatározó gyakrabban s természetesebben jelöli a

mozgás végpontját, mint a kezdőpontot. Amíg a Gábor bemegy a kertbe mondat önmagában teljesen érthető, a mozgás kezdőpontját jelölő határozó - Gábor bemegy a kertből - nem ilyen egyértelműen világos, a zavart a helyhatározónak és az igekötőnek az eltérő irányulása okozza: vagy ki kell egészíteni a mondatot egy olyan helyhatározóval, amely megfelel az igekötő irányulásának - a házba -, vagy a hallgató előtt világosnak kell lennie annak, hogy Gábor hova mehetett be. Az utóbbi eset nem ritka a beszélt nyelvben. Az igekötő és a helyhatározó kapcsolatáról szólva hadd utaljak Jean Perrot professzornak "A magyar helyhatározószók, igekötők és főnévragok funkcióinak kapcsolatai" című, az 1966-i debreceni Magyar Nyelvészeti Kongresszuson tartott előadására /Nyelvtud. Ért. 58. 270. 1./

Már az első alkalmaktól, amelyeken a ragos névszóval kifejezett helyhatározó megjelenik, be kell mutatnunk a kijelölő jelzős főnevet határozóként. Tapasztalat, hogy az ebben a könyvben, arról a városról stb. formák igen sok gyakorlást kívánnak - az az előtt a ház előtt félékről nem is szólva. A beszélt nyelvben rengeteg ilyen helyhatározó fordul elő, tanítsuk minél korábban ezt a nehezen elsajátítható szerkezetet.

A bel- és külviszonyragok felcserélését /befordultam a konyhára, arcába fúj a szél/ nem szükséges alapfokon megemlíteni, ez akár az irodalomolvasás függeléke lehet, kivéve néhány igen gyakori esetet, mint egyetemre jár, a postán volt. A névutók kapcsán viszont megemlíthető a -t/tt kiveszőben lévő lokatívuszragunk, s akkor a hallgatókban egyrészt jobban rögződik a -t/tt végű névutók /és határozószók/ hol? kérdésre válaszoló jelentése, másrészt - tapasztalatom szerint - még évek múltán sem csodálkoznak az olvasmányaikban előkerülő Győrött, Pécsett alakokon.

Az időhatározó tanítása nem jelent különösebb problémát, a hallgatók természetesnek tartják, hogy a ragok részben azonosak a helyhatározóéival, hiszen sok nyelvben lehet találkozni hasonló jelenséggel. A hármas szemléletet - Mióta? Mikor? Meddig? - könnyű és célszerű párhuzamba állítani a helyhatározóknál tapasztalt hármassággal.

Nem csekély feladat viszont az órának és részeinek megértése. Sok nyelvben csak egész óra számít az időviszonyítás alapegységének. Bár van negyed, fél, esetleg háromnegyed, ezekhez nincs

további időviszonyítás, mint nálunk, pl. háromnegyed nyolc után öt perccel. Az időszámítás tanításánál az első lépcső tehát az egész órák tanítása, a második a negyedeké, - ezek a további számítás alapidőpontjai - a harmadik az ezekhez viszonyított időpontmegjelölés. Újra és újra rá kell mutatni arra, hogy a magyarban egy órán belül alapidőpontokról van szó, s a beszélt nyelv ezekhez viszonyítja a percnyi pontossággal megadott időt. Határozottan el kell választanunk a Hány óra van? kérdésre adandó válaszokat a mondatban időhatározóként szereplő óramegjelölésektől /fél nyolc múlt öt perccel - fél nyolc után öt perccel/. A tanított csoport jellege és igénye döntheti el, hogy szükség van-e a tizenöt óra húsz perc jellegű időmeghatározás tanítására, hiszen ezzel a pályaútdvarok hangos bemondóinak szövegében találkozunk, amiből a magyar ember sem ért legtöbbször semmit, valamint a rádióban, ahol pedig nem döntő a megértés, egyébként is egyre gyakoribb a beszélt nyelvnek megfelelő időpontmegjelölés.

A hét előtt öt perccel - hét után öt perccel analógiájára alkotható meg a találkozásuk előtt öt évvel - a mű megírása után két évvel, valamint a két évvel ezelőtt/azelőtt - két évvel ezután/azután szerkezetek. A szinonim kifejezéseket /két éve, két évre rá/ a csoport igénye és teherbírása szerint adagolhatjuk.

A többi határozót is célszerű az irányhármasság keretébe beilleszteni. A honnan? mióta? kérdőszavas, előzményeket bemutató csoportba kerül így az ok- és az eredethatározó, a hol? mikor? kérdőszavas, mozgás jelentése nélkül lokalizáló, illetve időpontot, tartamot jelölő csoportba a mód- és állapotthatározó, az eszköz- és társhatározó, fok- és mértékhatározó, tekintet- és körülményhatározó, a hova? meddig? kérdőszavas, véghatározói jellegű csoportba jut a cél-, az eredmény- és a részeshatározó/l. MMNyR. II. 174-5./.

A csoportokon belül a sorrend megállapítása a használatban lévő könyvek szerint változhat; nyilván több olyan határozó is lesz, amelynek a bemutatása későbbi időkre, a közép- vagy felsőfokra marad. Nem érdektelen olyan táblázatok összeállíttatása sem, ahol a ragokból kiindulva gyűjtik a hallgatók a határozócsoportokat. Fel-tűnő lesz, hogy az eredetileg helyhatározói funkciójú ragok milyen sok más határozó jelölésére is alkalmasak.

A határozók speciális csoportjaként tekinti leíró nyelv-
tanunk az állandó határozókat vagy vonzatokat. Ezek "... olyan ha-
tározók, amelyek a fölérendelt mondatrészsel - az eddig tárgyalt
határozóktól eltérően - nem csupán szintagmatikus kapcsolatban van-
nak, hanem attól alakjuk /közelebbről ragjuk, névutójuk/ tekintet-
ben is függenek. - Számos olyan igénk, névszónk, illetőleg igéből
és névszóból alakult állandó kifejezésünk van ugyanis, amely bizo-
nyos jelentésében elsősorban és általában ugyanazon raggal, névutó-
val létrejött határozóval alkot határozós szerkezetet. A gyönyör-
ködik vmiben, bízik vkiben, felelős vkiért vagy vmiért, bizonyta-
lan vmiben, bolondot üz vkiből féle szerkezetek tagjai között a
szintagmatikus kapcsolaton túl valamiféle - mégpedig meglehetősen
erős - lexikai egybetartozás, kötöttség is felismerhető. A vonzó
ige, névszó vagy kifejezés szinte maga mellé kívánja a megfelelő
raggal, névutóval alakult határozót, ez mintegy állandó kísérője,
velejárója a mondatban, mivel egy bizonyos jelentéstartalom kifeje-
zésére csakis vele együtt, vele határozós szerkezetbe tömörülve
képes." /MMNyR. II. 251/ "Meglehetősen erős" kapcsolatról van szó,
amely emlékeztet egy kissé az irányhatározó igekötő-helyhatározói
kapcsolatra /bemegy a kertbe, vagy még szilárdabban: beleesett a
verembe/, de annál is következetesebb, állandóbb. Jó néhány olyan
mindennap használt igénk van, amely mellett állandó határozó áll
/gondol vkire, vmire, áll vmiből, vállalkozik vmire stb./. Lehe-
tetlen tehát, hogy mindezt a határozórendszer tanításában mintegy
"utolsó pontnak" hagyjuk. A helyhatározóragok, illetve a helyha-
tározói névutók használatának külön eseteiként kell bemutatni eze-
ket a szintagmákat, s állandó ismétléssel kell törekednünk megszi-
lárdításukra.

A kifejezés eredeti értelmében vett állandó határozónak
foghatjuk fel a műveltető igen mellett álló -val/vel ragos, ágenst
jelentő eszközhatározót /Péter levelet ír - János levelet irat Péter-
rel/. Az ilyen jellegű átalakításokat szinte mechanikussá tehetjük
a tanítás során. /E kérdésről Kiss Miklósné írt a Magyar-tanítás
1970/3. számában./

Az állandó határozó kérdése a ki? mi? névmás helyhatáro-
zóragos, illetve névutós alakja, s így a kérdés teljes mértékben
eligazítja a hallgatót a helyes válasz megszerkesztésében. A kér-
dés meghatározza az adandó helyes válasz szórendjét is; ne hagyjuk

ki tehát ezt a kézenfekvő lehetőséget. A vonzatok és mellékmondatok tanítására jó példákat találunk Hegyi Endre magyartanításról szóló dolgozataiban.

Közbevetőleg: a kérdés irányító szerepét ki kell használnunk a többi határozó tanításánál is; a kiemelő szórendet nagy sikerrel taníthatjuk így. Szükséges azonban, hogy a hallgatók lássanak és alkossanak egyszerű, közlő, kiemelés nélküli mondatokat is, különben mondatszerkesztésük olyan lesz, mintha elbeszélésük soha fel nem tett kérdésekre adott válaszsorozat lenne, többé-kevésbé önkényesen kiemelt mondatrészekkel az egyes válaszmondatokban. Mint az állandó határozóknál, sok más határozó esetében jó hasznát veszik a hallgatók a kérdőszónak, hiszen a ki? mi? és a határozórag vagy névutó sok más határozóra is kérdezhet. Mindamellettt óvakodnunk kell attól, hogy a kérdés irányító szerepének érvényesítése érdekében olyan kérdéseket szerkesszünk, amelyek a valóban beszélt magyar nyelvben nem léteznek. Már a Péter a kertben dolgozik mondat esetében is alig-alig tehető fel a Miben dolgozik Péter? kérdés, a Péter az utcán sétál kijelentésre pedig végképp nem kérdezhetünk Min sétál Péter? kérdéssel. Ki kell tehát használnunk a nyelv belső logikája adta lehetőségeket, de tartózkodjunk attól, hogy a pedagógiai szempontok örve alatt torz nyelvi formákat állítsunk a hallgatók elé.

Megkönnyíti a tájékozódást a magyar mondatok útvesztőiben, ha tudatosítjuk: az igenevek mellett éppúgy állhatnak határozói deterninánsok, mint az igék mellett. Az igenevek jelentésének megértetése nem okozott problémát. A mondat átalakításával, melynek során a határozói bővítmény állandóan jelen maradt, jól tudtam szemléltetni az igenév sajátos természetét:

Péter otthon ül.

Péter otthon ülő. - Az otthon ülő Péter ...

/A szemléltetés egyben felfrissítette a nominális mondatokkal végzett műveleteket is:/

Péter szorgalmas. - A szorgalmas Péter ... stb.

Igen lényegesnek tartom, hogy a mondatok elemzésekor ne elégedjünk meg valamely határozó egyszerű megnevezésével, hanem kérjük azt is, hogy a hallgatók keressék meg az általa determinált

elemet is. Tapasztalatom szerint nem öncélú elemezgetés ez. Azok a hallgatóim, akik valóban idegen nyelvként tanulták a magyart, a haladó fokra eljutottak, egy-egy irodalmi tanulmány olvasása közben a pontos megértés kedvéért gyakran használták a nyelvtani gyakorlatokon nyert készséget.

Az igenevekhez kapcsolódó határozók átvezetnek a más névszókhoz kapcsolódókhöz: ezek egy része az állandó határozók körébe tartozik /jó vmire/, más része besorolható valamilyen más keretbe /bár á l l a n d ó a n abban a formában használatos, pl. a közép fokú melléknév vagy határozatlan számnév mellett álló hasonlító határozó/. A főnevek körében talán ki lehetne emelni az igéből -ás/és képzővel alkotottakat, amelyekhez igen könnyen kapcsolódnak határozók - a főnéven még erősen érezhető az eredete -, mint pl. az ilyen kapcsolatokban: a békés egymás mellett élés. Más esetekben vagy hátravetett határozót találunk /hűség a valósághoz/, vagy pedig igenévvel kapcsoljuk a határozót a névszóhoz, tehát jelzős szerkezet beiktatásával /az igazsághoz való hűség/. Ez utóbbi lehetőség már a határozóval kibővített igenevek esetére vezethető vissza.

A beszélt, természetes magyar nyelv nemigen nélkülözheti az alárendelt mondatokat. Nem okoz különösebb problémát, ha az egyes határozók tanításakor mindjárt bemutatjuk a megfelelő határozói mellékmondatot is, egyszerű mondatkapcsolásokkal, a helyhatározónál pl. ilyesféleképpen:

<u>Ott állt meg a taxi.</u> <u>Ott álltunk.</u>		<u>Ott állt meg a taxi, ahol álltunk.</u>
<u>Ott áll a barátom.</u> <u>Ott beszélget Péter.</u>		<u>Ott áll a barátom, ahol Péter beszélget.</u>

Igen célszerű gyakorlat az igeneves szerkezetek felbontása mellékmondatokká:

A könyvtárban olvasó diák Vietnamból jött. -

Az a diák, aki a könyvtárban olvas, Vietnamból jött.

Minthogy ez az átalakítás már inkább az igenév jelzői szerepével függ össze, részletesebben nem foglalkozom vele. Világosan mutatja azonban az igének és az igenévnek a határozó szempontjából azonos természetét.

Állandóan szem előtt kell tartanunk azt, hogy hallgatóink felvevőképessége véges, különösen ott, ahol a magyart második, harmadik idegen nyelvként tanulják, s ennek megfelelően jóval kevesebb energiát fordítanak tantárgyunkra. Az egyes típusok közül a legalapvetőbbeket kell kiemelni, s nem szabad teljességre törekedni, hiszen a teljességre törekvés már csak az órarendi lehetőségek miatt is irreális célkitűzés lenne. Más oldalról viszont nem szabad elhallgatnunk tanítványaink előtt, hogy csak nyelvi vázat tanítunk, amelyet később fokról-fokra ki kell egészíteniük, hogy végül teljes nyelvi rendszerre nője ki magát. /Gondolom, nem hat propagandaszólamnak, ha ilyen tudatosítások alkalmával felhívjuk a figyelmet a magyarországi nyelvtanulási lehetőségekre, elsősorban a nyári egyetemekre, sőt - a küldő országtól és a küldendő hallgató érdeklődésétől, képességeitől függően - a szorgalmi időre adható ösztöndíjakra./

A nyelvi váz, amelynek jelentős része a határozórendszer, már megismerteti a hallgatókat a magyar - egy nem indoeurópai nyelv - jellemző vonásaival. A ragok szinte kivétel nélkül illeszkednek, hogy az építőelemek ne bontsák meg a nyelv hangjainak rendjét; ez az illeszkedés legtöbbször csak két forma közti választást jelent, a konzonánsok nem változnak, tehát szemléletesebben mutatják a hangrendet, mint az igeragok. Világosan kitűnik a határozórendszerből nyelvünk agglutináló jellege, csemegéül szolgálhat tehát sok nyelvész érdeklődésű egyetemistának. Összehasonlítása más nyelvekével - s a magyar nyelv rendszere egészének összehasonlítása általában más nyelvi rendszerekkel - olyan megállapításokat eredményezhet, melyek közelebb visznek annak megértéséhez, milyen módokon közelítik meg a különböző nyelvek az objektív valóságot; hogy pl. egyes nyelvek gazdag időviszonyrendszert használnak az igeragozásban, mások - mint a magyar - a térvizonyok pontos meghatározására törekszenek, így szűkítve és egyben pontosabbá téve az ige jelentését. Történetileg szemlélve a magyar határozórendszert első nyelvemlékeinktől a mai magyar nyelvig, gazdag anyagot kapunk a nyelvfejlődés szemléltetésére.

Hogy a tények bemutatása mellett a gyakorlás vagy pedig a tudományos vizsgálódás milyen szerepet kaphat, azt előre megmondani általában nem lehet. A hallgatók érdeklődési irányát, tanulásuk célját kell ismerni ahhoz, hogy e téren támpontjaink legyenek, s akár

menet közben is változtatnunk kell az oktatás szempontjain e célok-
nak megfelelően. Különösen áll ez a nem szocialista országok egye-
temeire, ahol a legtestreszabottabb programot is alaposan megráz-
hatja, megnyirbálhatja valamilyen előre nem látott esemény. Magam
is ilyen körülmények között dolgoztam. Láttam azt, hogy ami felkel-
tette egyesek érdeklődését, az hidegen hagyta a másik csoportot.
Nem lehet tehát biztos, kész receptet összeállítani, legfeljebb né-
hány problémára felhívni a figyelmet. Ha csak egy-két ponton is si-
került majdani munkájukhoz segítséget adni, azt hiszem, elértem a
célokat.

A magyar határozórendszer oktatásáról Finnországban

Kevés lektortársam van abban a szerencsés helyzetben, hogy a magyart éppen egyik rokon nyelvünket beszélő egyetemi hallgatóknak tanítsa. Ilyen távoli rokon nyelvek esetében, mint a magyar és a finn, a nyelvtanításban a rokonságnak megvannak egyaránt az előnyei, de a hátrányai is. A rokonság számlájára irandó, hogy a határozói viszonyokat a finnben is határozóragos vagy névutós /ritkán előljárós/ névszóval fejezik ki az önálló fogalmi tartalmú határozószavak mellett. E határozórendszerre jellemző az irányhármasság. Ezt a tényt mint a nyelvrokonság egyik tipológiai bizonyítékát könnyen tudomásul veszik a hallgatók. Azonban rokon nyelv ide, rokon nyelv oda, bizony jókora különbségek mutatkoznak a szintaxis terén, az esetragok használata tekintetében. Részletkérdésekbe - mint pl. a magyar két külső helyhatározórag-sor /superessivus-sublativus-delativus és adessivus-ablativus-allativus/ és a finn egy /az utóbbi/ helyhatározórag-sor okozta problémák; az irányhármasságnak igéktől függő eltérő használata stb. - nem kívánok itt belemenni. Ehelyett szeretnék általános kérdésekhez hozzászólni a magyar határozórendszer oktatásával kapcsolatban.

A határozói viszonyok bemutatása két aspektusból valósítható meg. Az egyik, amely elsősorban nálunk közkedvelt módszer, a szintaktikai funkcióból indul ki, s így a határozói viszony egyes fajtáit bonyolultsági sorrendben mutatja be, azt vizsgálja, hogy a határozói viszonyoknak milyen alaktani kifejezőeszközeik vannak. A sort természetesen a legkonkrétabb fogalmi tartalmú határozó, a helyhatározó nyitja meg, majd tovább haladunk az absztrakció sorrendjében az idő-, mód-, állapot-határozókon stb., míg eljutunk az állandó határozók, az ún. vonzatok kategóriájáig. A határozói viszonyok ilyenféle bemutatása tehát a jelentéstől halad az alaki kifejezőeszközök felé.

A másik módszer megfordítja a sorrendet: az alaktól halad a jelentés irányába, azt vizsgálja, hogy pl. egy adott esetrag milyen határozói viszonyokat sűrít magába. Finnországban ez a módszer a kedveltebb, más szóval a finn egyetemi hallgatók nem hely-, idő- és módhatározókban, hanem inessivusokban, allativusokban stb. gondolkodnak. Noha történetileg a logikai viszonyok alakították ki maguknak a szintaktikai kifejezőeszközöket, didaktikai szempontból mégis jobbnak tartom, hogy a nyelvtanár az esetragokból induljon ki. Mind a hagyományos, mind a modern nyelvoktatás ennek helyességét igazolja. A hallgató ugyanis először látja vagy hallja, vagy látja is, hallja is a szövegben a ragos névszót. A ragelemet a tanár segítségével /esetleg önállóan is/ elvonatkoztatja, s hozzá az adott konkrét esetben csatolja a jelentést. Az elemzett szövegekből aztán szépen kialakul az illető esetrag jelentéstartománya, majd az egész esetrendszer kirajzolódik az egyes ragok jelentéseivel együtt. Összefoglalásul fel lehet sorolni az egyes ragok funkciót külön-külön a konkrétól az absztrakt felé haladva; a felsorolás végén az állandó vonzatok szerepelnek.

A határozórendszernek alaktani oldalról való megközelítése tehát igen célravezető kezdő fokon. A lektori nyelvvizsga követelményei között nem is szerepel más a Helsinki Egyetemen, mint bizonyos terjedelmű magyar irodalmi szemelvényanyag fordítása és nyelvtani /elsősorban alaktani/ interpretálása. A finnugor nyelvészeti szigorlathoz ilyen alapfokú magyar nyelvi ismeretek elegendők.

A magasabb szintű nyelvtudás, a beszédképesség természetesen már megköveteli az aktív mondattani ismereteket is. A haladó fokon keríték sort a magyar határozórendszernek funkció szerinti rendszeres bemutatására. A jelentésre való utalás a konkrét esetekben a kezdő fokon is megtörtént. A rendszerességre csupán a haladók-nál és a beszédgyakorlatokon törekedtem. A jó képességű hallgatóknak már a lektori vizsgán is adtam rendszerezésre készített kérdéseket: milyen mondattani kifejezői lehetnek a hely-, időhatározónak, mi a különbség a finn és a magyar megfelelő esetragok használata között stb.

Meglátásom szerint a határozórendszernek esetenkénti és rendszeres bemutatása célravezető módszernek bizonyul. A kétoldalú megközelítés egyrészt jobban megvilágítja a problémát, másrészt szilárdabb ismereteket ad.

Határozóink tanításának néhány problémája

A magyar határozórendszer tanítása című előadásnak már a címe is magában hordoz egy figyelemre méltó gondolatot. Ugyanis nem pusztán határozókról, hanem "rendszer" tanításáról beszél. Ez pedig a nyelvoktatás igényességét, tudatos felépítését bizonyítja.

A határozórendszernek mint rendszernek a tudatosítása igen izgalmas oktatási feladat, hiszen fontos elvi, gyakorlati és módszertani szempontok határozzák meg, hogy az adott hallgatócsoporttal milyen mennyiségű nyelvi anyagot közlünk és azt milyen mélységig juttatjuk el. Nyilvánvaló, hogy az elvi szempontok közül elsődleges az oktatás célja, fontos gyakorlati szempont azonban az az időtartam is, amely a hallgatók, illetőleg a tanár rendelkezésére áll, hogy a nyelvoktatási tananyagot elvégezze.

A módszertani kérdések közül sorrendiségén kívül el kell dönteni, hogy az oktatás mely szakaszában hogyan és milyen összefüggésekre hívjuk fel a hallgatók figyelmét, hogyan alkalmazzuk a fokozatosság elvét: az egyszerűtől a bonyolult felé, a konkrétól az elvont felé való haladást. Ugyanakkor érvényesítenünk kell a koncentrikusság elvét is. A lineárisan egymás után tanított jelenségek ugyanis csak akkor állnak össze rendszerre, ha a régebbi ismeret újra meg újra előkerül más-más összefüggések megvilágítására.

Fontos kérdés az is, hogy a határozórendszer tanítása hogyan illeszkedik össze más, párhuzamosan tanított nyelvi jelenségek sorával, illetve, hogy az oktatás folyamatában hogyan válnak tudatossá és az aktív nyelvhasználat segítőjévé olyan más összefüggések, melyek maguk is rendszert alkotnak. /pl. a magyar igeragozás/.

A közvetítő nyelv alkalmazása, valamint a magyarnak az idegen nyelv határozó-alkotásával való összevetése természetesen so-

kat segít abban, hogy a hallgatók tudatában a határozók közötti összefüggések felismerése és elmélyítése valóban a rendszer kiteljesedését eredményezze.

Mint az előadás is hangsúlyozza, a magyar határozórendszer megismertetésének jelentősége abban áll, hogy pontosan tükrözi a magyar nyelv jellegét, és lehetőséget ad a nyelvi fejlődés bemutatására. Kétségtelen emellett az is, hogy a rendszerre teljesedés a nyelvoktatásnak csak magasabb szintjén, haladóknál jöhet létre.

Mindezekon kívül még egy fontos pszichológiai momentumra is építhetünk. Az oktatás folyamatában éppen a határozórendszer tanításánál támaszkodhatunk a természetes emberi logikára, és olyan asszociációkra hívhatjuk fel a hallgatók figyelmét, amelyeknek tudatosításával az adott nyelvi jelenségek jobban rögzülnek, s biztonságosabb talajt adnak a nyelvtudás önálló továbbfejlesztéséhez és önálló gyakorlásához.

Az előbbieket megvilágítására egy példát szeretnék végigvezetni s azt bemutatni, hogy a nyelvoktatás különböző szintjein hogyan jelentkezik ugyanaz a nyelvi jelenség módosult tartalommal. Ugyanakkor arra is szeretném felhívni a figyelmet, hogy minél magasabb szintre érkezünk a nyelvoktatási folyamatban, annál nagyobb szerepet kapnak a jelentéstani kérdések, s a szintaktikai összefüggések tudatosítását a jelentés oldaláról való megközelítés támogatja.

Példának vesszük a -ra, -re ragunkat. Az először konkrét, sublativusi helyviszonyt jelölő ragként megjelenő morféma használatakor a többi raghoz viszonyítva világossá válik az irányultsága is, vagyis véghatározós jellege. A továbbiakban éppen azt szeretném a példa végigvezetésével bizonyítani, hogy bizonyos – éppen a leggyakrabban előforduló – ragjaink funkcióinak tanításakor az irányultság jellegének megőrzését hogyan használhatjuk fel a határozóknak rendszerként való tanításában. A helyhatározói funkció után az időhatározói /Három órára készen leszek a feladattal/ majd célhatározói /Vizsgára készülök/ funkcióban jelentkező -ra, -re ragos névszóknál világosan érzékelhető ez a valami felé irányultság. De minél inkább távolodik a véghatározós jelentésében követhető morféma az eredeti funkciójától, annál nagyobb jelentőséget kap

a szószerkezet, az állandó vonzatstruktúra /igei vagy melléknévi/ alaptagjának jelentése. Az állandó határozónak nevezett mondatrész határozós szerkezetet alkotó képessége már erősen függ a konkrét igének vagy melléknévnek a jelentésétől. Így pl.: vár valamire, képes vmire, alkalmas vmire, gondol vmire vonzatos igéknél és melléknevéknél érdekes megfigyelni, hogy a szerkezet alaptagjaként szereplő ige vagy melléknév jelentése hogyan vonzza éppen a megfelelő -ra, -re ragot. Ha megvizsgáljuk a példaszavak jelentését és velük kapcsolatban a -ra, -re ragos névszót, megállapíthatjuk, hogy a határozói determinánsnál a véghatározós jelleg megmaradt. Ez az összefüggés a magyar nyelv belső építkezésére, gondolkodási konstrukciójára jellemző.

Bizonyos igékkel kapcsolatban magasabb oktatási szinten ez az összefüggés még tovább fejleszthető. Példánkat folytatva megállapíthatjuk, hogy egyes vonzatos igéknél a -ra, -re rag véghatározós jellegét, illetve az ige jelentésének meghatározó szerepét azzal is bizonyíthatjuk, hogy a következő szerkezetekben a -ra, -re ragos névszót iránytárggyal helyettesíthetjük. Sőt a konkrét helyhatározó esetében a nem vonzatos igéknél is fennáll ez a lehetőség az ige jelentésétől függően.

Pl.:	<u>üt vmire</u>	-	<u>üt vmit</u>
	<u>vár vmire</u>	-	<u>vár vmit</u>
	<u>gondol vmire</u>	-	<u>gondol vmit</u>

Különösen akkor jöhet létre ez a helyettesítés, mikor a kapcsolódó névszó nem nyomja el az ige jelentésének elsőbbségét, s nem jelentésárnyalatot fejez ki a tárggyal és a határozóval alkotott konkrét szerkezet. A példák alapján vethetjük fel azt a gondolatot, hogy az iránytárgy ragja és a -ra, -re határozórag által képviselt irányultság jellegének a rokonsága teszi lehetővé az adott igék jelentésétől függően ezt az átalakítást, illetőleg helyettesítést.

A -ra, -re példán kívül felhozhatnánk még mint az irányultságukat megtartó határozók kifejezésére szolgáló ragot a -ban, -ben; -nak, -nek; -ból, -ből ragot is.

A ragoknak erre az irányultságukat megtartó tulajdonságukra érdemes felhívni a figyelmet még akkor is, ha sok esetben van példa az irányeltolódásra. A ragok alap-irányultságának összefüggé-

sei az élő beszéd során sokkal gyakoribbak ugyanis, mint az irányeltolódás.

Természetesen nem arról van szó, hogy mindezt elméleti szinten öncélúan grammatizálva tanítsuk meg a külföldieknek, hanem beépítve a nyelvoktatási folyamatba az élő nyelv elsajátíttatásának már sok tapasztalattal gazdag módszereivel. Példámmal arra szerettem volna rámutatni, hogy a határozórendszer rendszerként való tanításában milyen szerepe lehet az irányultság tudatosításának nemcsak kezdő szinten, hanem az oktatás további folyamatában is. Egyik szempontja ez a rendszer áttekinthetőségének, mely segíthet abban, hogy a gyakorlati és megszerzett nyelvtudás önállóan is továbbfejleszthető legyen.

x x x x x

A következőkben a külföldiek számára történő magyar nyelvoktatás kezdetén jelentkező gyakorlati problémát szeretnék érinteni.

Mivel a magyar nyelvi oktatásnál figyelembe vesszük a hallgatók anyanyelvi beidegzettségét, érdemes szemügyre venni a határozók kifejezésére szolgáló szófaji kategóriák közül a ragos névszót és a névutós névszót.

Az elmondandók a helyhatározó tanítására vonatkoznak. Amikor a hallgatók a különböző helyviszonyok kifejezésére megtanulják a különböző ragos névszók vagy névutós névszók alkalmazását, mintegy lexikai egységenként veszik tudomásul az egyes névutók jelentését. Megfigyelhetjük azonban, hogy a raggal és a névutóval kifejezett helyviszonyok között általában az a különbség, hogy a ragok "bensőségebb" helyviszonyt képesek kifejezni, mint a névutók. Még a lazább külviszonyt kifejező határesetben jelentkező: -nál, -nél; -tól, -től; -hoz, -hez, -höz ragok is közelebbi viszonyt jeleznek ki, mint a mellett, alá, felé, mellől stb. névutók. Ez a körülmény még szemléltetésre is alkalmas, hiszen a bensőségebb helyviszonyt kifejező ragok hozzátapadnak a szóhoz, egybeírjuk, míg a névutó külön szó. Ez a játékos szemléltetés az oktatás kezdetén haszonnal járhat, hiszen éppen a határozók magyar nyelvi kifejezése áll legtöbbször ellentétben az idegen nyelvi - anyanyelvi beidegzettséggel.

Németh Jenő:

A helyhatározó kifejezési eszközeinek tanítása

E hozzászólás megfogalmazása során szem előtt kell tartanom a Párizsban magyart tanuló hallgatók két nagy csoportjának egymástól különböző igényeit: a magyar anyanyelvűekét – az ő esetük hasonló az itthoni középiskolásokéhoz –, és a franciákét, akik számára teljesen idegen nyelv a miénk. Figyelembe kell venni azt is, hogy tanszék keretében dolgozom, következésképpen lehet és kell is együttműködni francia és magyar kollégákkal.

Ezek alapján a magyar határozórendszer tanítását két fázisban kívántam megvalósítani: 1. a határozós szintagmák alkotásához rendelkezésre álló eszközök /ragok, névutók, határozószók, igekötők/ megismertetése és használatuk gyakorlása;

2. az egyes határozók bemutatása olyan vonatkozásban is, hogy az egyes eszközök milyen kombinációban vesznek részt az adott határozó képzésében. A magyar és francia anyanyelvű hallgatók igényei ezen elképzelés szerint elsősorban a második fázisban találkoztak volna. Az elképzelés a hallgatókkal való kapcsolat során bizonyos mértékig módosult ugyan, de a lényege megmaradt. Az oktatás folyamán elsősorban a francia anyanyelvű hallgatók esetében könyvelhettünk el sikereket.

Az előnyök és hátrányok elemzését nem kívánom itt elvégezni. Egy azonban bizonyos; jó néhány kérdés nem kerülhetett igazán a helyére így, mint például a névutós szerkezetek, a ragvonzó névutók tárgyalása, vagy az igekötő szerepe határozós szintagmáinkban. Előnye volt például hogy a ragos névszóval kifejezhető határozókat viszonylag hamar megismerhették a hallgatók, ami elősegítette beszédképességük gyorsabb fejlődését. Természetes, hogy minden eszközcsoport tárgyalását azokkal az elemekkel kezdtük, amelyeket elsősorban helyviszonyok kifejezésénél használunk; ez azonban nem oldhatta meg elvileg a fentebb jelzett nehézségeket.

Új lehetőségeket vélek felfedezni a referátum téziseiben vázolt elképzelésekben, s ezért üdvözlöm örömmel. A továbbiakban a tézisek alapvető javaslatát magamévá téve, mintegy azt továbbgondolva szeretnék a helyhatározóról említetttekhez néhány megjegyzést fűzni.

Ha a magyar határozórendszer tanítását a helyhatározóval kezdjük, vállalni kell, hogy ennek kaposán a határozós szintagma alkotásának nehézségeit megismertessük, ugyanis a helyviszonyok kifejezésére szolgáló eszközök /ragok, névutók, határozószók, igekötők/ mennyisége, kölcsönös összefüggésük problémája, használati mechanizmusuk bonyolultsága gyakorlatilag felöleli a magyar határozórendszer oktatásának összes igazi nehézségét.

Amíg a határozói szintagma determinánsát egyetlen rag, névutó teszi azzá, vagy egyetlen határozószó alkotja, addig a hallgatónak csupán az idegen nyelvet tanulók szokványos nehézségével kell megküzdenie. Az irányhármasság kérdése tapasztalataim szerint nem nehezíti lényegesen a dolgukat, sőt néha egyenesen könnyíti. A sajátos nehézségek akkor jelentkeznek, amikor a határozói szintagma alaptagjának kettős, egymástól függő ragokkal ellátott determinánssá van /kettős helyhatározó/, vagy determinánst determinánssá rag és névutó együttese teszi. Még nagyobb nehézséget jelent az igekötők és ragok, igekötők és névutók, igekötők és határozószók együttes használata. A nehézségek ez utóbbi csokra részben a többszófajúsággal, részben az igekötők jelentésének meghatározása körüli nehézségekkel van összefüggésben. Nem csupán helyesírási problémák szülője ez, de furcsa hibatípusokat is eredményez, pl. el haza megy, nem megy haza el. A jelzett nehézségek elhárítására több javaslat is ismert, ezek azonban legalább annyi nehézséget teremtenek, mint amennyit megoldanak:

1. Lássuk el a determinánst olyan irányt jelző raggal, illetve névutóval, mint amilyenre az igekötő utal: Bemegyek a házba.

Kijövök a házból.

Ez többek között azért sem mindig járható ut, mert a ragok és névutók választéka nagyobb, mint az igekötőké, nem is beszélve az ellenpéldák lehetőségéről: Kimegyek a kertbe. Néha valóban csak a helyi szokások döntenek az igekötők kiválasztásában. A

Ki-

Le- megyek a piacra mondat bármelyik változata helyes és

El-

Be-

használatos, függetlenül az objektív meghatározottságtól.¹

¹Megítélésünk szerint a négy igekötő használata nem független az objektív meghatározottságtól; mindegyik más és meglehetősen pontos jelentést tartalmat ad a mondatnak. A piactérenél lakó ember nem mondhatja: Bemegyek a piacra /hacsak a piacot nem valamilyen zárt

2. Függetlenítsük az igekötőket az oktatás során a határozói szintagma alkotásának problémájától, és tanítsuk meg őket egyszavas mondatokban, jelezve, hogy az igekötő többféleképpen módosítja, kiegészíti, szűkíti és mélyíti az ige jelentését; vagyis abszolútizáljuk az igekötő képző-funkcióját.

Javasolják azt is, hogy az igekötővel ellátott igék esetében a határozói szintagmába lépéskor kötelező ragokat vonzatokként fogjuk fel. Ez egyaránt jelentené a képző-funkció abszolútizálását és a határozórendszer tanításának elaprózását.

A probléma tehát marad, a nyelvtanítás azonban választásra kényszeríti a nyelvtanárt, hisz a diák nem ütközhet minduntalan bizonytalanságba. A megtanult nyelvi jeleket mint viszonylag zárt rendszer tagjait kell felfognia, amely rendszer számára áttekinthető, s amelyről tudja, hogy mozgásbáhozásával viszonylagos teljességgel ki tudja magát fejezni. A határozórendszer tanítása esetében a "mit" kérdése elválaszthatatlan a "hogyan" kérdésétől.

Hogy formába önthessem hosszabb idő óta érlelődő elképzeléseimet, Simonyi Zs: A magyar határozók, Budapest, 1892; A mai magyar nyelv rendszere, Akadémia 1962; Benczödy-Fábián-Rácz-Velcsövné: A mai magyar nyelv, Budapest 1968? A magyar nyelv értelmező szótára, Akad. 1960; Helyesírási tanácsadó szótár, Terra, 1961 /az igekötőkre vonatkozó adatok miatt/ és egy sor cikk tanulmányozása után és alapján újra kellett gondolnom a helyhatározói szintagma képzésére szolgáló eszközök egymáshoz való viszonyának és a megformált magyar mondatban ennek segítségével megvalósuló térszemlélet kérdését.

Munkahipotéziséem szerint az eszközöknek viszonylag zárt rendszert kell alkotni, amely egyszerre eredménye, oka és tükrözője a nyelvünkben kifejezést nyerő térbeli tájékozódás módjának.

területen tartják, de ebben az esetben éppen ez a speciális jelentéstartalom/, s az alföldi falu földszintes házából aligha lehet lemenni a piacra. A helyi nyelvhasználatnak is megvan az objektív oka! Az irányjelző igekötők eredeti jelentése mellett mindig dinamikus /honnan? hová? kérdésű/ helyhatározó áll, s ez a kapcsolat tudatosítható a hallgatókban. A Berendezkedtünk az új lakásunk mondat azért lehetséges, mert az igekötő elvesztette eredeti jelentését, perifikatíváló szerepet kapott; éppen az igekötő-határozórag szemlélet-egyeztetése /statikus-dinamikus/ utal arra, hogy megmaradt-e még az eredeti jelentés, pl. Beköltöztünk az új lakásba.
/A szerk./

A cselekvés térbeli meghatározottságának nyelvi kifejezésénél rendelkezésünkre állnak szintaktikai értelemben vett tartalmas önálló szavak /szabad morféma, önálló szó/, szintaktikai értelemben vett tartalmas jelek /kötött morféma, kötött morféma, de önálló szó/, és szemantikai valamint szintaktikai szempontból is tartalmas önálló szavak.

Ez más szinten tárgy- és cselekvésfogalmakat, fogalmi tartalom nélküli viszonyító eszközöket és viszonyfogalmakat jelent.

A cselekvés térbeli vonatkozásait tehát tárgyfogalomra, viszonyfogalomra, illetve tárgy és viszonyfogalomra vonatkoztatva, határozhatjuk meg.

Az első esetben a határozói szintagmát ige+névszó+nyelvi viszonyító eszköz, a másodikban ige+határozószó /önmaga nyelvi viszonyító eszköz is/ a harmadikban ige+névszó+nyelvi viszonyító eszköz+határozószó alkotja.

Az első esetben /ragos névszó, névutós névszó/ a cselekvést az alapszó által jelölt tárgyra, illetve a tárgyhoz asszociált, annak tartozékaként felfogott környezetre vonatkoztatva,

a második esetben a határozószó által jelölt viszonyfogalomra vonatkoztatva vagy a viszonyfogalmat az ige jelentéstartalmához asszociálva,

a harmadik esetben az alapszó jelentéstartalmára és egy viszonyfogalomra egyszerre vonatkoztatva határozzuk meg.

Pl: A második emeleten nincs víz.

A második emelet fölött nincs víz.

Fent nincs víz.

A víz nem megy fel /a második emeletre/.

A második emeleten felül nincs víz.

A helyhatározói szintagma alkotásánál felhasználható eszközök rendszere tehát a következő: lásd: táblázat a következő oldalon.

Ebbe a rendszerbe beilleszkednek a kettős helyhatározók, amelyek a cselekvést két tárgyra vonatkozóan határozzák meg, az ugynevezett ragos névutók, amelyek csupán a valódi névutók csoportját bővítik, és megtalálják benne helyüket az igekötők is, amelyek elvontsága akkor, amikor a cselekvés térbeli irányulását fejezik ki,

Határozószók és névmási
hat. szók igekötői
funkcióiban

	Hol?	Honnan?	Hová?	Hová?	Hol?
A cselekvés az alapszó által jelölt tárgy /vagy személy/ tárggyal környezetével vagy személyel van kapcsolatban	-ban/-ben -n/-on/-en/-ön -nál/-nél	-ból/-ből -ról/-ről -tól/-től	-ba/be -ra/-re -hoz/-hez/-höz -ig	bele rá hozzá	rajta
	előtt mögött mellé között alatt fölött/felett körött/körül felé után közelében	elől mögül mellől közül alól fölül/felül körül/-ről/ felől	elé mögé mellé közé alá fölé köré/körül felé után közelébe	mellé közé alá utána	körül
A cselekvést csak egy a határozó szó által jelölt, térbeli orientációt kifejező viszonyfogalom segítségével határozzuk meg	lent/alant fent/fenn elől hátról kint/kinn bent/benn oldalt szélen középen odaát ideát itt otthon ittthon otthon	lentől fentről előlről hátról kintről bentről oldalról szélről középről odaatról /ideatról/ innen	le fel előre hátra ki be oldalra szélre középre át át ide oda haza haza	le fel előre/elő/ hátra ki be ide, el, át, meg, vissza, haza oda, el, át, meg, vissza, haza	fenn benn
A cselekvést az alapszó által jelölt tárgy /személy/ és egy határozószó által jelölt viszonyfogalom /térviszony/ egymásra vonatkoztatásával határozzuk meg -val/ -n/-on/-en/ -hoz/ -vel -ön -hez/ -höz	alul felül/fölül kívül belül keresztül át tul innen végig szemben közél távol/messze jobbra balra északra délre keletre nyugatra	alulról felülre kívülről belülről közélről távolról messziről jobbról balról északról délről keletről nyugatról	alulra alulra kívülre belülre szembe közélre távolra messzire jobbra balra északra délre keletre nyugatra	alul felül keresztül tul végig szemben	

annak köszönhető, hogy nem az irányhármasság, hanem csupán a két-irányúság rendszerében működnek. Vannak itt látszólagos és reális kivételek, vagyis olyan igekötők, amelyek nem a honnan-hová kérdéspárra felelnek, hanem csupán a hol kérdésre. Ez a rendszerezés nem oldja meg azt a kérdést, hogy minnek tekintsük a valamitől távol, valamihez közel szerkezettypusokat. Radikálisan tereli azonban a gondolkodást abba az irányba, hogy a határozószókkal rokonítsuk a második elemet. Igaz viszont, hogy a rendszeren belül a nomenklatura kérdése erősen háttérbe szorul, ugyanis azok a különbségek hangsúlyozódnak, amelyek elválasztják mind a valódi névutós szerkezetektől, mind a határozószókkal kifejezett helyhatározóktól. Elég-
gő világosnak látszik, hogy a második elem határozószó, vagy azzá lett névutó. Az emellett szóló érveket mellőzném, ugyanis a táblázat önmagáért beszél. A lativuszi irányu névutók és a velük azonos-
ságot mutató igekötők formai megegyezése bennem azt a gondolatot erősíti meg, hogy a határozószó és az igekötő kapcsolatának történeti magyarázata deskriptív szempontból is érvényes; vagyis az igekötők kérdését a határozószók felől közelíthetjük meg.

mellém

melléd

mellett

mellől

mellé/jc/

Ami az igekötővel ellátott igék vonzatait /állandó határozó/ illeti, érdekes következtetésekre jutunk:

ha az igekötő birtokos személyragozott határozói rag, a vonzat mintegy redundenciaként ugyanaz a rag, amelyet személyragoztunk; ez esetben az igekötő a cselkvést a cél vonatkozásában határozza meg;

ha az igekötő birtokos személyragozott névutó, a vonzat a genitivuszi -nak/-nek lesz /kivéve a körül, amelynek bármely hol kérdésre felelő vonzata is lehet,

ha az igekötő un. ragvonzó névutó /határozószó/, ugyanazt a ragot vonzza, amelyet határozószóként: itt is van egy sajátos redundencia.

ha az igekötő valódi helyhatározószó, tulajdonképpen vonzatról nem beszélhetünk, vagyis értelemszerűen kiegészülhet bármely

honnan? /merről?/ hová? /merre?/ kérdésre felölő ragos névszóval, illetve valódi névutós névszóval; ez az át - ra is érvényes.

A valódi helyviszonyt kifejező igekötők a körül /ahol az irányhármasságnak nincs értelme/ és a rajta /amely esetében a képző-funkció dominál/ kivételével hová kérdésre felolnak, tehát lativuszi irányúak. Ezek expliciten utalnak a hová? és impliciten a honnan? kérdésre, lativuszi irányt sejtetnek az alul, fölül, keresztül, tul, végig, szembe névutók is, bár ezeknél a szerkezet természetéből következően nem az irányhármasság a szabályozó elv; nehézkes is valódi helyviszonyra utaló igekötőként használni őket. A fenn, lenn, előtt, össze, és a szét igekötők szinte sohasem használatosak a cselekvés térbeli irányának kifejezésére.

Mindezt végiggondolva, a helyhatározó tanítását a ragos helyhatározóval kezdeném, a valódi névutókkal, majd a valódi határozószókkal és a két mutatónévmási határozószóval folytatnám; e ponton tárgyalnám meg az alapvető igekötők kérdését, a cselekvés irányát és a meg és el kapcsán a befejezettséget /determináltságot/ jelölő aspektusuk vonatkozásában. Ezután venném a személyes névmási határozószókat, majd a névszó + rag " névutó/ határozószós szerkezetek legfontosabbjait, végül az itt szereplő igekötőket képző-funkciójuk szempontjából. Végére maradhatna az ugynevezett ragos névutók és kettős helyhatározók bemutatása, de csupán a mennyiségi halmozás érdekében. /Felsorolnám a helyhatározó kapcsán felmerülő legfontosabb ragos névszókat: környékén, táján, közeliében, keretében, irányában, mentén, elején, végén, hátsúján, alján, közepén, tetején, mélyén, felszínén, fenekén./

Ami magát a nyelvtanítási folyamatot illeti, természetes, hogy ezt a rendszert indulásként a lehető legkevesebb elem alkalmazásával mutatnám be: tíz rag, 8 valódi névutó, 10 határozószó, illetve mutatónévmási határozószó, 3-5 ragvonzó névutó és a legalapvetőbb 6-8 igekötő. Az irányhármasság megértetéséhez feltétlenül szükség van a vizuális eszközök igénybevételére /legalább is rajzokra/, a ragok és névutók jelentésének és használatuknak a megkülönböztetésére szintén, a határozószók és a primitív igekötők esetében az anyanyelvet lehet felhasználni az ott meglévő, oppozíciós viszonyfogalmak felidézésével, pl. en haut, en bas - fent, lent.

Ami a névszó + rag + névutó/határozószó összetételű szerkezeteket illeti, az egy-két esetben fennálló tükörfordítási lehetőségen túl az automatizálás marad egyetlen módszerként.

Természetesen nem érintettem a helyhatározó összes problémáját /pl. a tárgyesettel és a -nak/-nek datívusszal kifejezhető helyhatározó/, nem érintettem a hely- és időhatározó összefüggéseit, az elvont határozók felé való átmenet kérdését. A most elmondottak azonban, úgy érzem, további lehetőségeket vetnek fel.

Még egy utolsó gondolat: a referátum tézisei azt ajánlják, hogy ne erőltessük a határozószók és igekötők megkülönböztetését. Az általam felvázolt rendszer is emellett szól, ugyanis mivel a határozószók és az igekötők a szórend szempontjából nagyjából egyformán viselkednek, az igekötők által okozott nehézségek a helyesírás kérdésére szűkülnek - legalábbis a helyhatározók szintjén.

A határozók tanításának módszeréről

Mind a nyelvreírás, mind a nyelvtanítás - ideértve legkor-
szerűbb módszereiket is - tulajdonképpen csak kétféle vezérfonalon
haladhat: vagy a poliszómia - homonimia, vagy a szinonimia elvét
követi. Természetesen ebben az összefüggésben mindkét fogalmat a
legtágabban értelmezzük, és kívánatos mindjárt az elején hangsúlyoz-
nunk, hogy míg a nyelvreírás az egyik vagy másik elvet a lehető leg-
tisztább formában igyekszik alkalmazni -, addig a nyelvtanításban a
kettő sohasem zárja ki egymást, de az egyik - a már elért tudás-
szint, vagy az elérni kívánt célok szerint - mindig domináns sze-
reprezhez jut.

Úgy tűnik, általában kezdő fokon, de egy nyelv tanításá-
nak csak a második szakaszában szoktunk a poliszémia fonalán halad-
ni, ami közelebbről azt jelenti, hogy a legszükségesebb nyelvi for-
mák és azok legalapvetőbb jelentésének elsajátítása után elsősorban
a formák használati körét fokozatosan szélesítve, kiterjesztve bő-
vítjük a nyelvismeretet. Ezen az úton a nyelvet tanuló tudása előbb-
utóbb olyan szintre ér, hogy a már egyféle módon kifejezni tudott
jelentéstartalom kifejezésére újabb és újabb nyelvi formákat keres-
het, a tanításban is fokozatosan előtérbe kerül tehát a szinonimia
elve, és a rajta alapuló módszerek. /A tankönyvekben ezen a fokon
szoktak megjeleníteni a "Hogyan tudnánk másképpen kifejezni azt, hogy
..." kezdetű gyakorlatok./

Első pillantásra tehát magától értetődőnek látszik, hogy
a szinonimia elvére alapuló nyelvoktatási módszerek a nyelvtanulás
haladottabb fokának felelnek meg; s ezt igen egyszerű, sőt tetsze-
tős volna indirekt úton, az ellenkező oldalról azzal megerősítenünk,
hogy viszont a homonimia elvét követő módszer jelentős mértékben

csökkentheti a nyelvtanulás kezdeti nehézségeit, minthogy a legfontosabbnak ítélt nyelvi formákból kiindulván jó ideig korlátozza az elsajátítandó idegen kifejezések számát. Ez azonban csak a nagyon kezdő számára jelent - akire, mint mondottuk, tulajdonképpen nem is vonatkozik -, és az ő számára is csak nagyon viszonylagos könnyebbséget. Ahogy ugyanis minden következő idegen nyelv tanulása könnyebb szokott lenni, mint az előzőé; úgy okkal föltehető, hogy a pszichológiából ismert transzfer jelensége egyazon nyelv tanulása során még inkább megmutatkozik - hogy tehát minden következő idegen nyelvi forma elsajátítása is mindig könnyebb, mint az előzőé. Egy nyelv eredményes elsajátításához a tanulónak tehát nem csak objektíve van szüksége bizonyos számú kifejezési formára, hanem szubjektíve is, ezek megtanulásával pszichikailag alapozza meg továbbhaladását. Ezt a szükségszerűséget ismerték fel éppen itt, a Nemzetközi Előkészítő Intézetben, ahol azonban - s ezt egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, ha az itt alkalmazott módszerekről szólnunk - a magyar nyelvet nagyon is gyakorlati céllal oktatják; míg a magyar nyelv tanításának célja külföldön - bármily sokféle lehet is - rendszerint egészen más.

Egyéb szempontokból nézve egyenesen azt mondhatjuk, hogy a nyelvtanulásnak egyáltalán nem az új nyelvi formák elsajátítása a legnehezebb oldala. Legalább annyira nehéz egy már ismert forma új használati körének, más jelentésének bekapcsolása; sőt, ez bizonyos értelemben bonyolultabb pszichikai folyamatot feltételez: amennyiben ilyenkor az új asszociációs kapcsolat létrehozásával egyidejűleg egy asszociációs gátlást is létre kell hozni, amire egy új nyelvi forma elsajátításakor általában nincs szükség. Gondoljunk csak arra, amit idegen nyelvű szövegek olvasása közben mindnyájan gyakran tapasztalhattunk: mennyivel könnyebb egy még soha nem látott nyelvi formát a szöveg összefüggéséből megértenünk, mint egy már ismert formát új, az adott szövegösszefüggésben először tapasztalt használati körben appercipiálnunk. Ilyenkor tudniillik gondolkodásunk önkéntelenül is hozzátapad a már ismert jelentéshez, amely akár teljesen is elfödheti előlünk a kontextusból kifejthető jelentést.

Hogy példánkat is a határozórendszer köréből vegyük, nézzük az alábbi mondatot:

Pétertől felmehettünk volna, de az anyósa nem engedett be a lakásba.

Aki a -tól/-től ragnak csak leggyakoribb, ablativusi jelentését ismeri, az - ha egy szövegben találkozik vele - ezt a mondatot nyilvánvalóan úgy fogja értelmezni, hogy Pétertől, azaz pl. Péter lakásából felmehettünk volna valaki másnak a lakására, akinek az anyósa azonban nem engedett be bennünket, - és eszébe sem fog jutni, hogy az így értelmes mondatnak esetleg más jelentése lehet. Aki azonban történetesen egyáltalán nem ismeri ezt a ragot, de a mondatot máskülönben érti, az épp úgy ki tudja következtetni a Pétertől forma helyes jelentését, mint az, aki több értelmezési lehetőség közül választ, mert tudja, hogy a -tól/-től ragnak egyebek között van egy ráhagyó árnyalatú okhatározói jelentése is. Tehát egyformán úgy fogják értelmezni a mondatot, hogy Péter nem akadályozta volna meg, hogy felmenjünk hozzá, de az anyósa nem engedett be a lakásba.

Tulajdonképpen már ennyi is elég ahhoz a következtetéshez, hogy ha idegen nyelvi ismereteket akarunk adni, akkor az oktatás során célszerűbb az adott nyelvi formákból kiindulnunk, azok jelentéseit és használati körét minél alaposabban és minél gyorsabban feltárnunk - tehát a poliszémia-homonimia elvét követnünk, mint megfordítva, a jelentésből kiindulnunk, tehát a szinonimia fonalán haladnunk. Jeleztük, hogy ez az út, noha inkább kezdő fokon szoktak rajta haladni, nem könnyebb sem a tanuló, sem a tanár számára, mint a másik. Vajon akkor miért tapasztalhatjuk mégis azt, hogy tankönyveink és tanterveink inkább kezdő fokon alkalmazzák a poliszémia elvét? Egyszerűen azért, mert a nyelvtanulás különböző fokain bizonyos fokig módosul a nyelvtanulás célja is. Haladó fokon, különösképpen specializált kurzusokon például nem azért haladnak a szinonimia fonalán, mert ezen az úton nehezebb haladni, hanem azért, mert ilyenkor a nyelvtanulás célja már nem az idegen nyelvű szövegek pusztá megértése, vagy az idegen nyelven való minél egyszerűbb önkifejezés, hanem a nyelv alkotó, értelmileg és árnyalatilag minél pontosabb, célszerűbb használata. Minden látszat ellenére nem az oktatás szintjétől függ tehát, hogy melyik elv szerint haladunk, hogy milyen módszereket alkalmazunk, hanem az oktatás céljától.

Miért tartottam szükségesnek mindezt elmondani - helyesebben: elismételni a magyar határozórendszer tanításával kapcsolatban?

A magyar határozórendszernek a leíró nyelvtani irodalomban közkeletű osztályozása, mellyel a Mai Magyar Nyelv Rendszerétől az iskolai nyelktanokig mindenütt találkozunk, szemantikai alapú; ami közelebből azt jelenti, hogy felvesz egy-egy jelentéskört, majd egy sor nyelvi formával szolgál, amely az adott jelentéskör kifejezésére alkalmas. Természetes, hogy az így alkotott osztályok között a kifejezési formák tekintetében átfedések mutatkoznak; tehát az ilyen osztályozás elszigeteli egymástól a formailag, s így történetileg és az irányhármasság szempontjából is együvé tartozó határozókat. Épp a rendszerszerűséget tünteti el a határozórendszerből, nem megkönnyíti, hanem inkább megnehezíti, legalább is riasztóan bonyolulttá teszi annak elsajátítását; hiszen egy jelentéstani rendszerezés tulajdonképpen már a rendszer elemeinek lexikai jellegű ismeretét feltételezi. Legalább passzívén ismerni kell tehát azt a nyelvet, amelyben ilyen rendszerezést akarunk végezni. A határozók szemantikai alapú osztályozása így nem segítség a határozórendszer elsajátításában, hanem azon túlmenő külön feladat, amely már feltételezi a határozók ismeretét. Kérdés viszont, hogy ha egyszer már ismeri a magyar határozókat, az átlagos tanulónak szüksége van-e szemantikai osztályozásuk ismeretére, mikor ennek - legalább is a nyelv megértése szempontjából - édeskevés jelentősége van.

A magyar határozók szemantikai osztályozása önmagában véve is problematikus, amit az tesz szemléletessé, hogy a teljesség kedvéért ilyen osztályozás esetén is fel kell venni egy lényegében szintaktikai alapon létrehozott kategóriát - az állandó határozókéét, amelybe olyan határozókat lehet besorolni, amelyek szemantikai alapon egyenként és egyedül egy-egy osztályt alkotnának. Ha a határozók jelentésén alapuló osztályozást következetesen keresztülvinnénk, ennek nem is volna elvi akadálya, mert a szemantikai alapon megállapított kategóriák többé-kevésbé mindig önkényesek, és alig definiálhatók. Hiszen ahogy a helyhatározót úgy definiáljuk, hogy a cselekvés helyét határozza meg, az időhatározót úgy, hogy a cselekvés idejét, a módhatározót úgy, hogy a cselekvés módját, ... és így tovább; úgy éppen azt is mondhatnánk, hogy a lassan határozó a

cselekvés lassúságát határozza meg. Mint ahogy egy egyetemi jegyzetben találkoztam a helyettesítő határozó fogalmával, ami nem más, mint a helyett névutós határozó, amely azt fejezi ki, hogy a cselekvést ki vagy mi helyett végzik ...

Végülis arról van szó, hogy a határozók jelentésén alapuló osztályozás csak olyan oktatás során használható, amely a szinonimia elvét követi. A cél, amely ezen az úton elérhető, hogy a tanuló egy adott jelentést tartalom kifejezésére rendelkezék a szükséges és lehetséges nyelvi formákkal; magyarul: hogy anyanyelvén adott szöveget le tudjon fordítani magyarra. Márpedig úgy gondolom, hogy a külföldön magyart oktatók a legritkábban kerülnek szembe olyan tanítványokkal, akiknek ez a céljuk; s gyakran olyanokkal, akik olvasni akarnak magyarul, esetleg fordítók akarnak lenni. És mind a magyar nyelven olvasó, mind a magyar nyelvből fordító idegen az ellenkező problémával kerül szembe: adott magyar nyelvi formát akar megérteni, vagy annak jelentését saját anyanyelvén visszaadni. Ha ez a cél, akkor az oktatásnak is az ellenkező irányba kell haladnia, a poliszémia-homonimia fonalán, a magyar nyelvi formából kiindulva. Ehhez természetesen a határozók kimondottan formális osztályozására van szükség, ami azok számára is kedvezőbb, akik a magyar nyelvet pusztán nyelvészeti érdeklődésből tanulmányozzák. A formális osztályozáson keresztül ugyanis világosabban kirajzolódik a magyar határozórendszer rendszerjellege, az irányhármasság, és e rendszer minden más eltérése az indoeurópai nyelvek határozórendszerétől. E határozórendszer történeti fejlődése, szemantikai jellegzetességei is csak a kétféle osztályozás - a formális és a szemantikai - egybevetése útján tanulmányozható.

Nem tévesztettem szem elől, de ezúttal szándékosan nem hangsúlyoztam a határozók csoportosításának harmadik, a nyelvoktatásban ma legdivatosabb lehetséges módját, amely lényegében az állandó határozók kategóriájának kiterjesztésén alapszik; mert a határozók vonzat-jellegével kapcsolatos kérdések kidolgozása az oktatás szempontjából szélsőségesen metodikai feladat, amelynek megoldása az aktív, gyakorlati nyelvtudást céljául kitűző oktatás számára jól mechanizálható mondat minták megalkotását teszi lehetővé.

O l á h   Tibor

Kísérlet a magyar nyelv audio-vizuális módszerrel
történő oktatására

A magyar nyelv külföldieknek történő oktatásával kapcsolatos vitákon állandóan visszatérő kívánság új, jobb tankönyvek készítése. Sokszor elhangzott már az is, hogy nincs tulajdonképpen jó magyar tankönyv. Egy alapos körütekintés azonban éppen az ellenkezőjéről győz meg. A Tankönyvkiadó "Tanuljunk nyelveket" sorozatában több kötet jelent meg /különböző anyanyelvűek számára/, a Nemzetközi Előkészítő Intézet is készített 5 kötetes alapkurzust, a TIT kiadásában megjelent /3 fokozat számára/ többféle tankönyv, az egyes külföldi lektorátusokon készített és használt nyelvkönyveket, valamint a külföldi kiadók és egyetemek által megjelentetett magyar nyelvkönyveket szinte össze sem lehet számolni. Ha ezek után bejelentem azt, hogy egy újabb tankönyv, illetve módszer kialakításával kísérletezem, akkor ez nyilvánvalóan némi meggyarázatot igényel.

A Debreceni Nyári Egyetem az elmúlt tíz év során ún. hungarológiai tanfolyammá vált. Évente itt fogadjuk azokat a külföldi egyetemi hallgatókat, oktatókat és egyéb érdeklődőket, akik magyarul tanulnak külföldi egyetemeken, továbbá a kultúracsere-egyezmények keretében ideirányított külföldi hallgatókat, akik magyarul nem tanultak vagy csak néhány órát hallgattak valamelyik külföldi magyar lektorátuson. Az 1-2-3 éves magyar tanulmányok után ideérkezők oktatása a nyelvi ismereteiknek megfelelő szintű csoportokban többé-kevésbé megoldott. A legnagyobb problémát a magyarul egyáltalán nem tudók, illetve csak minimális nyelvi ismeretekkel rendelkezők jelentik. Többségük ugyanis az elmúlt évtized tapasztalatai alapján - megrettenve a nyelv és néha a nyelvkönyv nehézségeitől - abbahagyja a magyar nyelv tanulását. A többéves, rendszeres

oktatásra épülő nyelvkönyvek anyagszerkesztése következtében az előrehaladás túl lassú, és az a Magyarországon töltött időhöz /3-4 hét a nyári egyetem időtartama/ viszonyítva eredménytelennek vagy túl nehézkesnek tűnt számukra a tanulás. Mivel az ebbe a kategóriába tartozó hallgatók száma jelentős, úgy gondoljuk, hogy ha a háromhetes nyári tanfolyamon sikerül felkelteni az érdeklődést és megfelelő sikerélményhez juttatjuk a résztvevőket, akkor esetleg ezek a hallgatók utánpótlást jelenthetnek külföldi lektorátusaink számára, mint beiratkozott hallgatók, és vagy így, vagy más formában kapcsolatban maradnak a magyar nyelvvel, illetve kultúrával. - Egy olyan oktatási módszert kellett tehát találni, amely rövid idő alatt áttekintést ad a magyar nyelv nyelvtani szerkezetéről /különösképpen azok számára, akik nem kívánnak megtanulni magyarul beszélni, de nyelvészeti tanulmányokat folytatnak/, megfelel egy nem túlságosan fegyelmezett nyári egyetemi közönség igényeinek /eléggé szórakoztató ahhoz, hogy feláldozzák a magyaróra kedvéért a nagyerdői strandot/, és elég rövid idő alatt a magyar nyelven való kifejezésben olyan sikerélményhez juttatja a hallgatókat, amelynek eredményeként nem hagyják abba a magyar nyelv tanulását.

A nyári egyetem által képviselt oktatási keret lehetőségét nyújt ún. intenzív nyelvoktatásra, ezért ezt messzemenően igyekeztünk kihasználni. Intenzív tanfolyamon nem egyszerűen órasűrítést értünk, hanem a tananyag speciális megszervezését és minden olyan technikai eszköz igénybevételét, amely a beszédkésztséget és egy adott nyelvi szöveg memorizálását lehetővé teszi. Erre a célra kezdő fokon más nyelvek oktatásában és tanulásában szerzett tapasztalatok alapján a leghatékonyabbnak az audio-vizuális módszert tartjuk.

Audio-vizuális tananyagot olyan tananyagot értünk, amely az állófilm /dia/ és hangosított szöveg összekapcsolásával az anyanyelv /vagy közvetítő nyelv/ maximális kikapcsolásával igyekszik elsajátíttatni egy adott nyelvi szöveget. Ezt a banalitást azért ismételjük itt meg, mert éppen a magyar nyelv oktatásával kapcsolatosan jelent meg a szaksajtóban olyan cikk, amelyben audio-vizuálisnak neveznek pusztán magnetofonos gyakorlatokat. Az intenzív tanfolyam lehetővé teszi, hogy a tananyagot /nyelvtant/ sűrítsük,

és felhasználva a kép nyújtotta közvetlen stimulálási lehetőségeket, megpróbálunk minél hamarabb beszédet, mondatformálást megkövetelni.

Jelenlegi ismereteink szerint teljes, kereskedelmi forgalomban kapható magyar audio-vizuális módszer nem létezik. Kísérleti céllal készült néhány magyar lecke a Zágrábi Alkalmazott Nyelvészeti Intézetben. Hallomásból tudok franciaországi kísérletről, de az anyag jellegére és terjedelmére vonatkozóan nincsenek információim. Történt kísérlet a Nemzetközi Előkészítő Intézetben is, eredményei nem kerültek publikálásra.

A kísérletet 1970 nyarán végeztük a Kossuth Lajos Tudományegyetem nyári kurzusán. Tizenkét fős csoportnak /11 francia, 1 japán/, napi 2 órában tanítottunk magyart a kísérleti anyaggal, három hétig.

Az anyag tíz leckéből áll. Az összeállításnál a legnagyobb nehézséget a megfelelő filmek hiánya okozta. Mivel a kísérlet első lépéseként csak arról akartunk meggyőződni, hogy az audio-vizuális módszer a mi technikai viszonyaink között milyen mértékben célravezető és milyen mennyiségű magyar lexikális elemet, illetve nyelvtani anyagot képesek a hallgatók elsajátítani -, és nem utolsósorban mivel nem állt rendelkezésünkre megfelelő anyagi forrás, a rajzoltatás, filmkészítés stb. finanszírozásához -, egy olyan megoldást választottunk, amelyről már induláskor tudtuk, hogy nem hozhat teljes eredményt, nevezetesen azt a módszert, hogy a filmeket más nyelvekre készített oktatófilmek közül választottuk ki, illetve a magyarországi kereskedelmi forgalomban kapható diafilmek /mesefilmek/ közül próbáltuk kiválasztani azokat, amelyek lehetővé teszik egy adott történet feldolgozását.

/Itt mondok köszönetet a TIT Hajdú Megyei Szervezetének támogatásáért. A TIT által rendelkezésre bocsátott szerény összeg tette lehetővé, hogy a külfönnféle módszerek és filmek közül megvásároljam a kísérlethez részben felhasznált anyagokat.

Szemplétként közöljük néhány lecke szövegének részleteit:

Harmadik lecke

=====

Látogatóban

- Szervusz, Paula!
- Már itthon vagy?
- Igen és itt van Péter, a kollégám.
- Nahát! Micsoda meglepetés!
- Kezét csókolom, Paula.
- Nagyon örülök.
- Tessék befáradni.
- Hol van Ágnes és László?
- Az állatkertben vannak.
- Egyedül?
- Nem, dehogyt!
- A nagypapáival vannak az állatkertben.
- Itt van egy kis csokoládé a gyerekeknek.
- Igazán nagyon kedves.
- Köszönöm.
- Tessék helyet foglalni.
- Köszönöm.
- Szabad egy pohár konyakot?
- Óh, nagyon szívesen.
- Egészségére!

Az adott filmekhez írt szöveget több helyen kénytelenek voltunk az egymás után következő képekhez és nem a nyelv diktálta sorrendhez, illetve szerkezethez igazítani. Ezt természetesen már induláskor tudtuk és ilyen formában a tananyagot mi magunk sem tartjuk kielégítőnek. Szükséges volna nagyobb összeg felhasználása, és az adott nyelvi szerkezetekhez a megfelelő képsor megrajzoltatása. Egyelőre azonban nem találtam meg az illetékes szervet, amely vállalná ennek a költségeit.

A tananyagot nem tekintjük véglegesnek, ezért részletes ismertetését itt szükségtelennek tartjuk. Csak néhány felmerült problémát ismertetünk.

Az anyag összeállításánál meg kellett határozni azt a nyelvtani minimumot, amelynek helyet kellett biztosítani a leckékhez. Ennek a nyelvtani minimumnak a váza a következő volt:

- jelzős szerkezet - nominális mondat,
- ige,
- habec-s szerkezet,
- személyes névmás,
- igei állítvánnyal rendelkező mondat és
transzformációja /jelzős szerkezetté/,

múlt idő, feltételes mód,
térbeli viszonyok,
létige igeneves alakjai.

Ez a súlypontozás /a felsorolás nem pontos, csak illusztratív jellegű/ az intenzív előrehaladást és a minimális szókinccsel maximális mondatformálást célozza.

Az anyag összeállításakor meg kellett határozni azt is, hogy az egyes szavaknak /szófajoknak/ melyik alakját /alakjait/ kell megadni ahhoz, hogy a magyarul tanuló külföldi a legtöbb információt kapja meg a kérdéses szó ragozáshoz. Az anyag nem kívánt teljes nyelvtani szabályrendszert nyújtani a hallgatóknak, ezért az egyes szavak főalakjainak kiválasztását két lépésben végeztük el. Az első lépésben meg kellett határozni, hogy melyek azok a formák, amelyek lehetővé teszik az összes ragozott alak képzését, és második fokon ezek közül ki kellett választani azokat, amelyek kezdő fokon feltétlenül szükségesek.

Néhány példa a kiválasztásra:

Főnév: a magyar főnév ragozott alakjainak képzéséhez négy főalak ismerete szükséges: egyes szám alanyeset, egyes szám tárgyeset, többes szám alanyeset és az egyes szám harmadik személyű birtokos személyrag, pl.: kollégium, -ot, -ok, -a
szó, szót, szavak, szava

Melléknév: a melléknév ragozásához elegendő két alak: alanyeset és tárgyeset /vagy többes szám/
zöld, -et, -ek.

Ige: az igék minden időben és módban való ragozásához öt főalakot kell megadni, nevezetesen: egyes szám harmadik személy, múlt idő egyes szám harmadik személy, múlt idő egyes szám első személy, feltételesmód egyes szám harmadik személy, felszólító mód egyes szám harmadik személy. Ezek közül a felszólító módot kezdő fokon elhagyhatjuk több okból:

1. Egyszerű ökonomikus meggondolás alapján; számos viszonylag kényelmes szerkezet segítségével a felszólítást ki lehet fejezni. A felszólító mó-

dot gyakran ezekkel a sztereotip szerkezetekkel fejezik ki a magyar köznyelvben:

legyen szíves

tessék

+ infinitivus

tetszik

2. A felszólító mód képzése során fellépő hangváltások, hasonulások a felszólító mód ismeretével, hasznosságával arányban nem álló erőfeszítést követelnek meg a külfölditől. Az ige esetében elegendő tehát az ige négy főalakját megadni.

A nyelvtani alakok képzéséhez szükséges töveket a leckék feldolgozása során magyarázatként adtuk meg. A gyakorlatkészítés tapasztalatai alapján javasoljuk, hogy foglalkozzanak a nyelvtani gyakorlatok kidolgozásának "elméletével". A kérdés-felelet sémák a magyar nyelvben, bizonyos típusú mondatok esetében /pl. nominális mondat, határozós mondat stb./ olyan azonos formai egységeket tartalmaznak, amelyek nagyon előnyösen felhasználhatók és rámutatnak a nyelv alapvető mondatszerkezteinek születésére. Beszámolónk célja egyszerű híradás, ezért nem foglalkozunk itt ezekkel a kérdésekkel részletesen.

A módszer összeállításánál során hangsúlyozottan éreztük olyan adatok hiányát, amelyekkel a magyar nyelvészeti kutatás adós. Így pl. a beszélt magyar nyelv gyakorisági szótára, a társalgásban használt leggyakoribb, s tehát legfontosabb sztereotip szerkezetek gyűjteménye, a beszélt nyelv nyelvtana /ez lehetne tudományos alapja az általunk csak ösztönösen felvázolt nyelvtani minimumnak/, bizonyos nyelvtani jelenségek a beszélt nyelvben való tényleges előfordulásának vizsgálata /fog + infinitivussal kifejezett jövő idő stb./. Mindezeknek a kérdéseknek a tisztázása hátra van, nyelvészekre és a magyar nyelv oktatóira vár. Az illetékes szervekre pedig azoknak a minimális költségeknek az előteremtése várna, amelyek feltétlenül szükségesek ahhoz, hogy a magyar nyelv oktatásával kapcsolatos módszertani kísérleteket siker koronázza.

Az audio-vizuális módszert a hallgatók nagy tetszéssel fogadták. A nyári egyetemisták általános szokásától eltérően az "audio-viz"-es csoportban gyakorlatilag nem volt hiányzás. Általános vélemény volt, hogy a beszédképesség érezhetően javult, és a nyelv

szerkezetéről kapott kép jó volt. Pontos teszt alkalmazását nem tartottuk célravezetőnek, mert ezt a kísérleti anyagot menet közben, az előző órák tapasztalatai alapján, terjedelmében és szerkezetében módosítottuk.

További kísérletek és egy kontroll csoport vizsgálata lenne szükséges ahhoz, hogy kimutassuk az ilyen módszerrel történő oktatás összes előnyét és esetleges hátrányait.

Rövid hozzászólások, kiegészítések, javaslatok

1. A magyar kultúra bemutatása külföldön c. előadáshoz:

C s a p l á r o s István /Varsó/ javasolja a Demeter-féle bibliográfia felvételét az előadást kiegészítő ajánló jegyzékbe. Helyesnek tartja a történetiség elvéhez való ragaszkodást, megjegyezve, hogy ez az elv másként érvényesül a kapitalista és másként a szocialista államokban. A lengyelek tájékozatlanságát a magyar irodalomban iskolai világirodalmi oktatásuk hézagossá voltával magyarázza. A helyzet javítása érdekében kapcsolatokat kellene létesíteni a lengyel kiadói lektorokkal, a magyar irodalom lengyel fordítóival, s be kellene kapcsolódni a szabadegyetemek előadássorozataiba; ragadja meg a vendégprofesszor és a lektor az esetleges publikációs lehetőségeket a fogadó országban. Kedvező fogadtatásra találna egy lengyel témájú költői antológia, esetleg hasonló témájú képzőművészeti képeskönyv.

F e k e t e István /Ankara/ a konkrét történelmi helyzetek megfelelően árnyalt bemutatására hívja fel a figyelmet; egy adott történelmi korszakból, eseményből mást kell hangsúlyozni Törökországban, mint Franciaországban.

B o n d a Gyula szerint nem az jelenti a legnagyobb nehézséget, hogy miképpen ágyazzuk be a magunk értékeit Európa kultúrájába, hanem az, hogy nincsenek megfelelő kiadványaink, amelyeket a hallgatók kezébe adva kiegészítenék anyanyelvükön a magyarokról szerzett felületes ismereteket.

S a l l a y Géza /ELTE/ hangsúlyozza az oktatás differenciáltságának jelentőségét: különböző fokon, különböző ideig, különböző céltól foglalkoznak hallgatóink a magyarral, s az oktatónak eszerint kell adnia az ismereteket. - Szükséges a tájékozódás a fogadó ország könyvkiadásában; tudni kell, mi jelenik ott meg Magyarországgal kapcsolatban, esetleg milyen magyar-külföldi

közös kiadások láttak napvilágot. Minthogy a magyar lektorok iránt növekszik az érdeklődés, hosszabb - 10-15 éves - tervet kell kidolgozni felkészítésükre, hogy a kellő időben alkalmas embereket tudjunk küldeni ennek a fontos munkának a végzésére.

2. A helyes magyar kiejtés oktatásának néhány kérdése c. előadáshoz:

J u h á s z János az előadás külön értékét abban látja, hogy elvi alapot adott a fonetikai korrekcióhoz. A meglévő anyagot kiegészítve komoly nyelvészeti prognózist lehetne készíteni, amely nagy valószínűséggel állapítaná meg az idegen anyanyelvűek lehetséges kiejtési hibáit.

B o d o l a y Géza és L é r á n t Ferenc /Párizs/ a nyílt és a zárt e, mint hangzórendszerünket gazdagító és az alak-tani különbségeket kiemelő elemek megtanítását javasolják. - F á b i á n Pál és J a k a b László /Turku/ ezt mellőzhetőnek vélik, egyrészt mert nem minden lektor képes a két hang megkülönböztetésére és ejtésére, másrészt, mert már a XIX. század második felében sem lehetett a zárt ě hangot a köznyelvben felébreszteni, csak a nyelvjárások őrizték meg.

A szerk.

T a r t a l o m

Orbán László: Megnyitó	
Lengyel Irma: A magyar kultúra bemutatása külföldön . .	
Balázs János: Az olaszországi magyartanítás hely- zete és lehetőségei	29
Benda Gyula: Tankönyv és magyar kultúra /Lelkes: Manuel de Hongrois/	38
Bodolay Góza: A magyar kultúra szolgálata külföl- dön	41
Csapláros István: A magyar kultúra bemutatása Len- gyelországban	46
Fábián Pál: Padovai tapasztalatok a magyar kultúra terjesztésével kapcsolatban	50
Kiss Jenő: A magyar kultúra megismertetésének lehetősé- gei Göttingában	53
Rónai Béla: A magyar kultúra bemutatása Jugoszláviá- ban	56
Szauder József: Múltunk helyes értékeléséről	59
Szépe György: Mit mutassunk be a magyar kultúrából - és hogyan?	64
Pauka Károlyné - Somos Béla: A helyes magyar kiejtés oktatásának néhány kér- dése	66
Nagy János: A helyes kiejtés tanítása verselemzés közben	89
Rónai Béla: Kiejtésjavítás a nemzetiségi területe- ken folyó oktatásban	95
Szépe György: A magyar kiejtés oktatásának alapjai- ről	97
Ginter Károly: A magyar határozórendszer tanításáról . .	100
Keresztes László: A magyar határozórendszer oktatá- sáról Finnországban	111
Kiss Miklósné: Határozóink tanításának néhány prob- lémája	114

Németh Jenő: A helyhatározó kifejezési eszközei- nek tanítása	118
Sebestyén András: A határozók tanításának módszeré- ről	126
Oláh Tibor: Kísérlet a magyar nyelv audio-vizuális mód- szerrel történő oktatására	131
Rövid hozzászólások, kiegészítések, javaslatok	138

Prognostic significance

